ΑΝΔΡΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

4

Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΟΥ
ΠΡΩΗΝ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΝΔΡΟΥ

(ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΕΠΙΤΟΠΙΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ)

ΤΟΜΟΣ Α'

ΕΚΔΟΣΙΣ
ΑΝΔΡΙΑΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ
1951

ΑΝΔΡΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

4

Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΟΥ
ΠΡΩΗΝ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΝΔΡΟΥ

(ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΕΠΙΤΟΠΙΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ)

ΤΟΜΟΣ Α'

ΕΚΔΟΣΙΣ
ΑΝΔΡΙΑΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ
1951

Ο ΑΝΑ ΧΕΙΡΑΣ ΤΟΜΟΣ
ΕΚΔΟΘΕΙΣ ΧΡΗΜΑΤΙΚΗ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙ
ΤΗΣ ΣΥΖΥΓΟΥ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ
ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ Π. ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΝΔΡΙΑΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ
ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΤΟΥ

Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΟΥ
ΠΡΩΗΝ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΝΔΡΟΥ

(ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΕΠΙΤΟΠΙΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ)

ΤΟΜΟΣ Α'

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Ι. Λ. ΑΛΕΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΗΣΙΛΑΟΥ 23
1949

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἰς μνήμην τοῦ πατρός μου Κωνσταντίνου τὸν τόμον τοῦτον ἔγραψα.

Πρὸ τριάντα περίπου ἐτῶν εἶχα, κατόπιν ἐπιτοπίου μελέτης, παρασκευάσει τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ ἐπιγραφόμενον «Γλῶσσα καὶ Λαογραφία τῆς νήσου Ἄνδρου». Ἀλλὰ παρέμενε μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτον, διότι ἀπησχολούμην μὲ ἄλλα γενικώτερα ἔργα, ἀφ' ἧς εἶχα ἐκλεγῆ ὡς καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης. Ὅταν πρὸ ἔτους, ὁ ἐν Ἄνδρῳ νεοσύστατος Ὅμιλος, ἀπετάθη πρὸς ἐμὲ καὶ ἐζήτησε τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔργου τούτου, ἀπεδέχθην εὐχαρίστως τὴν αἴτησίν του. Ἐπὶ ἓν ἔτος 1948—1949 εἰργάσθην ἐν Ἀθήναις διὰ νὰ συμπληρώσω τὸν πρῶτον Τόμον τοῦ ἔργου μου, ἐπὶ τῇ βάσει νεωτέρων περὶ Ἄνδρου σημειώσεών μου καὶ ἄλλων πηγῶν τὰς ὁποίας ἀνεδίφησα εἰς τὸ Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον καὶ τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν ὁποίων καμμία ἐπιστημονικὴ μελέτη γλωσσικὴ ἢ λαογραφικὴ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συντελεσθῇ. Ὡς εἶνε φυσικὸν καὶ ἴδια κεφάλαια τῆς Ἱστορίας τῆς Ἄνδρου, ἀρχαίας, βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἐπραγματεύθην, ὁρμώμενος ἀπὸ τῆς γλώσσης καὶ λαογραφίας τῆς νήσου. Ἀλλὰ τὰ κεφάλαια ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν συστηματικήν τινα ἱστορικὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς Ἄνδρου.

Εἰς τὴν προτασσομένην τοῦ ὅλου ἔργου Εἰσαγωγὴν περιέλαβα πρῶτον μὲν βραχεῖαν ἔκθεσιν περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ τρόπου τῆς γενομένης συλλογῆς τῆς γλωσσικῆς καὶ λαογραφικῆς ὕλης τῆς Ἄνδρου. Ταύτην πληρεστέραν εἶχα δημοσιεύσει τὸ 1921 ἐν τῷ Λεξικογραφικῷ Ἀρχείῳ, Τόμ. Ϛ', σ. 142 ἑ. Δεύτερον ἀναδημοσιεύω τὴν Μεσαιωνικὴν Ἄνδρον, πολλαχῶς τώρα συμπληρουμένην, τὴν ὁποίαν εἶχα δημοσιεύσει τὸ πρῶτον εἰς τὸ Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1925, σ. 169 ἑ. Καὶ τρίτον πραγματεύομαι περὶ τῆς διακρίσεως τῆς βορειοφωνίας καὶ νοτιοφωνίας εἰς τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν. Εἰς τὸν τελευταῖον τέταρτον τόμον τοῦ ἔργου τούτου θὰ περιλάβω τὰ Προϊστορικὰ τῆς Ἄνδρου.

Ἐν Ἀθήναις, 5 Σεπτεμβρίου 1949

Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ
Πρῴην καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΕΝΟΜΕΝΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΥΛΗΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΝΔΡΟΥ

Ἡ σημερινὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα ζῇ ὑπὸ τρεῖς διακεκριμένας μορφάς· ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν διαλέκτων, ἢ τοπικῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, ὅπως εἶνε τὸ νότιον γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς μέσης Ἄνδρου καὶ τὸ βόρειον τοῦ Κορθίου· δεύτερον ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς λεγομένης καθαρευούσης· καὶ τρίτον ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς δημοτικῆς λεγομένης γλώσσης. Αἱ δύο τελευταῖαι αὗται μορφαὶ προῆλθαν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν λεγομένην κοινὴν γλῶσσαν. Ἰδὲ Aug. Heisenberg, Dialekte und Umgangssprache im Neugriechischen, München, 1918, σ. 6 Ἰ. Κ. Βογιατζίδου, Πῶς ἀνεπτύχθη ἡ δημοτικὴ μας γλῶσσα, ἐν Ἡμερολ. Μεγ. Ἑλλάδ. 1922, σ. 219.

Τὰ κατὰ τόπους ὅμως ἰδιώματα τῆς νέας ἑλληνικῆς καθ' ἡμέραν, ἐφ' ὅσον ἀναπτύσσεται τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, κοινὸς πολιτισμός, ἡ συγκοινωνία κ. λ., φθείρονται διὰ τῆς εἰσβολῆς τῆς νέας κοινῆς λαλουμένης γλώσσης. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι χρειάζεται μεγάλη προσοχή, ἀναλαμβάνων τις νὰ μελετήσῃ, ἢ συλλέξῃ ὑλικὸν τῆς λαλουμένης γλώσσης τόπου τινός, ὅπως ἐν προκειμένῳ τῆς Ἄνδρου, μήπως καταγράψῃ στοιχεῖα τῆς κοινῆς δημοτικῆς γλώσσης, ὡς ἰδιωματικά, ἢ ἀντιστρόφως τοῦ ἰδιώματος στοιχεῖα, ὡς τῆς κοινῆς.

Ὑποθέσωμεν δηλ. ὅτι ὁ ἐρευνητὴς ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Χώραν τῆς Ἄνδρου, ἢ εἰς Ἑρμούπολιν τῆς Σύρου, ἢ εἰς τὴν πόλιν τῆς Τήνου. Ἐκεῖ ἀναστρεφόμενος καὶ συνομιλῶν μετὰ ἰθαγενῶν, ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, καταγράφει λέξεις, φράσεις κ. λ. τῆς μετ' αὐτῶν συνομιλίας, εἶνε βέβαιον ὅτι οὗτος καταγράφει στοιχεῖα Ἀνδριακὰ ἢ Συριανά, ἤτοι τῆς διαλέκτου τῶν σημερινῶν Συρίων, ἢ Τηνιακά, ἄνευ ἄλλου τινὸς περαιτέρω δισταγμοῦ ;

Ἐκ τῶν ἐρευνητῶν ὁ μὲν Kretschmer ἐν Der heutige Lesbische Dialekt, σ. VII ἀνεζήτησε τὴν καθαρότητα τῶν διαλεκτικῶν στοιχείων παρὰ τοῖς μᾶλλον ἀμορφώτοις ἐκ τῶν ἰθαγενῶν· ὁ Permot ἐν Phonétique des Parlers de Chio, σ. 8 ἀπὸ τὰς γυναῖκας αἵτινες ἦσαν

συγχρόνως καὶ ἀγράμματοι, ἐκφράζων συγχρόνως τὴν δυσπιστίαν του πρὸς τοὺς γεροντοτέρους· ὁ Χατζηδάκης περὶ τῶν Ἰκαρίων παρετήρησεν ὅτι «οὐκ ὀλίγοι, ἄρρενες καὶ θήλεις, ἐπὶ μακρὸν ἐκτὸς τῆς νήσου διέμειναν ἢ καὶ διαμένουσιν, ἐντεῦθεν ἀποβάλλουσι μὲν τὰ ἰδιάζοντα πολλάκις ἀρχαιότροπα τῇ γλώσσῃ αὐτῶν, προσλαμβάνουσι δὲ τὰ τῶν ἀστυγειτόνων, οἷον, Χίων, Σμυρναίων κ. λ.», Μεσ. Νέα Ἑλλην. Τόμ. Β'. σ. 397 ἑ. Ἡ δὲ ἀλήθεια εἶνε ὅτι ἐχέγγυα περὶ τῆς καθαρότητος τῆς λαλουνένης διαλέκτου, ἀμίκτου στοιχείων, εἴτε τῆς νέας κοινῆς λαλουμένης, εἴτε γειτονικῶν ἰδιωμάτων, θὰ εὕρωμεν ἀποτεινόμενοι ὄχι πρὸς γέροντας γενικῶς, ἢ γυναῖκας, ἢ παῖδας, ἢ ἀγραμμάτους, ἢ ἀναποδημήτους, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν παρατηρήσεών μου ἐπείσθην μόνον πρὸς τοὺς ἀνεπιμίκτους ἰθαγενεῖς. Ἵνα δὲ δώσω διδακτικὸν παράδειγμα ἐκ τῶν πολλῶν παρατηρήσεων τὰς ὁποίας ἔκαμα ἐπὶ τούτου, κατὰ τὴν μελέτην τῶν λαλουμένων διαλέκτων τῶν Κυκλάδων νήσων, τῶν ἐτῶν 1918—1920, θὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα μόνον μιᾶς περιπτώσεως ἐκ Σύρου.

Ἐκ τῆς κωμοπόλεως τῆς Ἀπάνω Σύρας, συνοικισθείσης κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ἰδὲ Τ. Ἀμπελᾶ, Ἱστορία τῆς νήσου Σύρου σ. 365, Π. Ζερλέντη, Νησιωτικὴ ἐπετηρὶς ἔτος α' 1918, ἐν Ἑρμουπόλει σ. 100, ἐσχηματίσθησαν πρὸς Β. ἀνὰ τὴν ὑπαιθρον χώραν ἀγροτικοὶ συνοικισμοὶ μικροὶ ἐκ 5- 10 οἰκίσκων, ὡς οἱ Πλατὺ Βουνί, Χαλανδριανή, Σαμιχάλης κ. λ. ἀνήκοντες πάντες εἰς τὸ τμῆμα τῆς νήσου τὸ ὑψηλότερον, Ἀπάνω Μερεὰ λεγόμενον. Αἱ ἀγροκατοικίαι αὗται συνεπήχθησαν οὕτω. Αἱ γαῖαι πᾶσαι τῆς νήσου ἀνῆκον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς μοναδικῆς, κατὰ τοὺς ἐσχάτους τοὐλάχιστον μέσους χρόνους, κωμοπόλεως τῆς νήσου, τῆς Ἀπάνω Σύρας. Οἱ γαιοκτήμονες οὗτοι ἐξερχόμενοι τῆς ὀχυρᾶς κωμοπόλεως διὰ τὰς γεωργικὰς των ἐργασίας, ἐφ' ὅσον ἕνεκα τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος δὲν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια ἀπὸ τῶν πειρατῶν, θὰ ἠναγκάζοντο τὴν ἑσπέραν νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὴν πόλιν.

Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, 1828 κ.ἑ., βαθμηδὸν ἀναθαρροῦντες οἱ Ἀπανωσυριανοὶ θὰ ἠδύναντο νὰ διανυκτερεύωσιν ἔξω εἰς τοὺς ἀγροὺς χάριν τῶν ἐργασιῶν των, ἀνεγείροντες προχείρους καλύβας κατ' ἀρχάς, εἶτα δὲ καὶ οἰκίσκους, εἰς οὓς καὶ θὰ παρεθέριζον. Ἀντίστοιχοι οἰκίσκοι ἐν Ἄνδρῳ εἶνε τὰ κελλιά. Σήμερον εἰς τὰς ἀγροκατοικίας ταύτας τὸ μὲν θέρος διαμένουσιν οἱ Ἀπανωσυριανοὶ μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των· τὸν δὲ χειμῶνα ἐπανερχομένων τῶν γυναικῶν εἰς τὴν πόλιν, παραμένουσιν ἐκεῖ χάριν τῶν ἐργασιῶν των τῶν οἱ ἄνδρες, σπανίως αὐτοὶ κατερχόμενοι εἰς τὴν Ἀπάνω Σύραν. Ταῦτα ἰσχύουσι δι' ὁλόκληρον τὴν

Ἀπάνω Μερεάν. Ὡς πρὸς τὴν κάτω Μερεὰν ἤτοι τὸ πρὸς Ν. χαμηλότερον τμῆμα τῆς νήσου ἐνῷ πρὸ πεντακονταετίας, καθὰ οἱ ἐγχώριοι διηγοῦνται, ἐπεκράτει καὶ ἐκεῖ τὸ αὐτὸ καθεστὼς τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, ἕνεκα τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους (ἱκαναὶ εὔφοροι κοιλάδες ὑδροφόροι) οἱ Ἀπανωσυριανοὶ βαθμηδὸν ἐμονιμοποίησαν τὰς οἰκήσεις των σχηματίσαντες κώμας, οἷαι ὁ Γαλησσᾶς, ἡ Βᾶρι, ὁ Μπάος κ.λ.

Ἐνῷ λοιπὸν πάντες οἱ Ἀπανωσυριανοί, τῆς Ἀπάνω Σύρας, Ἀπάνω Μερεᾶς καὶ κάτω Μερεᾶς, εἶνε κοινῆς καταγωγῆς, θρησκείας—σχεδὸν πάντες καθολικοί, ἠθῶν, ἐθίμων καὶ γλώσσης, ἐν μὲν τῇ Ἀπάνω Σύρᾳ ἔνθα ἀνεστράφην μετὰ τῶν γεροντοτέρων, ἑνὸς ἀνδρὸς καὶ τριῶν γυναικῶν, πάντων ἡλικίας 70—80 ἐτῶν, ἀγραμμάτων, (ἐν ταῖς νήσοις Ἄνδρῳ, Σύρῳ, Τήνῳ, Μυκόνῳ οἱ ἀντιπροσωποι τῶν δύο πρώτων γλωσσικῶν τάξεων (ἰδὲ κατωτ.) τῆς τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ ἀρχαϊζόντων κατὰ τὸ πλεῖστον εἶνε ἀγράμματοι), καὶ ἀναποδημήτων, παρ' οὐδενὸς ἤκουσα πρὸς καταγραφὴν τύπον παρῳχημένου χρόνου τῆς ὁριστικῆς (γ'. πληθυντ.) εἰς -ασι· ἀλλὰ πάντοτε μετὰ καταλήξ.—ανε ὡς, μεράσανε τὸ σπίτι, μοῦ φέρνανε τσ' ἤτρωα, ποθερίσανε χάμω κ.τ.τ. Ἐπίσης ἐν Πλατὺ Βουνὶ καὶ Γαλησσᾷ οὐδαμοῦ κατέγραψα τύπον εἰς -ασι. Κατέγραψα ὅμως παρὰ τοῦ Δ. Ξανθάκη ὀγδοηκοντούτους τυφλοῦ ἐκ Χαρανδριανῆς καὶ ἑτέρου γέροντος ὀγδοηκοντούτους τοῦ Ν. Παλαιολόγαυ ἐκ Σαμιχάλη τοιούτους τύπους : τὰ φέρνασι, τὸ κατασπάσασι τὸ μάρμαρο, [φατεστέρνασι τὰ πράματα πέρα 'πὸ τὸ Καστρὶ κ.τ.τ. Τοῦτο δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ὧδε. Τὸ ἰδίωμα τῶν Συρίων εἶχεν ἀνέκαθεν μόνον ταύτην τὴν ῥηματικὴν κατάληξιν εἰς -ασι τῶν παρῳχημένων χρόνων, ἀρχαιόθεν κληρονομηθεῖσαν (ι. Χατζηδάκη Einleit. σ. 112). Τῶν Ἀπανωσυριανῶν εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐλάχιστοι ἀποδημοῦσι, καὶ δὴ καὶ οἱ περιερχόμενοι εἰς ἀκτημοσύνην, πάντες ὅμως διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν κοινωνικήν, γλωσσικὴν καὶ καθόλου ἐκπολιτιστικὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑρμουπολιτῶν ἤτοι τῶν κατοίκων τῆς νέας πόλεως τῆς νήσου, Π.Ζερλέντης ἔνθ' ἀνωτ. σ. 104, τῆς συνοικισθείσης κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα ἐν τῇ παραλίᾳ τῇ ἐκτεινομένῃ πρὸ τῆς Ἀπάνω Σύρας. Καὶ τῆς μὲν Ἀπάνω Σύρας τὸ πλεῖστον τοῦ ἄρρενος πληθυσμοῦ ἀπὸ πρωΐας ἐργάζεται κατερχόμενον εἰς Ἑρμούπολιν ὡς μεταπρᾶται, τεχνῖται καὶ ἐργάται. Τῶν δὲ ἀγροτικῶν τῆς Ἀπάνω καὶ Κάτω Μερεᾶς οἱ περισσότεροι καθ' ἡμέραν κατέρχονται ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς Ἑρμούπολιν πρὸς ἐκποίησιν τῶν προϊόντων αὐτῶν, οἷον γάλακτος, λαχανικῶν, σύκων καὶ σταφυλῶν, τὸ θέρος, ὅπου διημερεύουσιν ὡς πωληταὶ τῶν συνοικιῶν μαχαλαντζῆδες λεγόμενοι, οἱ δὲ

λοιποὶ ἐπίσης συχνὰ διὰ τὰς ὑποθέσεις των καταβαίνοντες ὑφίστανται διαρκῆ τὴν γλωσσικὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑρμουπολιτῶν. Ἡ κατάληξις λοιπὸν -ασι, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἀφ' ὅτου ἤρχισεν ἀπωθουμένη ἐκ τῆς διαλέκτου τῶν Συρίων ὑπὸ τῆς ἀντιστοίχου καταλήξεως -ανε τῆς νέας κοινῆς λαλουμένης ἤτις βαθμηδὸν ἀνεπτύχθη κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα ἐν Ἑρμουπόλει, ἐξηφανίζετο σὺν τῷ χρόνῳ. Μόνον ὁ Δ. Ξανθάκης ἐκ Χαλανδριανῆς δι' ἀνεπιμιξίαν πρὸς τοὺς Ἑρμουπολίτας καὶ εἴ τις ἄλλος ἀκόμη ἐκ τῶν γεροντοτέρων διετήρησαν ἐν τῇ γλώσσῃ των τοὺς εἰς -ασι τύπους.

Ὁπωσδήποτε ἔργον ἄξιον ἰδίας προσοχῆς εἶνε καὶ τοῦτο, νὰ μελετηθῇ πλὴν τῶν διαλέκτων ἡ νέα κοινὴ λαλουμένη ὑπὸ τὴν καθαρωτέραν αὐτῆς μορφήν. Ἀλλ' ἐγὼ τοιοῦτον ἔργον δὲν ἐπεχείρησα ἐν Ἄνδρῳ.

Ἐκ τῶν προηγουμένων ἕκαστος κατανοεῖ πόσην προσοχὴν πρέπει νὰ δώσῃ ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν προσώπων ἐκείνων ἅτινα ὁμιλοῦν καθαρὰν τὴν ἐγχώριον διάλεκτον ἢ ἰδίωμα. Τοῦτο ὅμως μόνον ἐπὶ τόπου εἶνε δυνατὸν νὰ κανονισθῇ. Σύμφωνα μὲ τὰς παρατηρήσεις τὰς ὁποίας ἔκαμα ἀνιχνεύων τὸ ἔδαφος τῆς συστηματικῆς γλωσσικῆς συλλογῆς κατὰ τὰ ἔτη 1918—1920 εἰς τρεῖς γλωσσικὰς τάξεις δέον νὰ διακρίνεται ὁ πληθυσμὸς ὁ λαλῶν τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν ἐκάστην διάλεκτον ἢ ἰδίωμα (ἀσχέτως πρὸς τοὺς ὁμιλοῦντας τὴν νέαν κοινὴν λαλουμένην).

Πρώτη εἶνε ἡ τῶν ἀρχαϊκῶν, οἵτινες διασώζουν ἐν τῇ διαλέκτῳ αὐτῶν φωνητικήν, τυπικὸν καὶ λεξιλόγιον ἰδιωματικά.

Δευτέρα εἶνε ἡ τῶν ἀρχαΐζόντων, οἵτινες ἔχουν φωνητικὴν καὶ τυπικὸν ἠλλοιωμένα ἐν μέρει ὑπὸ τῆς νέας κοινῆς, τὸ δὲ λεξιλόγιον διασώζουν ἰδιωματικόν.

Τρίτη εἶνε ἡ τῶν νεωτεριζόντων, ἤτοι ὅσοι εἰσάγουν τὴν φωφωνητικὴν καὶ τὸ τυπικὸν τῆς νέας κοινῆς, διατηροῦν ὅμως, ἐν μέρει τοὐλάχιστον, τὸ λεξιλόγιον τὸ ἰδιωματικόν.

Εἰς ἑκάστην τῶν τριῶν τούτων τάξεων δύνανται νὰ ἀνήκουν γέροντες, γραῖαι ἢ ἀγράμματοι. Ἀντιπρόσωποι ὅμως τῆς πρώτης τούτων τάξεως ἐλάχιστοι ἀνευρίσκονται πλέον τοὐλάχιστον μεταξὺ τῶν νησιωτῶν τῶν ἑπτὰ νήσων τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθην. Οὕτως ἐν Σύρῳ ἐν μὲν τῇ Ἀπάνω Χώρᾳ οὐδένα εὗρον ἀρχαϊκοῦ τύπου, μόλις δ' ἕνα γέροντα ἐν Χαλανδριανῇ τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα Ξανθάκην καὶ τὸν Ν. Παλαιολόγον ἐν Σαμιχάλη, πολὺ ὅμως περισσοτέρους τοῦ ἀρχαΐζοντος τύπου. Ἐν Ἄνδρῳ τῇ τε ΝΑ. καὶ τῇ ΝΔ. ἕνα μόνον ἀντιπρόσωπον εὗρον ἀρχαϊκοῦ τύπου, τὴν γραῖαν Κατερίναν Παλαβίνη ἐνενηκοντοῦτιν, ἀγράμματον, ἀναποδήμητον

καὶ ὅλως ἀνεπίμικτον, πολλοὺς δὲ ἀρχαΐζοντος τύπου. Ἐν Τήνῳ οὐδ' ἕνα ἀρχαϊκοῦ τύπου, εἰ μὴ δύο μόνον ἀρχαΐζοντος ἐν τῇ Κώμῃ, καὶ ὀλίγους ἐπίσης τοῦ δευτέρου τύπου ἐν τοῖς λοιποῖς χωρίοις τὰ ὁποῖα ἐπεσκέφθην. Ἐν Μυκόνῳ ἐπίσης οὐδ' ἕνα εὗρον ἀρχαϊκοῦ τύπου, ἱκανοὺς δὲ ἀρχαΐζοντος. Τόσον δυσκόλως συναντᾷ τις πλέον τοὺς λαλοῦντας ἄμικτον τὴν πάτριον διάλεκτον. Ἡ τοιαύτη εἰς διαλεκτικὰς τάξεις διαίρεσις τοῦ πληθυσμοῦ τόπου τινὸς ἐξηγεῖ εὐκόλως τὸ πολλάκις παρατηρούμενον φαινόμενον ὅτι δηλ. ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου εὑρίσκονται δύο διάφοροι τύποι τῆς αὐτῆς λέξεως, λ.χ. γουρνάτσι τό, (Ἄνδρος) καὶ γουρνάκι τὸ (Ἄνδρος). Νῦν ὅμως, ἁπλῶς ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὁ μὲν εἷς τύπος ἐπιστοποιήθη παρ' ἀντιπροσώπῳ τῆς πρώτης τάξεως, ὁ δὲ ἕτερος τῆς δευτέρας ἢ τρίτης.

Ἡ μεγάλη ἀποδημητικὴ τάσις τῶν Ἀνδρίων, Τηνίων καὶ Μυκονίων, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλους νησιώτας ὡς τοὺς Σκυρίους, Τεσσαρακονταετηρ. Κ. Κόντου, ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 243, ὀλίγους μόνον ἀφίνει τοὺς ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους ἀνεπιμίκτους. Διὰ νὰ εἶμαι ἀκριβέστερος ἐκ μὲν τῶν Ἀνδρίων τῶν λαλούντων νότιον ἰδίωμα, τῆς περιοχῆς τῆς Χώρας, διὰ τὴν ἐπίδοσιν εἰς τὸν ναυτικὸν βίον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτιλίας κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν ὀλίγοι ἀπομένουσιν ἀναποδήμητοι· τῶν δὲ λαλούντων βόρειον ἰδίωμα ἤτοι τῆς περιοχῆς τοῦ Κορθίου, τὸ πλεῖστον ἀπεδήμει εἰς Σμύρνην καὶ Ἀμερικήν. Γυναῖκες ἐπίσης πολλαὶ ἀπεδήμουν τότε εἰς Ἀθήνας, Κωνσταντινούπολιν, Σμύρνην, Ἀλεξάνδρειαν. Ἐκ δὲ τῶν Τηνίων οἱ τῆς Β. περιφερείας τῆς Ὄξω Μερεᾶς «διεσπείροντο... ὡς μαρμαρᾶδες», Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ε' σ. 282 ἐ. πλὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν καὶ Βλαχίαν ὅθεν «ἀφοῦ ἐργασθοῦν δύο ἢ τρία ἔτη» ἐπανέρχονται· οἱ δὲ τῶν Φραγκοχωρίων ἀπεδήμουν κυρίως εἰς Κ/πολιν καὶ Σμύρνην ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Τέλος δὲ τῶν Μυκονίων καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν γεωργῶν πλεῖστοι ἀποδημοῦσιν ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου εἰς Πειραιᾶ, ὅπου ἐργάζονται ὡς ἐργάται τοῦ λιμένος, ἐπανέρχονται δὲ καθ' ἕκαστον θέρος διὰ τὰς συνήθεις γεωργικὰς των ἀσχολίας.

Ἀλλὰ θὰ ἐρωτήσῃ τις ἴσως, ἀπέναντι τοιαύτης σπανιότητος ἀντιπροσώπων τῆς πρώτης τάξεως, τί ἔχει νὰ πράξῃ ὁ ἐρευνητής; Ἀπαντῶντες εἰς τοῦτο λέγομεν ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς πρώτης τάξεως μᾶς εἶνε χρήσιμοι διὰ τὴν εὕρεσιν μόνον τῆς γνησίας φωνητικῆς καὶ τοῦ τυπικοῦ τῆς διαλέκτου, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ λεξιλόγιον ἀρκοῦσιν ἡμῖν καὶ οἱ τῆς τρίτης τάξεως νεωτερίζοντες, ὅπου ἐλλεί-

που τῶν γνησιωτέρων τύπων ἀντιπρόσωποι. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς ἐλλείψεως ταύτης, πρέπει ὁ ἐρευνητής ὡς πρὸς τὸ ἰδιωματικὸν λεξιλόγιον νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς ἀντιπροσώπους τῶν δύο πρώτων τάξεων, νὰ περιλάβῃ ἐν τῇ ἐρεύνῃ του καὶ τοὺς τῆς τρίτης τάξεως νεωτερίζοντας· διότι τὸ ἔργον ἡμῶν ἔχει ἀνάγκην ποικιλίας κράσεων (πβ. ἄθυμος, νωθρός, φιλοπαίγμων, διαχυτικός, φλύαρος κ.λ.) ἥτις ἵνα ἐξευρεθῇ δέον νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν ἐπαφήν μας πρὸς ὅσον τὸ δυνατὸν εὐρύτερον κύκλον τῆς κοινωνίας.

Πρὶν ἐπιχερήσῃ ὁ ἐρευνητὴς τὸ πρὸς μελέτην καὶ συλλογὴν γλωσσικοῦ ὑλικοῦ τῆς λαλουμένης ταξίδιον αὐτοῦ εἴς τινα τόπον ἀπαραίτητος εἶνε ἡ γνῶσις· 1) τῆς γεωγραφίας τοῦ τόπου. Ἕκαστος δηλ. νοεῖ ποῦ θὰ κατέληγεν ἡ ἔρευνα ἂν μεταβαίνων λ. χ. πρὸς μελέτην τῆς διαλέκτου τῶν Ἀνδρίων ἀπεβιβάζετό τις εἰς τὸν ΒΔ λιμένα τοῦ Γαυρείου ὅπου οἱ κάτοικοι ἂν καὶ ἀλβανόφωνοι λαλοῦσιν ὅμως καὶ τὴν νέαν κοινήν. Ἢ ἂν ἀποβιβαζόμενος εἰς τὸν ΝΑ λιμένα, τῆς Χώρας, ὅθεν ἐκτείνεται πρὸς τὰ ΒΔ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου ὁ λαλῶν νότιον ἰδίωμα, ἀγνοῇ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Ν λιμένος τοῦ Κορθίου, ὅθεν ἐκτείνεται ΒΔ ὁ πληθυσμὸς ὁ λαλῶν βόρειον ἰδίωμα. Ἢ ἂν μεταβαίνων πρὸς μελέτην τῆς διαλέκτου τῶν Μυκονίων παραμείνῃ τις εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ὁ ἄρρην πληθυσμὸς ἀποτελούμενος ἐκ ναυτικῶν, ἁλιέων καὶ μεταπρατῶν ἔχασε πλεῖστα χαρακτηριστικὰ τῆς πατρίου διαλέκτου, ὡς ἐκ τῆς ἀποδημίας καὶ ἐπικοινωνίας, ἀγνοήσῃ δὲ ὅτι ὁ μᾶλλον ἀνεπίμικτος πληθυσμὸς εἶνε ὁ γεωργικός, ὅστις βαθμηδὸν ἀπετέλεσε τὸν πρὸς Α συνοικισμὸν τῆς Ἄνω Μερᾶς εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας. 2) τῆς ἱστορίας. Εἶνε αὐτόδηλον ποίαν ἀποπλάνησιν, μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα, θὰ ὑφίστατο ὁ ἐρευνητής, ἂν ἀγνοῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ἑρμουπόλεως ὑπελάμβανε τὴν ἐν αὐτῇ λαλουμένην νέαν κοινὴν ὡς διάλεκτον τῶν Συρίων. 3) τῆς σχετικῆς διαλεκτολογικῆς βιβλιογραφίας. Ἀπαραίτητον λ. χ. εἶνε νὰ γνωρίζῃ τις τὸ διαλεκτικὸν φαινόμενον τῶν Συρίων τῆς τροπῆς τοῦ χ>σ ὡς ἀναμφισβητήτως τοῦτο εἶχε σημειωθῇ ὑπὸ τοῦ Κ. Στεφάνου ἐν Bull. Corresp. Hellen. 3.27 π.δ.χ. μονασικός, πασὺ κ.λ., ὥστε ἐν συστηματικῇ ἐρεύνῃ τῆς διαλέκτου ταύτης ν' ἀναζητήσῃ ν' ἀνεύρῃ ζῶν τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει νὰ πιστοποιήσῃ ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐξέλιπε πλέον ἐκ τῆς διαλέκτου· πράγματι δὲ μετὰ δυσκολίας ἐπανευρίσκεται τοῦτο ἐν τῇ διαλέκτῳ τῶν Συρίων.

Μετὰ τὴν ἀναγκαίαν ταύτην προπαρασκευὴν τοῦ ἐρευνητοῦ ἂς ἐξετάσωμεν εἰς τί θὰ περιστραφῇ τὸ ἔργον του ἐπὶ τόπου.

Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ νῦν λαλουμένη ἑλληνικὴ γλῶσσα περιλαμβάνει ὄχι μόνον πάσας τὰς λέξεις καὶ φράσεις δι' ὧν ἐκφράζομεν οἱ Ἕλληνες τὰ αἰσθήματα καὶ διανοήματα ἡμῶν ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ πολλὰ μνημεῖα λόγου, ὡς ᾄσματα, ἐπῳδάς, αἰνίγματα, παραδόσεις κ.τ.τ. ὅσα διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως οἱ πατέρες ἡμῶν κατέλιπον εἰς τὴν σημερινὴν γενεάν, εἶνε φανερὸν ὅτι σκοποῦντες νὰ συναγάγωμεν τὸ γλωσσικὸν τοῦτο ὑλικὸν ἀνάγκη εἶνε τὸ ἔργον ἡμῶν καὶ κατὰ τὰς δύο ταύτας διευθύνσεις νὰ στρέψωμεν· ἤτοι εἰς τὴν συλλογὴν πασῶν τῶν λέξεων καὶ φράσεων ὡς καὶ πάντων τῶν μνημείων τοῦ λόγου, Γ. Χατζηδάκη Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα Τόμ. Γ'. σ. 2, 4, 11. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ ἡμῶν βίου εἶνε ποικιλώτατα ἀνάγκη παρίσταται διὰ τὴν συλλογὴν πασῶν τῶν λέξεων καὶ φράσεων νὰ ἐρευνήσωμεν πάσας ταύτας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου· θὰ ἔχωμεν λοιπὸν εἰς τὰ ἑξῆς γενικώτατα κεφάλαια νὰ περιλάβωμεν πᾶσαν τὴν κοινωνικὴν ζωήν.

1) ὁ ἄνθρωπος καθ' ἑαυτὸν (σωματολογία). 2) οἴκησις τοῦ ἀνθρώπου. 3) βίοι τοῦ ἀνθρώπου, ἤτοι ὁ γεωργικός, ποιμενικός, κυνηγετικός, ἁλιευτικός, ναυτικός, κ. λ. 4) τέχναι καὶ χειροτεχνίαι. 5) ἠθικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου (οἰκογένεια, ἐκκλησία, πολιτεία, κ. λ.) 6) ἡ φύσις σχετικῶς μὲ τὸν ἄνθρωπον (ζῷα, φυτά, ὀρυκτά).

Αἱ ὑποδιαιρέσεις τῶν κεφαλαίων τούτων εἶνε πάμπολλοι, πάσας ὅμως δέον νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει του ὁ ἐρευτητὴς πρὸς εὐκολίαν του. Μόνον εἰς τὸ κεφάλαιον 4 τέχναι καὶ χειροτεχνίαι ἀναγράφονται ἑκατὸν τριάντα εἴδη τούτων ἐν τῷ σχετικῷ πίνακι τοῦ γραφείου τοῦ ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Εἶνε εὐνόητον ὅτι εἰς ἑκάστην τοπικὴν περιοχὴν δὲν θ' ἀπαντήσῃ τις πάσας ταύτας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Οὕτω ἐν πολλοῖς χωρίοις τῆς Ἄνδρου καὶ Τήνου δὲν ἀπαντᾶται ποιμενικός, οὐδὲ ἁλιευτικός, οὐδὲ ναυτικὸς βίος, ἀλλαχοῦ ἀπαντῶμέν τινας μόνον χειροτεχνίας κ.τ.τ. Ἐκ συγκριτικῆς μελέτης ἣν ἔκαμα ἐπὶ τεχνικῶν ὅρων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Κυκλάδων ἐβεβαιώθην ὅτι οἱ τεχνικοὶ ὅροι δὲν παρουσιάζουν παραλλαγὰς κατὰ τόπους, εἰμὴ ὀλίγας. Οὕτω ἐπὶ τῶν τεχνικῶν ὅρων τῆς ὑποδηματοποιίας μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μυκόνου παρετήρησα τὰς ἑξῆς διαφοράς: τὸ δίσπον-το (Ἀθην.)=σκωτήρ', σηκωτήρι (Μυκ.), ἡ στέκα (Ἀθην.)=ἡ μάσα (Μυκ.). Προέρχεται δὲ πάντως ἡ τοιαύτη καθολίκευσις τῶν τεχνικῶν ὅρων καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς συγκοινωνίας, καθ' ἣν οἱ μαθητευόμενοι τεχνῖται τῶν ἐπαρχιῶν μαθητεύουσιν εἰς τὰ μεγάλα κέντρα· ἐκεῖθεν δ' ἀπερχόμενοι συναποκο-

μίζουν καὶ τοὺς τεχνικοὺς ὅρους τῶν μεγάλων κέντρων. Κατὰ ταῦτα οἱ τεχνικοὶ ὅροι οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐν χρήσει ἀνήκουν εἰς τὴν νέαν κοινὴν λαλουμένην οὐχὶ δὲ εἰς τὰ ἰδιώματα. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο δὲν ἰσχύει προκειμένου περὶ τεχνῶν καὶ βιοτεχνιῶν ἀσκουμένων ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἤδη χρόνων ἢ τῶν μεσαιωνικῶν λ.χ. ὑφαντικῆς, ἀγγειοπλαστικῆς αἱ ὁποῖαι κατὰ τόπους παρέχουν ἱκανὴν ποικιλίαν παραλλαγῶν. Ἰδὲ καὶ Μ. Τριανταφυλλίδου ὑπόμνημα περὶ τῆς συλλογῆς τῶν ἐπαγγελματ. τεχνικ. ὅρων σ. 10 (χειρόγρ. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν).

Διὰ τοῦτο μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ ἐρευνητὴς ἔχει νὰ κανονίσῃ ἐπὶ τόπου καὶ τὰ ὅρια τῆς τοιαύτης ἐργασίας του, ὡς καὶ τὰ πρόσωπα ἅτινα ἑκαστάχοῦ ἀντιπροσωπεύουν τὰς διαφόρους ταύτας ἐκδηλώσεις τοῦ βίου. Οὕτω λ. χ. ἐπὶ τόπου ἐπληροφορήθην ὅτι γνήσιος ἀντιπρόσωπος τῆς δημώδους ἰατρικῆς εἶχεν ἀποβιώσει ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἐρεύνης μου ἐν τῷ χωρίῳ Φάλικα τῆς Ἄνδρου, ἐν Μυκόνῳ δὲ ἐπέζη ἀκόμη ὁ Ζαννῆς Στάης ἐν Ἄνω Μερᾷ, μετὰ τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ συνεργασθῶ ὡς πρὸς τὴν δημώδη ἰατρικήν.

Ἂς δεχθῶμεν τώρα ὅτι ἔχων τις καταστρώσει, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, πίνακα τῆς ἐργασίας του, μεταβαίνει παρά τινι δενδροκόμῳ, ἵνα ἐρευνήσῃ τοῦ (ἀνωτέρω 3 κεφαλαίου) γεωργικοῦ βίου, παραγράφου : ἡ δενδροκομία, τὸ ἐδάφιον : ἡ λεμονέα. Διὰ καταλλήλων λοιπὸν ἐρωτήσεων πρὸς τὸν Ἄνδριον δενδροκόμον ἔμαθον.

1) τὰ μέρη τῆς λεμονέας (τὰ γένεια, ἡ ῥίζα, ὁ σταυρός, τὰ κλαδιά, ἡ ὀποκλαδεά, οἱ ἀντέννες).

2) ἀναπαραγωγὴν λεμονέας (τὸ φυντάνι, ἡ φτελογεά, φτεύγω, φιλιάζω, μβολιάζω).

3) ποιότητας λεμονέας (ἡ ῥοδίτικη, ἡ κώτικη, ἡ χιώτικη).

4) καλλιέργειαν (σκάβω, κλαδεύγω, ὁ κλαδευτής, χορτιάζει, γουρνιάζω, ποτίζω, κοπρίζω).

5) ἄρδευσιν (ἡ γούρνα, ὁ νεχυτός, ἡ κόφτρα, ὁ ποτιστής, χαμολακκιαστὸ νερό, ἀνοίω τὸ νερό, βουλώνω—, βολεύω—, ἡ βολεύτρα, ἡ ἀποφυρά, κόβω τὸ νερό, ἡ μᾶζα, ἡ πύλα, μολώνω, ἡ χαβουζεά).

6) καρπὸν (τὸ λεμόνι, τὸ φλεύδι, ἡ ξινίδα, τὸ κουκκούτσι, ὁ βασιλεάς, τὸ δίφορο, τὸ ῥοδίτικο, τὸ κώτικο, τὸ χιώτικο).

7) συλλογὴν καρποῦ (τὸ σκάρτο, ἀπὸ φύλλο, ἡ κουτουράδα, ἡ φόρα, ὁ κόφτης, κόβω λεμόνι, τὸ βουλλωμένο, τὸ ξεπαγιασμένο, ἡ χαμάδα, τὸ σάπιο, ἡ κατζουρίδα, ὁ ἐχτιμητής, ἐχτιμῶ).

8) νόσους (καθαρὲς λεμονεές, ἀστενισμένες, ἡ ἀστένεια, ἡ μελιτούρα, ἡ μβαμβακάδα).

9) ἐμπόριον (ἡ χαρτώστρα, χαρτώνω, ἡ γεμίστρα, γεμίζω, ἡ

σενδουκιάστρα, σενδουκιάζω, καπακώνω, ἡ κάσσα, τσερκώνω).

Ἡ μέθοδος δι' ἧς συνελέξαμεν τὰς ἄνω λέξεις τῆς δενδροκομίας τῆς λεμονέας (μὴ ἀναγραφεισῶν καὶ τῶν σχετικῶν φράσεων) εἶνε ἡ ἐρωτηματική. Τῆς μεθόδου ταύτης ἔκαμα χρῆσιν εἰς τὴν ἔρευναν πάντων τῶν ἀνωτέρω κεφαλαίων τοῦ κοινωνικοῦ βίου· εὑρέθην ἐν τούτοις πολλάκις εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ χρησιμοποιήσω καὶ ἑτέραν μέθοδον, τὴν ἀκροαματικήν, καθ' ἣν δηλαδὴ κατέγραφον τὸν λόγον ἢ διάλογον, ἐν συνεχείᾳ προφερόμενον, ἐξ αὐτοῦ τοῦ στόματος τοῦ λέγοντος. Οὕτως ἐν Ἄνδρῳ ἡ Κατέρνα Παλαβίνη, περὶ ἧς εἶπον ἀνωτέρω, ἕνεκα τοῦ γήρατος, τῆς ἐξησθενημένης μνήμης, κατέστη ἀδύνατον νὰ δώσῃ σαφῆ ἀπάντησιν εἰς τὰ ὑποβαλλόμενα ἐρωτήματα κατὰ τὴν ἐρωτηματικὴν μέθοδον. Ὁ Kretshmer ἤδη εἶχε παρατηρήσει ὅτι τῶν πλέον ἀμορφώτων ἡ διανοητικὴ κατάστασις δυσχεραίνει γενικῶς τὸ ἔργον τοῦ ἐρευνῶντος ἐρευνητοῦ, συγχρόνως δὲ καθιστᾷ τὴν πληροφορίαν του λίαν ἀναξιόπιστον.

Πόσον ὅμως τὸ κέρδος ἡμῶν θὰ ἦτο μέγα ἂν εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τοῦ Kretschmer, ἀντὶ τῆς ἐρωτηματικῆς μεθόδου κάμωμεν χρῆσιν τῆς ἀκροαματικῆς; Οὕτω χρησιμοποιήσας τὴν ἀκροαματικὴν μέθοδον τοῦ Kretschmer, μάλιστα ἐπὶ ἀντιπροσώπων τοῦ πρώτου τύπου τῶν ἀρχαϊκῶν, κατέστησα τοὺς τόσον σήμερον δυσευρέτους ἀντιπροσώπους τῆς πρώτης τάξεως τῶν ἀρχαϊκῶν χρησίμους εἰς τὸ ἔργον μου. Νοεῖται δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ ὅτι κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην τὴν συνεργασίαν δὲν διευθύνει ὁ ἐρευνητὴς ὡς κατὰ τὴν ἐρωτηματικὴν μέθοδον, οὐδὲ προσαρμόζει τὸν συνεργάτην ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του, ἀλλὰ τοὐναντίον αὐτὸς προσαρμόζεται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συνεργάτου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συλλέγομεν γλωσσικὴν ὕλην ἀναγκαιοτάτην διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς φωνητικῆς, τοῦ τυπικοῦ κ. λ. τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν διαλέκτου. Ὡς δεῖγμα χρησιμοποιήσεως τῆς ἀκροαματικῆς μεθόδου παραθέτω περικοπὴν τοῦ διαλόγου τῆς ἐξ Ἄνδρου Κατέρνας Παλαβίνη:

Κατέρνα, ὑπηρέτης αὐτῆς, Σταμάτης γείτων)

Κ. Τσαὶ τὸ Δημήτρη νὰ πλερώνω, θὲ νά 'ρθῃ νὰ μοῦ τὴν ἁρμέξῃ τὴν ἀελάδα.

Σ. Θὰ σοῦ πουλήσῃ, λέει, τὰ ζῷα, θὰ σοῦ τὰ λαβώσῃ!

Κ. Ἂς πὰ τὰ πουλήσῃ· θὰ πάω ν' ἀνεφερθῶ! θὰ μοῦ λαβώσῃ, λέει, τὰ ζντόβολά μου!..., ἀθεόφοβε! θεοκριμένε! νὰ σὲ κρίνῃ ὁ θεός, ὁ θέος! Τοῦ χτυμπήσα τὰ διαόλια! ὥς με τουραγνεῖς, ὁ θεὸς νὰ σὲ τουραγνήσῃ!

Καὶ ἂν ὅμως οὕτω συστηματικῶς ἐπιχειρήσῃ νὰ συναγάγῃ τις,

κατὰ τὸ προπαραταθὲν διάγραμμα, τὸν γλωσσικὸν θηραυρὸν τόπου τινός, εἶνε βέβαιον ὅτι οὕτω κατώρθωσε νὰ περιλάβῃ ἅπασαν τὴν ὕλην, οὐδὲν δὲ διέφυγεν αὐτόν ; Ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι πλεῖστα στοιχεῖα τῆς λαλουμένης γλώσσης θὰ διαφύγωσι τὸν ἐρευνητὴν μὴ δυνάμενα νὰ προβλεφθῶσιν οὐδὲ ὑπὸ τοῦ ἀρτιωτέρου διαγράμματος. Πλῆθος δὲ καὶ λέξεων καὶ φράσεων δύναται νὰ καταγράψῃ ὁ ἐρευνητὴς ἂν τύχῃ νὰ παραστῇ καθ' ἣν ὥραν ἰθαγενεῖς διαλεγόμενοι ὑπὸ ὡρισμένας ψυχολογικὰς καταστάσεις ἐκφράζουν αὐτάς. Ἀλλ' ἵνα τὰ τυχαῖα ταῦτα ἐπιτεύγματα μὴ διαφεύγωσιν, εἶνε ἀνάγκη ὁ ἐρευνητὴς νὰ παραμείνῃ ἐπὶ μακρὸν εἰς τὸν τόπον τῆς ἐρεύνης· ὄχι ἵνα νέους ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν γλωσσικῶν τάξεων τοῦ πληθυσμοῦ ἀνεύρῃ, ἀλλ' ἵνα ὑπὸ νέας ἑκάστοτε περιστάσεις τοὺς ἤδη γνωστοὺς αὐτῷ ἀντιπροσώπους χρησιμοποιῇ. Εἶνε ἀνάγκη δηλ. χωρὶς νὰπομακρυνθῶμεν τοῦ ἀνωτέρω παραδείγματος τῆς δενδροκομίας, νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν δενδροκόμον ὄχι μόνον κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν τῆς ἐργασίας του καθ' ἣν σκάπτει τὴν λεμονεάν, κλαδεύει, ἀρδεύει κ. λ., ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γάμου του, τοῦ γαμηλίου συμποσίου, κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ τέκνου του ἢ τοῦ θανάτου τοῦ τέκνου του, καθ' ἣν ὥραν κεκμηκὼς ἐκ τοῦ ἔργου ἐπανέρχεται τὴν ἑσπέραν οἴκαδε κ. τ. τ.

Τὴν ἀπάνθισιν τοῦ ἰδιωματικοῦ λόγου, κατὰ τὴν ἀκροαματικὴν μέθοδον, ἐφήρμοσα κατὰ τὴν ἀποστολήν μου ὡς ἐξῆς. Ἀφοῦ δηλαδὴ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ στόματος ἀντιπροσώπων ἀρχαϊκοῦ τύπου κατέγραφον συνεχοῦς αὐτῶν λόγου ἢ διαλόγου ἱκανὸν ποσόν, ὥστε νὰ δύναμαι νὰ συναγάγω τοὺς κυρίους χαρακτῆρας τοῦ ἰδιώματος, ἔπειτα δὲ τὰς λέξεις τοῦ κοινωνικοῦ τῶν ἰθαγενῶν βίου, ἐξέλεγον ἀντιπροσώπους ἀρχαΐζοντος τύπου, ἐκ τοῦ λόγου ἢ διαλόγου τῶν ὁποίων ἔκαμνα ἀπάνθισιν φράσεων καὶ μεταφορικῶν χρήσεων.

Μνημείων τοῦ λόγου καταγραφὴν περιέλαβα εἰς τὸ ἔργον μου. Ταῦτα, ὡς παρετήρησα, μάλιστα τὰ ἐκτενέστερα, ὡς ᾄσματα, παραμύθια, παραδόσεις, μετὰ δυσκολίας πλέον ἀνευρίσκονται· οἱ μὲν πρεσβύτεροι ἀπομανθάνουσι ταῦτα καθ' ἡμέραν ἕνεκα τῆς φθινούσης μνήμης των· οἱ δὲ νεώτεροι δὲν περιβάλλουσι πλέον ὡς ἄλλοτε μετὰ τῆς αὐτῆς στοργῆς.

Ὡς πρὸς τὰ τοπωνύμια δὲν πρέπει βεβαίως νὰ συλλεχθοῦν μόνον τὰ ἐπιτόπια ὀνόματα γεωγραφικῶν στοιχείων οἷον ὅρμων, ἀκρωτηρίων, βουνῶν, λόφων κ.τ.τ. ἀλλὰ πάντων τῶν κατατοπίων, χωραφίων κ.τ.τ. Προχείρως τὰ τοπωνύμια περιοχῆς τινος δύναται ἴτις νὰ εὕρῃ ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν κατὰ τόπους ὑποθηκοφυλακείων, ἐν οἷς ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν πωλουμένων ἢ προικιζομένων χωραφίων

μετὰ τῶν πέριξ συνόρων αὐτῶν μὲ τὰ δημοτικά των ὀνόματα. Τὴν πηγὴν ταύτην ἐχρησιμοποίησα ἐν Ἄνδρῳ, μόνον εἰς τὸ ὑποθηκοφυλακεῖον τῆς Χώρας. Καὶ σημειοῦται ἑκάστοτε τοῦτο εἰς τὸ γλωσσάριον τοῦ νοτίου ἰδιώματος τῆς Ἄνδρου. Ἐν δὲ τῇ Ἀπάνω Σύρᾳ ἄλλην πηγὴν τοπωνυμίων εὗρον ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς καντζελλαρίας, σωζομένοις νῦν ἐν τῷ σημερινῷ κοινοτικῷ καταστήματι τῆς αὐτῆς κοινότητος. Ἐν Κιμώλῳ ἐργασθεὶς τὸν Σεμτέμβριον τοῦ 1920, ὁπότε εἶχε γίνει ἔναρξις τῆς λειτουργίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἔκαμα χρῆσιν πρὸς συλλογὴν τῶν τοπωνυμιῶν τῆς νήσου νέας μεθόδου χρησιμοποιθείσης ἄλλοτε ἐν Εὐβοίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Β. Φάβη ἐπιτυχῶς. Εἰς δεκάδα μαθητῶν τῆς ἀνωτέρας δ΄ τάξεως ἀνετέθη ὡς θέμα ἐν τῷ σχολείῳ νὰ καταγράψουν ἐπὶ χάρτου τὰ γνωστὰ εἰς ἕκαστον κατατόπια ὑπὸ τὸν ἑξῆς τύπον : πάω 'ς τὸ Σκλάβο, πάω 'ς τὴ Γούππα, πάω τσὶ Δέκας κ. τ. τ. Τὰ δελτία ταῦτα ἐξελεγχθέντα καὶ διορθωθέντα ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ φωνητικὴν ἀπόδοσιν ἐνώπιόν μου ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ ἑκάστου μαθητοῦ παρέσχον δύο ἑκατοντάδας κιμωλιακῶν τοπωνυμιῶν.

Β'. Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΑΝΔΡΟΣ

Ἀφ' ὅτου ἐξεδόθη ἡ καλὴ μονογραφία «*Ἱστορία τῆς νήσου Ἄνδρου καὶ τῶν δυναστῶν αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ 1207—1566*», καὶ τὰ συναφῆ πρὸς αὐτὴν ἔγγραφα ὑπὸ K. Hopf, Geschichte der Insel Andros und ihrer Beherrscher in dem Zeitraume von 1207—1566 ἐν Sitzungsber. der Akadem. der Wissensch. Philosoph. Histor. klasse, Wien, Τόμ. 16, ἔτ. 1855 σ. 23—131 (καὶ εἰς ἰδιαίτ. τεῦχ.) καὶ Τόμ. 21, ἔτ. 1856 σ. 221—262, ἐλάχισται νέαι πηγαὶ ἐδημοσιεύθησαν ἔκτοτε, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς Ἄνδρου. Ἀ. Μηλιαράκη, Ἄνδρος, Κέως 1888. Ἰακ. Δραγάτση, Ἀρχαιολογήματα, ἐν Παρνασσῷ Τόμ. 5. Σ. Λάμπρου. Κατάλογος τῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἄνδρον μονῇ τῆς Ἁγίας κωδίκων, ἐν Ἐπετηρ. Παρνασσοῦ ἔτ. 1898. Κατάλογος κωδίκων ἐν ταῖς μοναῖς τῆς νήσου Ἄνδρου Ἁγ. Νικολάου καὶ Παναχράντῳ, ἐν Ἐπετηρ. Παρνασσοῦ ἔτ. 1899. Δ. Πασχάλη, Νομισματικὴ τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν Διεθν. Ἐφημ. νομισματ. ἀρχαιολ. Τόμ. 1,299 ἑ. Χριστιανικὴ Ἄνδρος ἐν Δελτ. τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. περίοδ. Β'. Τόμ. 1 (1924).

Μετὰ τὸ ἔτος 1924 ὁ Δημ. Πασχάλης ἐδημοσίευσε πολλὰς μελέτας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἄνδρου· ἰδὲ Ἱστορικὰ ἔργα καὶ μελέται Δημ. Πασχάλη, ἐν Ἀθήναις, 1933. Τούτων ὅμως αἱ πλεῖστοι πραγματεύονται περὶ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ἱστορίας τῆς Ἄνδρου. Περὶ δὲ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας αὐτῆς πραγματεύονται αἱ ἑξῆς μελέται. 1) Χριστιανικὴ Ἄνδρος, ἐν Δελτ. τῆς Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἑτ. Τόμ. Β', 1925. 2) Ἱστορία τῆς νήσου Ἄνδρου, Τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1926 καὶ Τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις, 1927. 3) Ἄνδριοι βιβλιογράφοι κωδίκων κτήτορες κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ἐν Ἀθήναις, 1926. 4) Ἀναγραφὴ χρονολογικὴ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ, ἐν περιοδ. Θεολογία, Τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις, 1926. καὶ Ε', ἐν Ἀθήναις, 1927. 5) Μεσαιωνικαὶ καὶ μεταγενέστεραι ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν Ἐπετ. Βυζαντ. Σπουδ. Τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις, 1927 καὶ Ϛ', ἐν Ἀθήναις, 1929. 6) Χρονικὰ καὶ Ἱστορικὰ σημειώματα ἐκ τῶν ἐν Ἄνδρῳ χειρογράφων κωδίκων, ἐν Ἀθήναις, 1930. 7) Ὁ Σπαρτιάτης Στρατηγόπουλος, νοτάριος ἐν Ἄνδρῳ, ἐν περιοδ. Byz. Neugr. Jahrb., Athen, 1930.

F. W. Hasluck, Albanian settlements in the Aegean inslands, ἐν Annual of the British school at Athens 15,423 ἑ., Depopulation in the Aegean inslands αὐτόθ. 17,151 ἑ. Π. Ζερλέντου, Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας των νήσων, Τόμ. 1,1913, Νησιωτικὴ ἐπετηρὶς 1918. Ι. Κ. Βογιατζίδου, περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ γεωγραφικοῦ ὀνόματος Νιμπορειοῦ, ἐν Ἀθηνᾷ 20,15 ἑ. Ὁ Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος Στρατηγόπουλος, ἐν Byz. Zeits. 19,122 ἑ. Διὰ τοῦτο ἐπραγματεύθην κατωτέρω κεφάλαια περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Ἄνδρου ἐπὶ τῇ βάσει νέων ἐπιτοπίων ἐρευνῶν μου.

ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ

1. Ἡ νοτιωτέρα κοιλὰς τῆς νήσου, ὀνομαζομένη Ἀπάνω Κάστρο ἢ Κόρθι, ἐκτείνεται μεταξὺ τοῦ ὄρους ἡ Ῥάχη ἀπὸ νότου, ἤτοι τῆς ὀρεινῆς σειρᾶς ἡ ὁποία κατεβαίνει ἀπὸ τοὺς Γερακῶνες, ἐκ δυσμῶν, καὶ τῶν κορυφῶν αὐτῆς ὁ ***Λευκόποδας*** καὶ τὸ ***Παλαιόκαστρο*** ἀπὸ βορρᾶ. Ἐσφαλμένως τὸ ὄρος τοῦτο ἀναγράφεται καθ' ἑνικὸν ὁ Γερακώνας ἐν τοῖς χάρταις διότι καὶ σήμερον λέγεται καὶ ἐν παλαιοτέροις ἐγγράφοις εὑρίσκεται κατὰ πληθυντ. οἱ Γερακῶνες, ἐπειδὴ εἶνε δικόρυφον. Ὁ σχηματισμὸς αὐτοῦ διὰ τὰς καταλήξ. ***ώνας*** δεικνύει ὅτι εἶνε ὄνομα περιληπτικὸν δηλοῦν τόπον ὅπου ἐτρέφοντο ἐπὶ Βυζαντινῶν ἱέρακες χάριν κυνηγίου των βυζαντινῶν ἀρχόντων, ἔπειτα δὲ τῶν Φράγκων. Πρὸς ἀνατολὰς ἡ κοιλὰς ἀνοίγεται πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ τοῦ μεγαλυτέρου κόλπου τῆς νήσου, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται ***Κόρφος τοῦ Κορθιοῦ*** καὶ ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου ὁ ***Κάτω Κόσμος*** μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου ***Ἀκαμάτης***. Ἡ κοιλὰς καθὼς καὶ αἱ πλαγιαὶ τῶν πέριξ ὀρέων εἶνε κατάφυτοι ἀπὸ ὀπωροφόρα δένδρα λεμονεῶν, ἀπὸ ἐλαίας, συκᾶς, ἀμπέλους κ.λ. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν δένδρων τούτων ὁ εἰσπλέων τὸν κόρφον τοῦ Κορθιοῦ διακρίνει τὰς καταλεύκους οἰκίας τῶν χωρίων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1925 ἰσχύουσαν διοικητικὴν διαίρεσιν ἀποτελοῦν πέντε κοινότητας, τοῦ ***Ὄρμου***, ***Κορθίου***, ***Καππαρεᾶς***, ***Παλαιοκάστρου*** καὶ ***Κοχύλου***· ἔχουν δὲ πληθυσμὸν αἱ κοινότητες αὗται ἐν ὅλῳ 3954 κατοίκων κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τοῦ 1920. Ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς τοῦ Ἀπάνω Κάστρου, οἱ λεγόμενοι ***Ἀπανωκαστριανοὶ*** ἢ ***Κορθιανοί***, Ἕλληνες τὴν καταγωγήν, διαφέρουν φυλετικῶς ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς μεγάλης κοιλάδος τοῦ ***Κάτω Κάστρου*** ἢ ***Χώρας***, ἡ ὁποία ἐκτείνεται πρὸς βορρᾶν μεταξὺ τῶν ὀρέων οἱ ***Γερακῶνες*** καὶ τὸ ***Πέταλο***. Οὗτοι ***Κατωκαστριανοὶ*** λεγόμενοι, εἶνε ἐπίσης Ἕλληνες, 8201 ψυχῶν, καὶ ἀ-

ποτελοῦν ὁκτὼ κοινότητας. Διαφέρουν δὲ οἱ Ἀπανωκαστριανοὶ καὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ βορείου τμήματος τῆς νήσου, τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ τὸ Πέταλο καὶ ἔξω, τὸ ὁποῖον περιληπτικῶς ὀνομάζεται *Ἀρβανιτιά*, *Ἀρβανιτοχώρια*, ἢ *Γαυρειὸ* καὶ κατοικεῖται ὑπὸ 4740 ψυχῶν, Ἀλβανῶν τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ πλειονότητα Ἀλβανῶν τὴν καταγωγήν, διῃρημένων εἰς δέκα κοινότητας. Τοιουτοτρόπως ἡ νῆσος ἐμφανίζεται σήμερον διῃρημένη εἰς τρεῖς διαφόρους γλωσσικὰς ζώνας συμπαγοῦς οἰκισμοῦ.

Ποία ἦτο κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς Ἄνδρου ἡ χωρογραφικὴ διαίρεσις αὐτῆς, διὰ μακρῶν διαλαμβάνω κατωτέρω, σελ. 236-240. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἤτοι ἀφ' ὅτου ἱδρύθη ἡ νέα πρωτεύουσα πόλις τῆς νήσου Ἄνδρου ἡ λεγομένη *Χώρα*, ἤτις διεδέχθη τὴν ἀρχαίαν, τὴν σήμερον λεγομένην *Παλαιόπολη*, ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς νήσου, οἱ Ἄνδριοι, ἔξω τῆς *Χώρας*, ἦσαν καθ' ὅλην τὴν νῆσον κατανεμημένοι εἰς συνοικισμούς, τοὺς λεγομένους ἐσχατιάς, ἤτοι χωρία. Ταῦτα κατ' ἀριθμὸν ἦσαν πολὺ περισσότερα εἰς τὴν Βόρειον Ἄνδρον, τὴν μέχρι τοῦ ὄρους Πετάλου, παρὰ εἰς τὴν Μέσην, τὴν μέχρι τοῦ ὄρους οἱ Γερακῶνες, ἢ τὴν Νότιον Ἄνδρον. Διότι καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιφανείας ἡ Βόρειος Ἄνδρος εἶνε σχεδὸν διπλασία τῆς Μέσης, ἢ τῆς Νοτίου Ἄνδρου· ἰδὲ κατωτέρω τὸν χάρτην τῆς νήσου. Ἂν δὲ σήμερον ὁ πληθυσμὸς τῆς Μέσης Ἄνδρου, ἀντιθέτως, εἶνε περίπου διπλάσιος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Νοτίου καὶ Βορείου Ἄνδρου ὁμοῦ, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μεγάλην ἐπίδοσιν καὶ ἀνάπτυξιν ἐν τῇ Μέσῃ Ἄνδρῳ τῆς ναυτιλίας. Διότι διὰ τῆς ναυτιλίας ὁ πληθυσμὸς τῆς Μέσης Ἄνδρου, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, κατέστη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν αὐτῆς, διὰ νὰ ζήσῃ· καθὼς ὁ πληθυσμὸς μεγάλων πόλεων τῆς σήμερον καὶ βιομηχανικῶν κέντρων εἶνε ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν παραγωγὴν τῆς γῆς. Ἰδὲ Friedr. Ratzel, Anthropogeographie, ἔκδ. Γ', Μέρ. Β', Stuttgart, 1922, σ. 167, 183. Διατὶ δὲ ἡ ναυτιλία ἐπέδωκε μόνον ἐν τῇ Μέσῃ Ἄνδρῳ, ἰδὲ κατωτ. σ. 231. Ἡ δὲ πύκνωσις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μέσης Ἄνδρου, ἀνερχομένου τὸ 1925 εἰς 8201 ψυχάς, ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς Ἀνδρίους τούτους συμφώνως μὲ τὸν νόμον τοῦ Oskar Peschel, νὰ διαπλάσσουν τὰ κοινωνικά των ἔνστικτα περαιτέρω καὶ νὰ ἐπιτύχουν νέας κοινωνικὰς ἐκλεπτύνσεις. Οὕτω ἡ Μέση Ἄνδρος ἀπετέλεσε τὴν χύτραν ἐντὸς τῆς ὁποίας μὲ τὴν συνεχῆ ἐπικοινωνίαν τῶν χωρίων καὶ τῆς πόλεως τῆς Μέσης Ἄνδρου διεμορφώθη ἡ ἐκλεπτυσμένη Ἀνδριώτικη ζωή.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ Ἄνδρος διέσωζεν ἀκόμη ἀρχαίας ἐσχατιάς, ἢ χωρία, καὶ μὲ τὰ ἀρχαῖά των ὀνόματα, τὰ ὁποῖα καὶ μέχρι

σήμερον ἐπιζοῦν, ὡς τῆς Β.Ἄ. ἡ ***Κατάκοιλο***, τοῦ ***Παλαιστοῦ***, ἡ ***Βόρη***, τὸ ***Καλλιβάρι***, ὁ ***Κάλαμος***, ὁ ***Ἀμόλοχος***, ὁ ***Σιδόντας***, ὁ ***Ἀρνᾶς***, ὁ ***Σελινίτης***, τὸ ***Πόρι***, ἡ ***Πελεκητή***, ὁ ***Φελλός***, τὸ ***Γαύρειο***, ὁ ***Χάρακας***, ἡ ***Δυκούρα***, τὸ ***Κυπρί***, τὸ ***Λύκειο***, ἡ ***Λιχάδα***, ἡ ***Τροχαλιά***. Ἡ ἀρχαιότης τούτων τῶν ἐσχατιῶν πιστοποιεῖται ἐκ τῶν κατὰ χώραν σωζομένων ἀρχαιοτήτων, ἢ ἀνασκαπτομένων, ὡς εἶνε τὰ λεγόμενα ***Ἑλληνικά***, ἢ Ληνικά, ἤτοι ἐσχατιαὶ διασώζουσαι ἀρχαῖα ἑλληνικὰ λείψανα, μέχρι τοῦδε πέντε μέν παρατηρηθέντα εἰς τὴν Βόρ. Ἄνδρον, δύο εἰς τὴν Μέσην, καὶ ἕνα εἰς τὴν Νότιον Ἄνδρον. Ἰδὲ κατωτέρω περὶ τούτων σ. 244 ἑ. Ἡ πιστοποιεῖται τοῦτο ἐκ τῶν ἀρχαίων τούτων τοπωνυμίων. Ὡσαύτως τῆς Μέσης Ἄνδρου ἡ ***Μελίτη***, τὰ ***Φάληκα***, ἡ ***Μελίδα***, τ' ***Ἀπατούρια***, ***οἱ Δεσπίνες***, ἡ ***Σταυροπέδα***, οἱ ***Ἀποθῆκες*** ἡ ***Πανδουκειά***, ἡ ***Κακκάβα***. Τῆς Νοτίου Ἄνδρου τοῦ ***Ἀμοναχλιοῦ***=γενικὴ τοῦ Ὀνομακλῆς, οἱ ***Κορνοί***, ὁ ***Μελάγκωνας***, τὰ ***Δηνοῦ***.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ἐπίσης χρόνους ἡ Ἄνδρος διέσωζε καὶ ἄλλας ἀρχαίας ἐσχατιὰς μὲ βυζαντινὰ ὅμως ὀνόματα ἀπολεσθέντων τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ὀνομάτων. Τοιαῦται ἐσχατιαὶ τῆς Βορείου Ἄνδρου εἶνε τ' ***Ἀπροβάτου***, οἱ ***Φοῦρνοι***, οἱ ***Λαυριές***. Οὕτω ὑπὸ τοῦ ἀνδριακοῦ λαοῦ λέγεται, πάω ***'ς τ' Ἀπροβάτου***· ἐκ τούτου γίνεται φανερὸν ὅτι ἡ κατὰ γενικὴν πτῶσιν αὕτη τοπωνυμία εἶνε κτητορική, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὄχι προσώπου κτήτορος, ἀλλὰ περιοχῆς καθωρισμένης πρὸς βοσκὴν προβάτων ἀποκλειστικῶς, ὡς ὑπῆρχον ἐν Ἄνδρῳ περιοχαὶ πρὸς βοσκὴν αἰγῶν=***οἱ Γίδες*** τῆς βορείου Ἄνδρου, τὰ ***Βουκολειὰ*** τῆς βορείου Ἄνδρου, πρὸς βοσκὴν βοῶν. Τὴν μεγάλην κτηνοτροφίαν τῆς νήσου συνάγομεν καὶ ἐκ τῶν ναΐσκων τοῦ ἁγίου Μάμαντος· δύο βουνὰ τῆς βορείου Ἄνδρου καλοῦνται ***Ἅις Μάμας*** ἐκ ναΐσκων τοῦ ἁγίου ὅστις ἐν Ἄνδρῳ λατρεύεται ὡς προστάτης τῶν ποιμνίων. Ἱστορικῶς ἡ γένεσις τῆς τοπωνυμίας ***Τὰ προβάτου*** κατὰ γενικὴν πτῶσιν εἶνε ἀρχαιοτέρα τῆς κατ' ὀνομαστικὴν τοπωνυμίας ***οἱ Γίδες***· ἰδὲ περὶ τούτου, Χατζηδάκη, Γλωσσολογικαὶ Μελέται Τόμ. Α', σ. 5. Ἐννοεῖται, ὡς ἔγραψα ἐν λέξει τὸ ***θουρί***, ὅτι τὸ πρόβατον ἔχει ἔννοιαν περιληπτικὴν σημαῖνον τὰ πρόβατα.

Ἡ τοπωνυμία οἱ ***Φοῦρνοι*** τῆς Ἄνδρου σώζεται μέχρι σήμερον ἀφ' ἑνὸς εἰς δύο σημεῖα τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς νήσου. Πρῶτον μὲν κατὰ τὴν Ζαγοράν καὶ δεύτερον πρὸς Β παρὰ τὸν Ταρσανᾶν. Τρίτη τοπωνυμία οἱ ***Φοῦρνοι*** εὑρίσκεται εἰς Πέρα Μεριὰ τοῦ νοτίου τῆς Χώρας ὄρμου τοῦ Παραπορτίου. Οὗτοι εἶνε μεγάλη σπηλαιώδης ὀπή, ὁρατὴ καὶ ἀπὸ τῆς Χώρας, εἰσδύουσα εἰς βάθος τοῦ βουνοῦ. Αὕτη εἶνε ἀναμφιβόλως ἀρχαία στοὰ μεταλλείου.

Ἂν καὶ ἡ λέξις furnus εἶνε λατινικὴ=ἰπνός, κλίβανος, ἐν τού-

τοις πρωΐμως φέρεται εἰσηγμένη εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἤδη παρ' Ἀθηναίῳ τὸν τρίτον μ. Χ. αἰῶνα. Ὡς τοπωνυμία ἀπαντᾶται σήμερον κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμόν, ἐν Σερίφῳ, Νάξῳ, Εὐβοίᾳ· ἐν Κορινθίᾳ, Καρπάθῳ, Καλύμνῃ, Πάτμῳ, Σάμῳ, Κυθήροις, Ρόδῳ, Χίῳ, Κύπρῳ κ. ἀ. ὡς ὄνομα χωρίου. Ἀκόμη καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν τὸ Φουρνὶ ὡς τοπωνυμία ἀπαντᾶται ἐν Καρπάθῳ, Ρόδῳ, ἐν Θάσῳ ὡς ὄνομα ἀκρωτηρίου, ἐν Κρήτῃ ὡς ὄνομα χωρίου, ἐν Γυθείῳ, Κύπρῳ. Ἐπίσης δὲ κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν τὰ Φουρνία ἐν Γυθείῳ, τὰ Φουρνιὰ ἐν Κύπρῳ, Πάρῳ, Χίῳ κ. ἀ. Πάντα τὰ τοιαῦτα τοπωνύμια σημαίνουν ὅτι εἰς τοὺς τόπους των ἐγίνοντο ἀρχαῖαι ἢ μεσαιωνικαὶ ἐκκαμινεύσεις μετάλλων, ὡς τοῦτο ἰσχύει περὶ τῶν Ἄνδρῳ Φούρνων; Δὲν εἶνε τοῦτο περὶ πάντων ἀπολύτως βέβαιον. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ὅτι ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ. τοπωνυμία, ἐσχατιά, Καρθαίας τῆς νήσου Κέας, καλεῖται Ἴπνοι=Φοῦρνοι, ἰδὲ Inscript. Graec., Τόμ. ΙΒ', ἀριθ. 1076, στίχ. 86. Ἀναμφιβόλως δὲ καὶ αἱ ταυτόσημοι τοπωνυμίαι τῆς Ἄνδρου ἀρχαιότερα θὰ ὠνομάζοντο οἱ ***Ἴπνοί***.

Τὰ διασωθέντα τοπωνύμια τῆς Ἄνδρου, τὰ ἐνδεικτικὰ ἀρχαίων ἐκκαμινεύσεων, ἐν τῷ συνόλῳ των πρέπει νὰ μελετήσωμεν, μαζὶ μὲ τὰ περισωθέντα ὑπολείμματα ἀρχαίων ἐκκαμινεύσεων, τῶν ὁποίων ἀπαρίθμησιν ἰδὲ παρὰ Δημ. Πασχάλῃ, Ἄνδρος, Τόμ. Α', σ. 172-186, διὰ νὰ καθορίσωμεν ποῖα στρώματα εὐγενῶν μετάλλων τῆς νήσου ἐγνώριζαν οἱ ἀρχαῖοι Ἄνδριοι καὶ τὰ ἐξεμεταλλεύοντο. Τοιαῦτα μεταλλειολογικὰ τοπωνύμια εἶνε τά· οἱ ***Φοῦρνοι***, οἱ ***Λαυριές***, ἡ ***Σκουργειὰ*** καὶ ὁ ***Χαρκολιμνιώνας***, οὕτω κληθεὶς διότι πλούσιαι φλέβες χαλκοῦ τῆς περιοχῆς ἀπὸ Παλαιοπόλεως καὶ ἑξῆς πρὸς νότον ἐκτείνονται μέχρι τοῦ ὅρμου ὁ Χαρκολιμνιώνας.

Κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν οἱ ***Λαυρὲς*** εἶνε θέσις τῆς περιοχῆς Κατακοίλου, ὅπου ἀρχαῖα μεταλλεῖα καὶ πολλὰ ἴχνη ἀρχαίων μαστεύσεων. Ὁ Ἡσύχιος διέσωσε τὴν λέξιν λαῦρον, ἥτις σημαίνει =«τὴν δάφνην, ἢ μέταλλον ἀργύρου παρὰ Ἀθηναίοις». Κατὰ ταῦτα ἡ ***Λαυρεὰ*** διὰ τῆς παραγωγικῆς καταλήξεως —εά, ἥτις προστίθεται εἰς ὀνόματα φυτῶν, ὡς ὁ κάλαμος —ἡ καλαμεά, ἡ κάστανος-ἡ καστανεά, ἡ μύρτος-ἡ μυρτεά, ἡ ἀχράς-ἡ ἀχλαδεὰ κ.ο.κ. ἐκ τοῦ τὸ λαῦρον ἠδύνατο νὰ σχηματισθῇ ἡ λαυρεὰ=ἡ δάφνη· εἰς δὲ τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν οἱ ***λαυρὲς***=δαφνών, τόπος πλήρης δαφνῶν. Περὶ τῆς καταλ. —εὰ ἰδὲ Γ. Ν. Χατζηδάκη, Γλωσσολογικαὶ Μελέται, Τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1901, σ. 19 ἑ. Ὁ γλωσσικὸς σχηματισμὸς τῆς λέξεως ἡ λαυρεὰ, ὡς φυτωνυμίας, ἀποκλείει τὴν ἔννοιαν ἀργυρούχου μεταλλείου, ὡς παραδίδει ὁ Ἡσύχιος. Ἀλλ' ὁ Ἡσύχιος περιορίζει μὲν τὴν σημα-

σίαν ταύτην τῆς λέξεως τὸ λαῦρον εἰς τὴν χρῆσιν τῶν Ἀθηναίων μόνον, ὅμως ἐπειδὴ τὰ πετρώματα τῆς Ἄνδρου συνέχονται πρὸς τὰ τῆς Λαυρεωτικῆς, ὅπου ὑπῆρχαν τὰ ὀνομαστὰ τῶν Ἀθηναίων ἀργυροῦχα μεταλλεῖα, ὁ δὲ σπαθικὸς σίδηρος ὁ ἀπαντώμενος ἐν Λαυρείῳ, ἀπαντᾶται καὶ ἐν Ἄνδρῳ, ἰδίως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βιταλίου, ἁγίου Πέτρου, ἀλλὰ καὶ εἰς θέσιν Λαυρὲς· διὰ τοῦτο, ἂν δὲν ὑπάρχῃ γλωσσικὸν κώλυμα, ὡς δὲν ὑπάρχει, ἡ ***Λαυρὰ*** τῆς βορείου Ἄνδρου θὰ σημαίνῃ=ἀργυροῦχον μεταλλεῖον. Ἰδὲ περὶ τῆς γεωλογικῆς συστάσεως τῆς νήσου, Νικ. Μοσχονησίου, ἡ νῆσος Ἄνδρος ὑπὸ γεωλογικὴν, ὀρυκτολογικὴν καὶ μεταλλειολογικὴν ἄποψιν, ἐν Ἀθήναις, 1909, σ. 7 ἑ. Κατάληξις δὲ -εά, μὴ φυτώνυμος, ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ἀνταγωνιζομένη καὶ συγχεομένη μὲ τὴν κατάληξιν -ία, σημαίνει προσέτι=μέτρον, ἢ φορτίον, ἤδη ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς ἡ ζευγαρέα, ἡ κουταλέα. Κατὰ ταῦτα ἡ ***λαυρεά***, ἢ ***λαυριά***, θὰ σημαίνῃ τὸ περιεχόμενον ἀρχαίου μετάλλου, ἤτοι ὁρύγματος περιέχοντος ἀργυροῦχον μετάλλευμα. Ἰδὲ περὶ τῶν καταλήξεων τούτων -εά, -ιὰ Γ. Ν. Χατζηδάκη, Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά, Τόμ. Β′, σ. 267 ἑ. Ὡς πρὸς τὴν ἐν Ἄνδρῳ δὲ ἐκκαμίνευσιν μετάλλων ἰδὲ ἐνταῦθα καὶ τὴν τοπωνυμίαν οἱ ***Φοῦρνοι***.

Εἰς θέσιν ἡ ***Πτρίτσα*** καὶ κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμόν, οἱ ***Πατρίτσες*** μεταξὺ τῶν χωρίων τῆς Μέσης Ἄνδρου Ἀλαδηνοῦ καὶ Πιτροφοῦ, ἀνευρέθησαν πολλὰ ἀρχαῖα ἀγγεῖα. Τὸ τοπωνύμιον πρὸς τούτοις εἶνε ἀρχαιοπρεπέστατον, διότι ἡ λέξις ἄνευ τῆς ὑποκοριστικῆς καταλήξεως —ίτσα, περὶ τῆς ὁποίας ἰδὲ κατωτέρω, δὲν ἀπεθησαυρίσθη μὲν εἰς τὰ ἑλληνικὰ λεξικὰ τῆς ἀρχαίας γλώσσης διεσώθη ὅμως ὡς ὄνομα πόλεως τῆς Λυκίας τὰ Πάταρα. Περὶ αὐτῆς ὁ Εὐστάθιος εἰς τὰς Παρεκβολάς του εἰς Διονυσίου Βυζαντίου Ἀνάπλους Βοσπόρου, ἐν Geographi Graeci minores, ἐκδ. Carol. Muller, Parisiis, 1861, Τόμ. Β′, σ. 239 λέγει «Πάταρα καλεῖται ὁ ρηθεὶς τόπος, ἢ ἀπὸ Πατάρου υἱοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Λυκίας τῆς Ξάνθου, ἢ ἀπὸ τῆς πατάρας, ὅ δηλοῖ ἑλληνιστὶ τὴν κίστην, ἤτοι τὴν κιβωτόν ...». Κατὰ ταῦτα τὸ προσηγορικὸν τοῦτο ὄνομα ἡ πατάρα=κιβωτός, ξύλινον δηλαδὴ κιβώτιον, διεσώθη μόνον ἐν Ἄνδρῳ ἐξ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ὡς τοπωνύμιον ἡ ***Παταρίτσα*** καὶ κατ' ἀνομοίωσιν ***Πατρίτσα***, διὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς πατάραν. Ἀλλὰ κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον, ἡ πατάρα σημαίνει ἄγγος, ἤτοι κάδον πρὸς ἄντλησιν ὕδατος.

Ἡ κατάληξις-ίτσα ἡ προστεθεῖσα εἰς τὸ οὐσ. ἡ πατάρα ἔχει ἁράγε ὑποκοριστικὴν σημασίαν, ὡς εἰς τὰ ὀνόματα ἡ μητερίτσα, ἡ κοιλίτσα, ἢ εἶνε ἄνευ ὑποκοριστικῆς σημασίας, ὡς ἡ πατερίτσα, ἡ νυ-

φίτσα; Κατὰ τὸν Ἀθ. Μπούτουραν ἐν Λαογραφ. Τόμ. Γ', 1911, σ. 611 ἑ. ἡ κατάληξις -ίτσα εἶνε βυζαντινή, προελθοῦσα ἐκ τῆς καταλήξεως -ίκια, παρὰ τὴν ὑποκοριστικὴν κατάλ. -ίκιον (περδίκιον, ματρίκιον)· δέχεται δηλ. τὴν σειρὰν -ίκιον, -ίκιος, θηλυκ. -ίκια μετὰ τσιτακισμοῦ δὲ -ίτσα. Ἀποχωρίζει τὰς ἑλληνικὰς λέξεις μετὰ τῆς βυζαντ. καταλ. -ίτσα, ἀπὸ τὰς σλαβικὰς ἐν Ἑλλάδι τοπωνυμ. εἰς -ιτσα καὶ τὰς εὐαρίθμους σλαβικὰς λέξεις ἐν τῇ ἑλληνικῇ εἰς -ίτσα. Ἰδὲ καὶ Ἐπιστημον. Ἐπετ. Τόμ. Β', 208 ἑ. Τόμ. Γ', 96, Τόμ. Ι', 10, Τόμ. ΙΑ', 16. Balkan-Archiv, Τόμ. Δ', σ. 139 ἑ. Φιλήντα, Γραμματ. τῆς Ρωμ. γλώσ. σ. 497, Meyer, Neugr. Stud. 2, 86. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ὅτι τὰ σανδάλια ἐκ Πατάρων τῆς Λυκίας ἦσαν ὀνομαστά, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ, Ἑταιρ. Διάλ. 14,3 οὐ σάνδαλα παταρικὰ καὶ τυρὸν Γυθιακόν. Καὶ σήμερον δ' εἰσέτι ἐν Κύπρῳ πάταρα λέγονται τὰ σανδάλια, φρ. «ἔκαμές με καὶ ’χασα τὰ πάταρά μου».

Τῆς Μέσης Ἄνδρου ἀρχαῖαι ἐσχατιαὶ μὲ βυζαντινὰ ὀνόματα εἶνε προσέτι τ' ***Ἀλαδηνοῦ***, ἡ ***Χειμωνικὴ*** καὶ ἡ ***Μεσαριά***, περὶ ὁποίας ἰδὲ κατωτέρω σ. 236 ἑ. Ἡ τοπωνυμία ἡ ***Χειμωνικὴ*** καθ' ἑνικ. ἀριθμόν, ὡς καὶ κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν οἱ ***Χειμωνικές***, εἶνε καὶ ἀλλαχόθεν γνωσταί. Οὕτω ἡ Χειμωνικὴ εἶνε κορυφὴ ὄρους Κεφαλληνίας, ἡ Χειμωνικὴ Κέας, Ρόδου, κατὰ πληθυντ. οἱ Χειμωνικὲς Μάνης. Πρὸς ἑρμηνείαν τῆς λέξεως βοηθούμεθα ἐκ τῆς διαλέκτου τῆς νήσου Κιμώλου. Ἐκεῖ παρετήρησα ὅτι κατ' οὐδέτερον γέν. τὸ χειμωνικὸ σημαίνει ἀγρὸν σπαρέντα τὸν χειμῶνα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς σπειρομένους κατὰ τὸ θέρος. Ἐν Κιμώλῳ ὡς οὐσιαστικὸν ἐξυπακούεται τὸ χωράφι· τὸ χειμωνικὸ χωράφι. Εἰς τὸ θηλυκ. δὲ γένος τῶν λοιπῶν νήσων ἐξυπακούεται τὸ οὐσ. ἡ γῆς· ἡ τὸ οὐσιαστ. ἡ σπορά· ἡ χειμωνικὴ γῆς. Κοινὸν δὲ εἶνε εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν κατ' οὐδετ. γένος, τὸ χειμωνικό, σημαῖνον τὸν ὑδροπέπονα. Ἐντεῦθεν συνάγομεν ὅτι ἡ λέξις ***χειμωνική***, κατέστη εἰς νεωτέρους χρόνους, ἢ καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ἀκόμη ὅρος καλλιεργητικός, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ***καλοκαιρινή***. Ἔχομεν δὲ πράγματι εἰς τὸ χωρίον Βιτάλι τῆς Ἄνδρου τοπωνυμίαν ἡ Καλοκαιρινή.

Τῆς δὲ Νοτίου Ἄνδρου εἶνε τοῦ ***Κοχίλου***, τ' ***Ἀϋπάτια*** ἤτοι τοῦ Ἁγίου Ὑπατίου ναὸς καὶ κτήματα, οἱ ***Χῶνες***, ἡ ***Καπαρρὰ*** καὶ ἡ ***Ζαγορὰ*** ἢ ***Ζαορά***.

Τὸ χωρίον τοῦ Ἀπάνω Κάστρου ἐκφέρεται πάντοτε κατὰ γενικὴν πτῶσιν, μετὰ τοῦ ἄρθρου=***τοῦ Κοχίλου***. Περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου πολλὰ μὲν ἐγράφησαν μέχρι τοῦδε. Ἰδὲ Δημ. Πασχάλη, τοπωνυμικὸν τῆς Ἄνδρου, ἐν Ἀθήναις, 1933, ἐν λ. K. Amantos, Die Suffixe der

neugriech. Ortsnamen, München, 1903, σ. 16. Ἡ λέξις ὅμως αὕτη οὐδεμίαν σχέσιν μέ τὰς ἀρχαίας λέξεις, ἡ κογχύλη, τὸ κογχύλιον, εἰ μὴ ἐτυμολογικὴν ἔχει. Τὸ ὄνομα τοῦ ***Κοχίλου***, ἀνάγεται εἰς τὴν ὀνομαστικὴν ὁ ***κόχιλος***, ἤτοι ἀρχαῖος κόχλος= τὸ ὀστρακόδερμον murex, ἢ ὁ σαλίγκαρος τῆς ξηρᾶς, διὰ τῆς ἀναπτύξεως μεταξὺ τῶν γραμμάτων χ καὶ λ τοῦ φωνήεντος ι. Περὶ τοιαύτης ἀναπτύξεως ἔγραψεν ὁ καθηγητὴς Χατζηδάκης, ἐν Μεσαιων. Ν. Ἑλληνικ., Τόμ. Β', σ. 3 ἑ. διὰ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὰς νεοελληνικὰς λέξεις ἡ Πάτινος =ἡ Πάτμος, τὸ ψαλιτήρι=τὸ ψαλτήρι κ.τ.τ. πῶς ἀνεπτύχθη μεταξὺ τ καὶ μ, ἢ λ καὶ τ τὸ φωνῆεν ι. Ἰδὲ τοῦ αὐτοῦ Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσμ., Τόμ. Β', σ. 547 ἑ. Καὶ ἡ ἀρχαία λέξις ὁ κοχλίας, ἤτις παράγεται ἀπὸ τοῦ κόχλος, σημαίνει δὲ τὸν σάλιαγκον καὶ πρὸς τούτοις πᾶν πρᾶγμα ὁμοιάζον μὲ τὸν σάλιαγκον ἤτοι συνεστραμμένον ἑλικοειδῶς, εἶνε ἀποθησαυρισμένη εἰς τὰ λεξικὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται καὶ τίς ἡ ὀρθογραφία τοῦ τοπωνυμίου τοῦ Κοχίλου, διὰ τοῦ ἰῶτα γραφομένου καὶ ὄχι διὰ τοῦ ὕψιλον.

Εἰς τὰ λεξικὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης δὲν ἀναγράφεται μὲν τῆς λέξεως ὁ κόχλος ἡ σημασία =πᾶν πρᾶγμα συνεστραμμένον ἑλικοειδῶς καὶ δὴ καὶ ἕλιξ τοῦ ἑλαιοπιεστηρίου, ἢ τοῦ στεμφυλοπιεστηρίου, ἣν σημασίαν ἔχει ὁ κόχλος — κόχλος, τῆς Ἄνδρου. Πράγματι ὅμως ἐν Κερκύρᾳ ὁ χουχλιός, πληθ. οἱ χουχλιοὶ εἶνε ἕλικες κοχλιοειδεῖς τοῦ ἑλαιοπιεστηρίου. Κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους ἐν Κερκύρᾳ, ἤτις εἶνε ἑλαιοπαραγωγός, οἱ κίονες τοῦ ἑλαιοπιεστηρίου, τὰ ἀδράχτια, ἔφεραν ἄνω τους χουχλιούς, ἐντὸς κοχλιοειδοῦς ὀπῆς, τῆς καλουμένης τὸ ρέγκιστρο. Ἐν Κύπρῳ δὲ ὁ χοχλιὸς εἶνε μέρος τοῦ ληνοῦ ὅπου δηλ. ἐκθλίβονται τὰ στέμφυλα. Ἀλλὰ πλείονα ἰδὲ κατωτέρω τοῦ παρόντος γλωσσαρίου εἰς τὰς λέξεις, Σακκίστρα, Ληνός, κ.τ.τ. Ὁ τονισμὸς τῆς ἀνδριακῆς τοπωνυμίας τοῦ ***Κοχίλου*** δεικνύει ὅτι ἡ λέξις ὁ ***Κόχιλας*** (κόχλος) ἐπλάσθη ὑπὸ τῶν ἀνδρίων κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἐκ τοῦ ὀργάνου ὁ κόχλος=κόχιλος καὶ ὁλόκληρον τὸ ἑλαιοπιεστήριον ἢ στεμφυλοπιεστήριον ἐκλήθη ὁ Κόχιλος—κόχλος. Διὰ τοῦτο ἡ γενικὴ πτῶσις τῆς τοπωνυμίας τοῦ ***Κοχίλου***, σημαίνει, ὡς τοῦ ***Ἀρνᾶ***=περιοχὴ πρὸς βοσκὴν ἀμνῶν, περιοχὴν τοῦ ἑλαιοπιεστηρίου, τοῦ κειμένου Β τοῦ κόλπου τοῦ Κορθιοῦ. Ἡ σημασία λοιπὸν αὕτη τὴν ὁποίαν ἀπέδωκεν ἡ τοπωνυμία τῆς Ἄνδρου πρέπει νὰ ἀναγραφῇ ἐν λ. κόχλος τῶν λεξικῶν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα λείπει, μὴ ἐξαιρουμένου μηδὲ τοῦ νεωτάτου, Greek-Englisch Lexikon τῶν Liddel-Scott, Oxford, 1925, Μέρ. Α', σ. 988. Τὴν σημασίαν ταύτην τοῦ κόχλου περὶ ἕλικος πιεστηρίου ἐπιβεβαιοῖ καὶ τοῦ Κασσιανοῦ Βάσσου Σχολαστι-

κοῦ περὶ Γεωργίας ἐκλογαί, ἔκδ. Henr. Beckh, Lipsiae, 1895, βιβλ. Η', κεφ. 29 τὸ περὶ ροδουέλιτος σκευασίας «Ρόδα καλὰ... ἐκπιέσας ἐν κοχλίῳ», ὅπου μόνον ὁ κῶδιξ Laurentianus φέρει τὴν γραφὴν ***κοχλία***. Ἡ δοτικὴ ἐν κοχλίῳ, μᾶς ἀνάγει εἰς ὀνομαστικὴν ὁ κοχλίος, ἢ προταροξυτόνως ὁ κόχλιος, ὡς ἐκ τοῦ τονισμοῦ τῆς λέξεως ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ συνάγομεν, παρὰ τὸν τύπον ὁ κοχλίας, ἐξ οὗ μετὰ συνιζήσεως ὁ νεώτερος τύπος ὁ κοχλιὸς — χοχλιὸς ἢ προπαροξυτόνως χόχλιος—χουχλιός. Ἰδὲ καὶ Kallitsunakis, Erklärung bei Eustathios σελ. 103 ἑ.

Ἡ ***Ζαγορὰ*** τῆς Ἄνδρου εἶνε περιοχὴ τῆς δυτικῆς Ἄνδρου, ὅπου καὶ τὸ ὁμώνυμον ἀκρωτήριον. Ὁ Δημ. Πασχάλης ἐν Τοπωνυμικὸν τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν Ἀθήναις, 1933, σ. 31 περὶ αὐτῆς γράφει· τὴν λέξιν θεωροῦσι πολλοὶ ὡς σλαβικήν... δὲν κρίνομεν ὅμως ἀπίθανον τὴν παραγωγὴν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ζα (πολὺς) καὶ ὄρη, ὡς καὶ τὰ ζάπλουτος, Ζάλογγος, Ζάκυνθος κλπ. Ἡ ἐκ τοῦ ζαφορὰ παραγωγὴ φαίνεται ἡμῖν λίαν ἐξεζητημένη, ἂν καὶ πράγματι τὸ φυτὸν τοῦτο... φύεται ἐν ἀφθονίᾳ κατὰ τὴν θέσιν ταύτην τῆς Ἄνδρου. Καὶ εἰς τὸ βιβλίον του Ἡ Ἄνδρος, Τόμ. Α,′ σ. 73· «παρὰ τὴν Ζαγορὰν εὕρηται τὸ χωρίον Ζαγανιάρι. Ἀμφότερα τὰ ὀνόματα ἐξέλαβόν τινες ὡς σλαβικά, τῆς λέξεως Ζαγορᾶς δηλούσης εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τοποθεσίαν ὄπισθεν ὄρους κειμένην... Δὲν ἀποκλείεται δ' ἡ παραγωνὴ τῆς λέξεως Ζαγορᾶς ἐκ τῆς ζαφορᾶς, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν Ζαγορᾷ τῆς Ἄνδρου φύεται ἀφθόνως κρόκος ὁ σπαρτὸς (Crocus Sativus L.) ὅστις ὀνομάζεται κοινῶς ζαφορά». Ἐν τούτοις εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ λέξις Ζαγορὰ εἶνε σλαβικὴ σημαίνουσα=πέρα τοῦ ὄρους (Γερακῶνες). Τοῦτο ὅμως δὲν εἶνε ἔνδειξις ὅτι ἔγινε ποτὲ ἐν Ἄνδρῳ ἐποίκησις σλάβων, οἵτινες ἔδωσαν δῆθεν τὸ σλαβικὸν τοῦτο ὄνομα εἰς τὴν δυτικὴν ταύτην περιοχὴν τῆς νήσου. Ἴσα ἴσα ἡ ἔννοια τῆς λέξεως ὑποδεικνύει ὅτι ἡ ὀνοματοθεσία ἐδόθη ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Κορθίου. Ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Κορθίου ἀπέβλεψαν εἰς τὴν πέραν τοῦ ὄρους οἱ Γερακῶνες ἐκτεινομένην περιοχήν. Πράγματι ἡ περιοχὴ τῆς Ζαγορᾶς εἶνε ἀφανὴς ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Κορθίου. Πρέπει νὰ ἀνέλθῃ κανεὶς εἰς τὰ ὑψώματα τῶν Γερακώνων διὰ νὰ ἀντικρύσῃ τὴν περιοχὴν τὴν ὄπισθεν τοῦ ὄρους ἐκτεινομένην.

Τὴν τοπωνυμίαν μάλιστα, ***ἡ Ζαγορὰ*** τῆς Ἄνδρου, προσάγω εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνώμης μου, ὅτι ἡ νότιος Ἄνδρος κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἐπῳκίσθη ἐκ τῆς Μακεδονικῆς Χαλκιδικῆς. Διότι οἱ Χαλκιδεῖς ἔποικοι τῆς νοτίου Ἄνδρου, ἐκ τῆς πατρίδος των συνεπῆγον καὶ τὴν γνῶσιν τῶν σλαβικῶν τοπωνυμίων τὰ ὁποῖα ἔποικοι Σλάβοι τῆς Μακεδονίας εἶχαν διαδώσει μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων αὐτῆς. Διότι ποικίλα

φῦλα Σλάβων κατὰ τὸν ἕβδομον μ.Χ. αἰῶνα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς βορείως τῆς Θεσσαλονίκης καὶ περὶ τὸν Στρυμόνα ποταμὸν ὀρεινὰς περιοχὰς καὶ ἐσχημάτισαν τὰς ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν καλουμένας Σκλαβινίας, τῶν ὁποίων οἱ ἕως τότε ἀνυπότακτοι Σλάβοι ἔποικοι ὑπετάγησαν τὸ 688 μ.Χ. ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β΄. Ἐκ τῆς πατρίδος των λοιπὸν οἱ Χαλκιδεῖς ἐγνώριζαν τὰς σλαβικὰς ἐν Μακεδονίᾳ τοπωνυμίας τὰς σχηματιζομένας διὰ τῆς σλαβικῆς λέξεως ζά, ἥτις σημαίνει=πέραν, εἰς, οἷον Ζαγορά, Ζαγόρια, Ζαβαλτία. Καὶ αὐτοὶ οἱ Χαλκιδεῖς ἔποικοι τῆς Ἄνδρου εἶνε οἱ μετενεγκόντες τὴν τοπωνυμίαν Ζαγορὰ καὶ ὀνομάσαντες, ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει των εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀπάνω Κάστρου, τὴν ΒΔ πέρα τοῦ ὄρους οἱ Γερακῶνες, περιοχήν, Ζαγοράν, ἥτις σημαίνει πέρα τοῦ ὄρους. Πράγματι οἱ Χαλκιδεῖς ἐγνώριζαν ἐκ τῆς Χαλκιδικῆς τὴν Ζαβαλτίαν, ἥτις ἐσήμαινε τὴν παρὰ τὴν λίμνην Ταχινοῦ (τοῦ Στρυμόνος) βαλτώδη χώραν, ὄνομα τὸ ὁποῖον ἐξελληνίζεται κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα εἰς Παραλιμνίαν. Ἰδὲ Στίλπ. Κυριακίδην, ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τόμ. Γ΄, 1939, σ. 526. Ἐγνώριζαν τὸ θέμα τῶν Ζαγορίων ἐν τῇ βορείᾳ Μακεδονίᾳ καὶ τὰς πολυαρίθμους Ζαγορὰς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τῆς ὑπάρξεως λοιπὸν σλαβικῆς τοπωνυμίας Ζαγορὰ ἐν Ἄνδρῳ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συναχθῇ ὅτι οἱ Σλάβοι ἐπῴκησαν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀκόμη. Οὔτε ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἔποικοι τῆς Ἄνδρου μετέφεραν τὴν σλαβικὴν τοπωνυμίαν ἐξ Ἠπείρου. Διότι οἱ Ἀλβανοὶ ἔποικοι τῆς Ἄνδρου δὲν κατῆλθαν πρὸς νότον νοτιώτερον τοῦ ὄρους Πετάλου, ἤτοι σχεδὸν δὲν κατῆλθαν εἰς τὴν Μέσην Ἄνδρον ὡς ἔποικοι, πολὺ δ'ὀλιγώτερον εἰς τὴν Νότιον Ἄνδρον. Ἡ ὀνοματοθεσία τῆς Ζαγορᾶς Ἄνδρου ἔγινεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἐποίκους ἐκ Χαλκιδικῆς τῆς Μακεδονίας. Ἐντεῦθεν οἱ ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης καταγόμενοι ἐκλήθησαν ***Ζαγοραῖοι***, οἰκογενειακὸν ὄνομα ἐπιζῶν μέχρι σήμερον τῆς Νοτίου Ἄνδρου.

Τέλος ἀρχαῖαι μὲν ἐσχατιαί, λόγῳ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων, ἀλλὰ μὲ ὀνόματα νεώτερα, εἶνε αἱ ἑξῆς. Κάτω τῆς μόνης Ἁγίας πρὸς τὴν θάλασσαν ἀγρός, ὅπου αἱ ἀρχαιότητες, καλεῖται ἡ ***Γιαννουλλα***. Εἰς τὴν Βόρειον Ἄνδρον τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα ὁ Γιαννούλλης, ἡ Γιαννούλλα, μὲ ἔννοιαν ὑποκοριστικὴν τῆς καταλήξεως — ούλλης,— ούλλα, περὶ τῆς ὁποίας ἰδὲ Γ.Ν. Χατζηδάκη, Μεσ. καὶ Νέα Ἑλληνικά, Τόμ. Β΄ σ. 306 ἑ., εἶνε πολὺ διαδεδομένα. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον Γιαννουλλίδης τῆς Βορείου Ἄνδρου, Ἀντ. Μηλιαράκη, Ἄνδρος — Κέως, σ. 128. Ἡ ἀγνώστου ἐπωνύμου ***Γιαννούλλα*** ἦτο ἡ ἰδιακτήτρια τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος παραλίου ἀγροῦ, τῆς

ὁποίας τὸ ὄνομα δι' ὡρισμένας αὐτῆς σωματικὰς ἰδιότητας μεγεθυντικῶς ἔγινε ***Γιάννουλλα***. Περὶ τοιούτων μεγενθυντικῶν ἰδὲ Γ. Ν. Χατζηδάκη, Αὐτόθι σ. 138 ἑ. Περὶ δὲ τῆς τροπῆς τοῦ ἀγροῦ τῆς Γιαννούλλας εἰς ***Γιάννουλλαν***, ἰδὲ κατωτ. περὶ Μακροταντάλου. Ἐπίσης ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς ἐσχατιὰς παρετηρήθησαν τοῦ ὄρμου ὁ ***Ταρσανᾶς,*** τοῦ χωρίου οἱ ***Γίδες***, τὸ ***Βιτάλι***, τὸ ***Μπατσί***. Τὸ παράλιον τοῦτο χωρίον ἐσυνοικίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1855 ὡς ἐπίνειον τῶν μεσογείων περιοχῶν τοῦ Ἀρνᾶ, τῆς Κατακοίλου, τ' Ἀπροβάτου. Πρὸ τοῦ συνοικισμοῦ ἡ παράλιος αὐτὴ περιοχὴ ἦτο ἰδιοκτησία ***Μπατσῆ*** τινος. Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο καὶ ἄλλως παρεδόθη εἰς τὴν Βόρειον Ἄνδρον ἰδὲ κατωτ. σ. 244. Τὸ βυζαντινὸν ἐπίθετον ***πατζὸς*** σημαίνει = σιμός. Ὡς ἐπώνυμον δὲ ὁ Πατζὸς ἢ κατ' ἄλλον γραφικὸν τρόπον ὁ Πατσός, ἠδύνατο καὶ κατὰ τὴν πρώτην κλίσιν νὰ κλιθῇ ὁ Πατσῆς, ὡς κατωτέρω ἀναγράφω περὶ τοῦ ἐπωνύμου ὁ Τρικώλης. Οἱ ἀγροὶ ἔπειτα τοῦ Πατσῆ τρέπονται εἰς τοπωνυμίαν τὸ Πατσί, ὡς κατωτ. περὶ Μακροταντάλου ἑρμηνεύεται.

Ἐπίσης ἀρχαῖαι ἐσχατιαὶ εἰς τὸ ὄρος τὸ ***Ρέθι***. Τοῦτο εἶνε λέξις ἀλβανική, ὡς τοπωνυμία ἀπαντῶσα εἰς Κόρινθον καὶ Ἤπειρον. Ὡς λέξις σημαίνει = περιοχή. Εἰς τὸ ὄρος ἡ ***Πλούσκα***, ὅπερ εἶνε ἐπίσης λέξις ἀλβανική· ***πλούσκ-α***=φλύκταινα. Εἰς ***Μικρογιάλι***, ***Κούντουρα***, ***Ριζώματα***, ***Ξερόκαμπο***, ***Στρογγυλή***, ***Καψορράχη***, ***Λεύκα*** (Μπατσίου), ***Μυρμηγκές***, ***Μεργαλᾶ***, τὸ ***Κόκκινο***, ***Ξυλοκαρίδα***. Θέσις κειμένη μεταξὺ Φούρνων καὶ Μπατσίου κακεῖται ἡ ***Ξυλοκαρίδα***, ὅπου λείψανα ἀρχαίου πύργου. Τὸ τοπωνύμιον τοῦτο ὁ καθηγητὴς Ἐμμ. Πεζόπουλος τὸ ἀπεκάλεσε παράδοξον κατά τινων τὴν γνώμην, ἐν Ἀνδριακ. Ἡμερολ. ἔτους 1927, σ. 154. Καὶ εἶνε πράγματι δυσερμήνευτον. Ἐν πρώτοις τὸ δεύτερον συνθετικὸν ἡ ***καρίδα*** δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν λέξιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἡ καρύη, μεταγεν. ἡ καρύα, σημαίνουσαν τὸ δένδρον τὴν καρυδιάν, ὡς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Πεζοπούλου ἐξελαμβάνετο. Τὸ ὄνομα τοῦ δένδρου ἡ καρύη μετεσχηματίσθη εἰς ἑα καὶ ἔγινεν ἡ καρέα καὶ μετὰ συνιζήσεως ἡ καρᾶ, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὰ τοπωνύμια Λεφτοκαρᾶ Τρικκαλ., Παλαιοκαρᾶ, Τρικκάλ., Μονοκαρᾶ Τελεθρ., Καρύτσα Λαρίσ. Ἰδὲ Γ. Ν. Χατζηδάκη, Γλωσσολ. Μελέτ., ἐν Ἀθήναις, 1901, Τόμ. Α', σ. 19 ἑ. Ἡ ***Καρίδα*** τῆς Ἄνδρου εἶνε κατὰ τὸν Χαλδράϊχ—Μηλιαράκην τὰ Δημώδη ὀνόματα τῶν φυτῶν, ἐν Ἐπιστημον. Ἐπετηρ., Τόμ. Δ', 1907—8, σ. 288, Centaurea Raphanina, ἡ ἐν Κρήτῃ καλουμένη ἀσκόλυμπρος. Ἐν Χίῳ ἡ καρίδα εἶνε παραπλήσιον φυτόν εἶδος πικραλί-, δας· ἰδὲ Κ. Ἀμαντον, ἐν περιοδ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. ΚΖ', 1915, παραρτήμ. σ. 19. Ἀλλὰ τί εἶνε ἡ ***ξυλοκαρίδα*** τῆς Ἄνδρου; Πρὸς ἐξακρίβωσιν

τῆς σημασίας τοῦ πρώτου συνθετικοῦ συνέκρινα τὴν λέξιν ταύτην ἡ ***ξυλοκαρίδα*** πρὸς ἄλλας, μὲ πρῶτον συνθετικὸν τὴν λέξιν ξύλον. Οὕτω συνέκρινα πρὸς τὰς λέξεις τῆς νέας ἑλληνικῆς, καταγομένας ὅμως πιθανώτατα ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἡ ξυλόκατα = ἡ παγίς, τὸ ξυλόγλυκον=γλυκόρριζα, ἡ ξυλοκασία=ἡ κασία, ἡ ξυλοκερατία=τὸ δένδρον τὸ παράγον τὰ ξυλοκέρατα, ἡ κερατία, ἡ χαρουπιά, κ. ἄλ. Ἐκ τῆς συγκρίσεως ταύτης συνήγαγον ὅτι τὸ πρῶτον συνθετικὸν ἢ προσδιορίζει τὸ δεύτερον, ὡς ξυλόκατα= ξυλίνη κάτα, ξυλόγλυκον= ξύλινον γλυκόν, γλυκόρριζα· ἢ τὸ πρῶτον συνθετικὸν οὐδεμίαν πλέον προσδίδει χροιὰν εἰς τὸ δεύτερον συνθετικόν· διὸ ἡ ξυλοκασία ἑρμηνεύεται=κασία, ἡ ξυλοκερατία = κερατία, ἰδὲ Ducange, Glossarium Mediae et Infimae Graecitatis ἐν λ. Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ ***ξυλοκαρίδα*** τῆς Ἄνδρου σημαίνει ἁπλῶς καρίδα ἤτοι Centaurea Raphanina. Πάντως ὅμως ὅταν τὸ πρῶτον ἐν Ἄνδρῳ συνετέθη ἡ λέξις, ὁ λαὸς ἤθελε νὰ προσδώσῃ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ καρίδα εἶχε φύλλα σκληρότατα σὰν ξύλα. Ἀλλ' ἡ θέσις αὕτη ἡ ***Ξυλοκαρίδα*** κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τὴν ὁποίαν ἔδωσα ἐν λ. ***τὸ θυρί***, σημαίνει περιοχὴν γεμάτην ἀπὸ καρίδας, ἤτοι ἀσκολύμπρους.

Ἐπίσης εἰς ***Χορεύτρα*** τῆς Ἄνδρου· αὕτη κειμένη εἰς τὴν περιοχὴν τὰ Τένη ὑπενθυμίζει τὴν χορεύτραν καὶ ἄλλων νήσων. Οὕτω ἐν Λαγκάδᾳ Χίου (πρόσθες καὶ ἐν Κυνουρίᾳ) καλεῖται ἡ Χορεύτρα, ἐν Κρήτῃ, ἐν Θάσῳ ἡ Χουρεύτριγια. Κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν ἐν Ἠπ. οἱ Χουρεύτριες. Διὰ τῆς λέξεως δηλοῦται ὁ τόπος ὅπου στήνεται ὁ δημόσιος χορός· συνήθως οὗτος εἶνε πλατεῖα. Ἐν Κορθίῳ τῆς Ἄνδρου καὶ παρακείμενον καφενείου, εἰς τὰ χωρία, δωμάτιον χρησιμεύει ὡς ***Χορεύτρα***. Εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ νήσους συνήθως ἡ Χορεύτρα λέγεται τὸ χοροστάσι. Οὕτως ἐν Βεροίᾳ τοὺ Χουρουστάσ', Αἰτωλ., Θάσ., ἐν Αἴνῳ κατ' οὐδέτερον γέν. τὰ χοροστασά, ἐν Λευκάδι τὸ Χοροστασό, τὸ ὁποῖον σημαίνει =τὸ χοραστάσιον ἐν δὲ τῇ νήσῳ Τήλῳ ὁ χοροστάτης. Οἱ δημόσιοι χοροὶ γίνονται κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας καὶ πανηγύρεις, ἢ κατὰ τοὺς γάμους, ἢ καὶ ἁπλῶς τὰς κυριακάς. Ἡ παρακολούθησις ἐξελίξεως τῶν θεμάτων περὶ χοροῦ, περὶ χορεύτρας ἐν Ἑλλάδι ἔχει μεγάλην κοινωνιολογικὴν ἀξίαν. Ὅτι ὅμως ἐν Ἄνδρῳ μία μόνον τοπωνυμία ***χορεύτρας*** διεσώθη τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὁ χορὸς ἐν Ἄνδρω εἶχε περιωρισμένην ἔκτασιν. Τοῦτο συνάγω ἐκ τῆς σημερινῆς εἰς ὅλην τὴν νῆσον ἐκτεταμένης χρήσεως τοῦ χοροῦ καὶ τῆς χορεύτρας. Περὶ τῶν ἐν Ἄνδρῳ χορῶν ἰδὲ Δημ. Πασχάλη ἐν Ἀνδριακ. Ἡμερολογ., ἔτ. 1926, σ. 21 ἑ.

Ὡσαύτως ἀρχαίας ἐσχατιὰς ἀναζητοῦμεν εἰς τοὺς ***Μπαλαίους***, τὴν ***Πουλημένη***, εἰς ***Ἅγιον Πέτρον*** καὶ ***Ἁγίαν Τριά-***

δα. Τῆς δὲ Μέσης Ἄνδρου εἰς ***Σκουργειά***, ***Χαρκολιμνιώνα***, τοῦ ***Ζαγανιάρη*** καὶ τὸ χωρίον οἱ ***Στενειές***. Ἡ τοπωνυμία ἡ Στενὴ ἀναφέρεται ἀναμφιβόλως εἰς τὴν στενωτάτην μικρὰν κοιλάδα, ἥτις ἐκβάλλει εἰς τὸν ὅρμον Γιάλια. Ὁμοίως οἱ Ἀνδριοιτὴν στενὴν κοιλάδα τὴν πρὸς Α τοῦ ὅρμου τῆς ἁγίας Μονῆς Κορθίου ὠνόμασαν ἡ ***Στενοκαμπιά***. Εἰς τὴν τοπωνυμίαν τῆς Μέσης Ἄνδρου ὁ στενὸς—ἡ στενὴ ἐπῆλθε μετασχηματισμὸς κατὰ τὰ ἐπίθετα εἰς -ὺς —εῖα—ύ, ὡς ἐλαφρὸς—ἐλαφρὺς—ειά, πικρὸς—πικρὺς—ειά, ἁδρὸς—ἁδρύς· ἰδὲ Γ.Ν. Χατζηδάκη, Μεσ. Νέα Ἑλληνικά, Τόμ. Β', σ. 262. Οὕτω ἐν Ἄνδρῳ ὁ στενός, ἡ στενή, ἡ στενειά. Ἐκ τῆς στενῆς κοιλάδος, κατ' ἐπέκτασιν, περὶ τῆς ὁποίας ἐπανειλαμμένως γράφω ἐνταῦθα, στενὴ—στενειὰ ὠνομάσθη καὶ ἡ παρακειμένη κλιτύς, ὅπου διὰ πολλαπλῶν συνοικισμῶν ἀπετελέσθη τὸ χωρίον οἱ Στενειές. Ἰδὲ σελ. 125.

Βυζαντιναὶ καὶ Μεταβυζαντιναὶ ἐσχατιαὶ τῆς Ἄνδρου εἶνε ὅσαι ἱδρύθησαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος μ. Χ. μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου, ἔτι δὲ αἱ ἐπὶ φραγκοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας ἱδρυθεῖσαι. Αὗται ἦσαν κάστρα, πύργοι, συνοικισμοί, μοναί. Πιστοποιεῖται δὲ τοῦτο ἐν τῶν κατὰ χώραν λειψάνων, ἢ καὶ μόνον ἐκ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐπλάσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀνδρίων τῆς Βυζαντινῆς ἢ Μεταβυζαντινῆς περιόδου καὶ οὐχὶ τῆς ἀρχαίας. Αἱ ἐσχατιαὶ αὗται εἶνε αἱ ἑξῆς. Πρῶτον τῆς Βορείου Ἄνδρου. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κατακοίλου ἡ ***Μαλαχειά***, περὶ τῆς ὁποίας ἰδὲ κατωτέρω σ. 244 καὶ 251. Ἐνταῦθα ὑφίστανται λείψανα μεσαιωνικοῦ συνοικισμοῦ. Ἡ ***Μελτινάδα*** εἶνε ἐπίσης θέσις τῆς περιοχῆς Κατακοίλου, ἐγγὺς τῆς ***Μαλαχᾶς***. Κατὰ τὴν γνώμην μου ***Μελτινάδα*** σημαίνει περιοχὴν κατάφυτον ἀπὸ μελιτίνην. Ἡ μελιτίνη ἦτο γνωστὴ ἐκ Κεφαλληνίας· εἶνε δὲ κατὰ Χελδράϊχ-Μηλιαράκην, τὰ δημώδη ὀνόματα τῶν φυτῶν, ἰδιοτύπου σ. 49, ἡ Artemisia abrotonum. Κατὰ Μιχ. Στεφανίδην ἐν Λαογραφ., Τόμ. Ι', σ. 205 ἡ ἀψιθιὰ καλεῖται κατ' εὐφημισμόν, διὰ τὴν πικρότητά της, μελιτίνη. Ὥστε ἡ περιοχὴ τῆς Ἄνδρου ἡ ***Μελτινάδα*** ἦτο κατάφυτος ἀπὸ ἀψιθιές. Εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τὸ ἐπίθετον μελίτινος σημαίνει γλυκὺς ὡς μέλι· ἀλλ' ὡς οὐσιαστικὸν ἡ μελιτίνη δὲν διεσώθη ἄλλως. Ἐκ τοῦ οὐσιαστικοῦ ἡ μελιτίνη ἐσχηματίσθη ἐν Ἄνδρῳ διὰ τῆς παραγωγικῆς καταλήξεως -άδα, ἥτις σημαίνει πλησμονήν, ἡ ***Μελτινάδα***, κατὰ δὲ ἀνομοίωσιν τῶν δύο ἐπαλλήλων φθόγγων ι=ἡ ***Μελτινάδα***· καθὰ ἡ Ἀριάδα ἐκ τοῦ δένδρου ἡ ἀριά, ἡ Καρδαμάδα Χίου ἐκ τοῦ καρδάμου, ἡ Λαχανάδα Μεσσην. ἐκ τοῦ λαχάνου, ἡ Λευκάδα Ἰκαρίας ἐκ τῆς λεύκης· ἰδὲ Κ. Ἀμαντον ἐν περιοδ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. ΚΒ', σ. 190 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Die Suffixe der

neugriech. Ortsnamen, σ. 37 ἑ. Ὡς πρὸς τὴν ἀνομοίωσιν τῶν δύο ἐπαλλήλων φθόγγων ι, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἔχει ροπὴν εἰς τὴν φειδώ· νὰ δαπανᾷ δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος εἰς πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν καὶ δὴ καὶ εἰς πᾶσαν ἔκφρασίν του, μόνον ὅ,τι φειδωλότατα κρινόμενον θεωρεῖται ἀρκετόν. Ἡ σπατάλη ὅπως, εἰς τὰς ἄλλας λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου οὕτω καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν εἶνε ἀλλοτρία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Διὰ τοῦτο καὶ φθόγγους οὐχὶ ἀπολύτως ἀναγκαίους παραλείπει ὁ ἄνθρωπος. Ἰδὲ Γ. Ν. Χατζηδάκη, Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα, Τόμ. Α', ἔκδ. Β', σ. 501.

Ἄλλαι βυζαντιναὶ ἐσχατιαὶ εἶνε ἡ ***Στοιχειωμένη***, ἡ ***Βάρη***. Τὸ τριτόκλιτον οὐσιαστικὸν ἡ Βάρις, ἢ Βᾶρις, ὡς τοπωνύμιον παρεδόθη, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ πύργου ἢ συνοικισμοῦ, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων· καὶ ὡς πρωτοκλίτου ἡ Βάρη κατέλεξεν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὁ καθηγητὴς Ἐμμ. Πεζόπουλος ἀρκετὰ παραδείγματα ἐν Ἀνδρ. Ἡμερολ. 1927, σ. 151. Κατὰ ταῦτα ἡ τοπωνυμία ἡ Βάρη παρὰ τὸ Μπατσὶ εἶνε βυζαντινή, ἐπλάσθη δηλ. ὑπὸ τῶν Ἀνδρίων κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχήν. Τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑποκοριστικὸν τὸ Βαρίδι, χωρίον τῆς βορείου Ἄνδρου, θεωρῶ ἐπίσης βυζαντινόν. Ἀλλὰ τὸ παρακείμενον χωρίον τὸ Καλλιβάρι, τὸ ὁποῖον σημαίνει ὡραῖον Βάριον, λόγῳ τῆς συνθέσεώς του, ἦτοι τοῦ πρώτου συνθετικοῦ καλλι- καὶ ὄχι καλο- εἶνε ἀρχαιοπρεπέστατον, ὡς τὰ Ἀμόλοχος, Κατάκοιλος. Ἐπλάσθη δηλ. ὑπὸ τῶν Ἀνδρίων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς.

Εἰς τὴν περιοχὴν ***Γίδες***, περὶ τῶν ὁποίων ἰδὲ κατωτ. σελ. 246, 252. Τ' ***Ἀλικάνδρου***, τὸ ὁποῖον κατὰ γνησίως βυζαντινὴν ἔκφρασιν σημαίνει=τὰ κτίσματα τοῦ Νικάνδρου. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ***Δυκείου***. Εἰς τὴν περιοχὴν ὁμοίως ***Μακροταντάλου***. Ἡ βορειοτέρα περιοχὴ τῆς νήσου καλεῖται τὸ ***Μακροτάνταλο*** καὶ ποτὲ Μαρκοτάνταλο, περιλαμβάνουσα ἐξ χωρία· τοὺς Χάρτες, τὴν Ψωριάριζα, τοὺς Μυρμηγκές, τὸν Κάλαμο, τὸ Μυργαλᾶ καὶ τὸ Σιδόντα. Πάντα τὰ μέχρι τοῦδε γραφέντα περὶ τῆς λέξεως, ὅτι δῆθεν ἡ περιοχὴ ὑπῆρξε τιμάριον ἐπὶ φραγκοκρατίας Μάρκου Δανδόλου δὲν εἶνε ἄξια προσοχῆς· ἴδε Δημ. Πασχάλη, τοπωνυμικὸν τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν Ἀθήναις 1933, σ. 46.

Ἐξ Ἄνδρου ἐν τῷ γλωσσαρίῳ μου εἶχα ἀναγράψει τὴν λέξιν ***ντάνταλος***, ἐπίθ.=ἄνθρωπος ἄκομψος, ἄχαρις· αἴν.

μακρύς, μακρὺς σὰ ντάνταλος
τσαὶ κόκκαλα δὲν ἔχει.
(εἶνε ὁ καπνός).

Καὶ ἐν Νάξῳ μακροντάνταλος σημαίνει ἄνθρωπον ὑψηλοῦ ἀνα-

στήματος καὶ ἄκομψον. Ὅθεν οὐδεμία ἀπομένει ἀμφιβολία ὅτι τῆς Ἄνδρου ἡ τοπωνυμία τὸ ***Μακροντάνταλο*** εἶνε κτητορική, δηλ. γεωκτησία ἀνήκουσα εἰς ἄνθρωπον φέροντα τὸ παρωνύμιον τοῦ μακροταντάλου. Ὡς γνωστόν, τὰ τοιαῦτα κυριώνυμα τοπωνύμια ἐκφερόμενα εἰς γενικὴν πτῶσιν, δηλ. (κτήματα) τοῦ Μακροταντάλου, κατ' ὀλίγον τρέπονται εἰς ὀνομαστικὴν πτῶσιν, ὡς τοῦ Γαλατᾶ—ὁ Γαλατᾶς, τοῦ Καλαμᾶ—ὁ Καλαμᾶς, τοῦ Καπνικάρη—ὁ Καπνικάρης κ. τ. τ., τοῦ Μαρκοπούλου—τὸ Μαρκόπουλο, τοῦ Ραφτοπούλου—τὸ Ραφτόπουλο, τοῦ Χαλκιοπούλου—τὸ Χαλκιόπουλο, οὕτω καὶ τοῦ Μακροταντάλου—τὸ Μακροτάνταλο. Ἰδὲ Γ. Ν. Χατζηδάκη, Γλωσσολογικαὶ Μελέται, Τόμ. Α', σ. 197 ἑ.

Ἡ διάσωσις τοῦ βυζαντινοῦ τούτου ἐπωνύμου ἐν Ἄνδρῳ, συνθέτου ἐκ τοῦ ἐπιθ. μακρὸς καὶ τοῦ οὐσ. ὁ τάνταλος μᾶς ἄγει εἰς τὸ ἀρχαιολογικὸν θέμα περὶ τοῦ μυθικοῦ Ταντάλου, τοῦ μύθου περὶ τοῦ ὁποίου διεσώθησαν ἐν Ἄνδρῳ σημαντικὰ κατάλοιπα. Τὸ ὄνομα λοιπὸν τοῦ μυθικοῦ Ταντάλου ἐτυμολογικῶς ἀνάγεται εἰς τὰς ρίζας τελ-, ταλ-, τλη-, τῶν ὁποίων θεμελιώδης σημασία εἶνε=φέρω, σηκώνω· ἡ ρίζα ταλ- εἰς τὸ ὄνομα Τάνταλος ἐδιπλασιάσθη, ταλ- ταλ-, κατ' ἀνομοίωσιν δ' ἐτράπη τὸ πρῶτον λ εἰς ν· ἰδὲ Bechtel Fick, Die Griech. Bersonennamen,ἔκδ. Β'.σ. 410. Μὲ τὴν λέξιν Τάνταλος ἐτυμολογικῶς συνάπτεται τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος Ἄτλας, τοῦ ὁποίου τὸ ἐν ἀρχῇ ἀ ἔχει ἔννοιαν ἐπιτατικήν, ὅθεν σημαίνει = τὸν φέροντα μέγα βάρος. Ἡ κεντρικὴ ἔννοια τοῦ ἀρχαίου περὶ τοῦ Ταντάλου μύθου εἶνε ἡ ἑξῆς. Ἀρχικῶς ὁ Τάνταλος ἀπαντᾶται εἰς τὴν νῆσον Λέσβον ὡς Θεός, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐπιτοπίως συνάπτεται μὲ τὴν κορυφὴν ὄρους. Πράγματι κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον, ἐν λ., «Τάνταλος, ὄρος Λέσβου, ἀπὸ Ταντάλου». Καθ' ὁμόφωνον τῶν νεωτέρων ἑρμηνείαν Τάνταλος κυριολεκτικῶς σημαίνει τὸν Φορέα, πιθανῶς δὲ Φορέα τῆς οὐρανίου σφαίρας, καθὰ καί ὁ Ἄτλας, καὶ ἐν συνεπείᾳ τὸ ὑψηλὸν ὄρος. Ἄλλην γνώμην ἔχει μόνον ὁ Traemer, Pergamos, 1888, σ. 86 ἑ. Βραδύτερον ὁ ὀρεινὸς γίγας Τάνταλος μεταφέρεται εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου ὄρους τῆς Λυδίας, τοῦ Σιπύλου. Ἐνταῦθα ἤκμαζεν ἀσφαλῶς κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἕνα μέγα πολιτισμένον κράτος, πιθανῶς κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς Μαγνησίας ἐν τῇ εὐφόρῳ κοιλάδι τοῦ ποταμοῦ Ἕρμου. Ἐνταῦθα ὁ Τάνταλος θεωρεῖται ὡς ὡς βασιλεὺς καὶ πρωΐμως συνεχώθη πρὸς τὸν Ἀσσάνονα τὸν πατέρα τῆς Λυδικῆς Νιόβης. Βραδύτερον ὅταν ὁ ἐπηρμένος εὐνοούμενος τῶν Θεῶν πιθανῶς ὑπό τινας ἐπιδράσεις, ἔγινε κακοποιός, ὁ Τάνταλος οὕτω κατέστη ἡ προσωποποίησις τῶν εἰς τὴν περιοχὴν ταύ-

την μεταβολῶν τῆς φύσεως. Ἀνατροπαὶ ὀρέων ἐκ σεισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ὑπέκυψε τὸ ἐκεῖ πολιτισμένον κράτος, παρέσχε τὸ πρότυπον τῶν αἰωνίως ἀπειλούντων τὸν Τάνταλον βράχων. Βραδύτερον πάλιν ἡ περὶ αὐτοῦ παράδοσις μεταναστεύει εἰς τὴν μητρόπολιν Ἑλλάδα πρὸ παντὸς δ' εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὴν τελευταίαν μεταμόρφωσιν ὁ περὶ Ταντάλου μῦθος προσέλαβε διὰ θρησκευτικῶν ἰδεῶν τοῦ Ζ' καὶ Ϛ' π.Χ. αἰῶνος αἵτινες τὸν Τάνταλον εἰς τὸν Ἅδην μετέθεσαν, ἐμφανιζόμενον ὡς ἁμαρτωλόν. Ἡ ἐν Ἅδῃ ἀπαντωμένη αἰωνία τιμωρία του διὰ τῆς δίψης εἶνε ἴσως νεωτερισμὸς τοῦ συμπιλητοῦ τῆς Νεκυίας τοῦ Ὁμήρου.

Πρὸς σαφέστερον καθορισμὸν τῆς οὐσίας τοῦ περὶ Ταντάλου ἀρχικοῦ μύθου, ὅστις ἰδίᾳ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα, θὰ ἐξετάσω τὰς ταυτίσεις τοῦ Ταντάλου. Οὕτω πρῶτον ἐταυτίοθη μὲ τὸν ἥρωα Ἄτλαντα, διότι πλὴν τῆς ἐτυμολογικῆς συγγενείας πρὸς αὐτόν, εἶχε καὶ οἰκογενειακὰς σχέσεις. Ἰδὲ ὅτι ὡς ὁ Ἄτλας ἐσήκωνε τὴν οὐράνιον σφαῖραν, τὸν πόλον, οὕτω καὶ ὁ Τάνταλος ἐσήκωνε τὸν οὐρανόν, κατὰ τὸν ἀρχαῖον σχολιαστὴν εἰς Εὐριπίδου Ὀρ. στίχ. 982· εἰς τὴν Λέσβον δὲ ὁ Τάνταλος εἶχεν ἐν θέσει τῇ καλουμένῃ τὸ Πόλιον, ἥρῳον, κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον ἐν λ. Ἐδῶ, ὡς ἀνωτέρω ἔγραψα, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε παναρχαιοτάτη λατρεία τοῦ Ταντάλου, ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐκλιποῦσα. Ὅθεν ἀναμφιβόλως ὁ Τάνταλος, κατὰ τὴν παραλλαγὴν τοῦ ἀρχαίου σχολιαστοῦ εἰς Εὐριπίδ. Ὀρ. 982, θεωρεῖται ὡς Τιτὰν ἢ Γίγας· πρὸς τὴν ἐκδοχὴν δὲ ταύτην συμφωνεῖ ἐπιτυχῶς ὅτι ὁ Ζεὺς ἐξεσφενδόνισε κατ' αὐτοῦ τὸ Σίπυλον, Σχολ. εἰς Ὁμηρ. Ὀδυσ. τ, 518, εἰς Σοφοκλ. Ἀντιγόν. 134, εἰς Πίνδάρ. Ὀλ. 1, 97 κ. ἀ. Διότι μόνον Γίγαντες, πρὸς τιμωρίαν καταρρίπτονται κάτω ὄρους. Ἰδὲ O. Gruppe, Griechische Mythol. und Religionsgesch. σ. 277.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγω ὅτι ἡ περὶ Ταντάλου παράδοσις ἐν Ἄνδρῳ, ἐξ ἧς ἀπέρρευσε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὸ παρωνύμιον ὁ Μακροτάνταλος, εἶνε ἀρχαιοτάτη, ἀναγομένη εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος π. Χ. χρόνους. Διότι ἐξ ὅλων τῶν μυθικῶν στοιχείων τῆς παραδόσεως γνωρίζει μόνον τὰ ἀρχαιότατα· ἤτοι ὅσα συνάπτουν τὸν Τάνταλον μὲ ὑψηλὰ ὄρη, μὲ τὸν φορέα τοῦ οὐρανοῦ· κύριον γνώρισμα ὅτι εἶνε γίγας. Διὰ τοῦτο τὸ ἐν Ἄνδρῳ αἴνιγμα,

μακρύς, μακρὺς σὰ ντάνταλος.

Διότι μόνον γιγάντειος Τάνταλος ἠδύνατο νὰ ἐξομοιωθῇ πρὸς ὑψηλὸν ὄρος, ὡς ἦτο τὸ Σίπυλον, καὶ νὰ ὑποβαστάζῃ τὸν οὐρανόν. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἑλληνικὴν χώραν διεσώθη, πλὴν τῆς Ἄνδρου καὶ

Νάξου, αἴτινες δὲν ἀπέχουν τῆς Λέσβου πολύ, ὁ ἀρχαιότατος περὶ Ταντάλου μῦθος, κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε πηγάς. Ἐν τέλει ἔχω νὰ προσθέσω ὅτι τὸ βυζαντινὸν ἐπίθετον Μακροτάνταλος περιέχει τρεῖς ἀναδιπκώσεις πρὸς ἐνίσχυσιν μείζονα τῆς οὐσίας τῆς ἐννοίας του. Κατὰ μὲν τὴν ἀρχαιότητα ἐδιπλασιάσθη ἡ ρίζα του, ταλ-ταλ- κατὰ δὲ τὴν βυζαντινὴν περίοδον συνετέθη ἡ λέξις μὲ τὸ ἐπίθετον μακρός, πρὸς ἔτι μείζονα ἐπαύξησιν τοῦ γιγαντιαίου γνωρίσματος τοῦ Ταντάλου. Ἰδὲ Willy Scheuer, ἐν Ausführl. Lexikon der Griech. und Röm. Mythologie, Τόμ. Ε', 1916-1924, στ. 75 ἑ. Schwenn ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie, Zweite Reihe, Τόμ. Δ, Δ', Stuttgart, 1932, στ. 2224 ἑ.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Καμπανοῦ τὸ βορειότατον ἀκρωτήριον τῆς Ἄνδρου, ἀπέχον ἀπὸ τοῦ κατά τι νοτιωτέρου ἀκρωτηρίου τὸ ***Ἀρτεμίδι*** περὶ τὰ τρία μίλια, νεύει πρὸς τὸν Καφηρέα. Ἀλλὰ διατὶ ὠνομάσθη τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο ***Καμπανός***; Καμπανοὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὀνομάζονται τὰ σταφύλια τὰ ἀποτρυγίδια, ἄλλως τὰ κουδούνια, ἤτοι καταλειπόμεναι ἐπὶ τῶν ἀμπέλων μικραὶ σταφυλαὶ ἐν εἴδει μικρῶν κωδώνων, τοὺς ὁποίους ἐπιτρέπεται μετὰ τὸν τρυγητὸν νὰ τρυγήσουν διαβάται, ἢ ἄποροι χωριανοί. Ἐν τούτοις ἡ λέξις ὁ ***καμπανὸς*** σημαίνει ἐν γένει μικρὰς σταφυλὰς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς εὐτραφεῖς σταφυλὰς τὰς ὁποίας εὔφορος ἀμπελὼν παράγει. Οὕτω ἐκ Κρήτης ἡ φράσις· «δὲν εἶχε ἐφέτος σταφύλια, ὅλο καμπανούς ἤτανε τ' ἀμπέλι», τοῦτο σημαίνει. Πλὴν τῆς σημασίας ταύτης ἡ λέξις καμπανὸς ἐν Καρπάθῳ σημαίνει=ὄψιμον σταφύλι· ταῦτα ὡριμάζουν ἀργότερα τῶν σταφυλῶν, ἐνίοτε καὶ πέρα τοῦ Ὀκτωβρίου. Περὶ τοιούτου εἴδους σταφυλῶν πρόκειται κατά τὴν περιοχὴν τῆς βορείου Ἄνδρου πρὸς τὰ ΒΑ. Ἐκ τῶν μεσογειοτέρων δὲ τῆς νήσου, κατὰ τὸν νόμον περὶ σημασιολογικῆς ἐπεκτάσεως, περὶ τῆς ὁποίας ἔγραψα ἐν σ. 239 κατωτέρω, ἡ φυτωνυμία αὕτη ὁ ***Καμπανός*** ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου ὁ ***Καμπανός***. Ἐν Ἄνδρῳ δὲ ἔχομεν ἀναλόγους πρὸς ταύτην σημασιολογικὰς ἐπεκτάσεις ἐκ τῶν μεσογειοτέρων εἰς τὴν παραλίαν· ὡς εἰς τὰ ἀκρωτήρια τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς νήσου, τὸ ***Κούρβουλο***, τὸ ἀκρωτήριον ἡ ***Λεύκα***, τὸ ἀκρωτήριον ὁ ***Πλάτανος***, τὸ ἀκρωτήριον ὁ ***Σκοῖνος***· εἰς δὲ τὴν δυτικὴν παραλίαν, τὸ ἀκρωτήριον ἡ ***Σκοινεά***, τὸ ἀκρωτήριον ὁ ***Ἀμυγδαλός***. Ἐννοεῖται δ' ὅτι κάθε τοιαύτη φυτωνυμία, χωρὶς κατάληξιν περιεκτικῆς σημασίας ὡς εἶνε ἡ -ωπὸς -ωπὴ -ωπό, -έας -εάς, -οῦ, -άδα, -νὸς -νὴ -νό, -ωτὸς -ωτή, -ωτό, -ᾶτα, -οῦντα, -ώνας, κ.τ.τ. ἰδὲ Κ. Ἀμάντου, Die Suffixe der neugriechishen Ortsnamen, München, 1903. ὅταν ἀπαντᾶται καθ' ἑνικὸν ἀριθμόν, ὁ ἑνικὸς τότε ἔχει ἔννοιαν πε-

ριληπτικήν, ὡς ἔγραψα ἐν λ. τὸ ***ὄουρί***. Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ Καμπονοῦ εἶχεν ἀμπελῶνας τοῦ εἴδους, καθ' ὃ αἱ σταφυλαὶ ὡρίμαζαν πολὺ ἀργά. Ὅτι ἡ ἀμπελοφυτεία καὶ ἀμπελοκαλλιέργεια ἦτο ἐν Ἄνδρῳ διαδεδομένη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, καταδεικνύεται ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας λατρείας ἧς ἀπήλαυεν ἐν Ἄνδρῳ ὁ θεὸς Διόνυσος. Εἶχεν οὗτος ἐν Ἄνδρῳ ἱερόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν ἐτησίαν ἑορτήν του, ἀπέρρεεν οἶνος, κατὰ Παυσανίαν 6, 26, 2. Ἰδὲ Sauciuc, Andros, σ. 110 ἑ. Ἔτι δὲ καταδεικνύεται ἡ ἀρχαία ἀμπελοκαλλιέργεια ἐν Ἄνδρῳ ἐκ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τῆς Ἄνδρου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπὸ τοῦ ἔτους 393 π.Χ. παριστάνεται συχνὰ ὁ θεὸς Διόνυσος συνηθέστερα ἀγένειος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῶν νομισμάτων ἀναφαίνονται τὰ γνωρίσματα τοῦ Διονύσου, ἤτοι κάνθαρος, σταφυλαί, πάνθηρ, θύρσος. Περὶ τῆς ποικιλίας σκευασίας τοῦ οἴνου ἰδὲ ὅσα ἔγραψα ἐν λέξει Στρόφιλας. Ἡ τελευταία αὕτη τοπωνυμία τῆς Ἄνδρου παρέχει τὴν εὐκαιρίαν ἐξετάσεως, ποία εἶνε ἡ σημασία τῶν τοπωνυμιῶν ἐκ φυτῶν καὶ ζῴων, ἀλλ' αἵτινες ἐσχηματίσθησαν τοῦ φυτοῦ, ἢ τοῦ ζῴου λαμβανομένου καθ' ἑνικὸν ἀριθμὸν καὶ ὄχι κατὰ πληθυντικόν· ὡς φυτωνυμίαι Ἄνδρου καθ' ἑνικὸν ἀριθμόν, ἡ ***Μελίδα***, ὁ ***Στρόφιλας***, ἡ ***Ξυλοκαρίδα***, ἡ ***Ἀμυγδαλεά***, ὁ ***Φελλός***, ὁ ***Πλάτανος***, ἡ ***Δεύκα***, ὁ ***Κάλαμος*** κ.τ.τ., ἔξω δὲ τῆς Ἄνδρου, τὸ Ἀγκάθι Κρήτης, ἡ Ἀντζινάρα Καρπάθου, τὸ Ἀγρέλι Καρπάθου, ἡ Ἀγροσυκεὰ Πελοποννήσου, κ.ο.κ. Ὡσαύτως ζωωνυμίαι καθ' ἑνικὸν ἀριθμόν, ὡς αἱ τῆς Ἄνδρου ἡ ***Μέλισσα***, ἡ ***Κακκάβα***=ἡ πέρδικα, ἡ ***Φάσσα***, τὸ ***Πρόβατον*** (γεν. τοῦ Προβάτου, ἰδὲ κατωτ.), ἡ Ἀλεποῦ Ἠπείρου, τὰ ἀρχαῖα ἡ Ἀχάρνα, ὁ Ἐχῖνος.

Πάντα ταῦτα τὰ ὀνόματα ἐδόθησαν εἰς τόπους ὅπου ἐφύτρωσεν ἄραγε ἕνας κάλαμος, μία λεύκη, ἕνας πλάτανος, ἕνα ἀγκάθι, μία ἀγκινάρα, ἢ ἐνεφανίσθη μία μέλισσα, ἕνα πρόβατον, μία ἀλεποῦ, μία κακκάβα=πέρδικα, μία ἀχάρνα, ἕνας ἐχῖνος; Τοῦτο εἶνε ἀπίστευτον. Πρέπει νὰ δεχθῶμεν κατ' ἀνάγκην ὅτι ὁ ἑνικὸς ἀριθμὸς ἐνταῦθα ἔχει ἔννοιαν περιληπτικήν· ὁ ***κάλαμος*** κατὰ ταῦτα, ὁ ***πλάτανος*** σημαίνει τόπον ὅπου φύονται πολλοὶ κάλαμοι, πολλοὶ πλάτανοι καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐπίσης ἐπὶ ζωωνυμιῶν ἡ ***μέλισσα***, τὸ ***πρόβατον***, τόπον ὅπου τρέφεται μελισσῶν, ὅπου βόσκουν πρόβατα κ.ο.κ. Ὁ καθηγητὴς Γ. Ν. Χατζηδάκης ἐν τούτοις ἐν Γλωσσολογ. Μελέτ., Τόμ. Α΄, ἐν Ἀθήναις, 1901, σ. 17 ἔγραψε. «Ἄλλοτε μὲν παραλαβάνεται τὸ ὄνομα τοῦ φυτοῦ (ἐν ταῖς τοπωνυμίαις) ἀμετάβλητον καθ' ἑνικὸν ἀριθμόν, ὡς ἑνὸς μόνον τοιούτου φυτοῦ, ἢ ἑνὸς ἐξαιρέτου ἐκεῖ ὄντος, ἄλλοτε δὲ κατὰ πληθυντικόν, ὡς πολλῶν, ἢ ἐξαισίων ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ φυομένων, ἄλλοτε δὲ αἱ τοπωνυμίαι προσλαμβάνουσι καταλήξεις διαφόρους, τὸ

μὲν ἀρχαίας, τὸ δὲ καὶ νεωτέρας». Τώρα ὅμως φρονῶ ὅτι εἰς τάς, ὡς ἄνω, περιπτώσεις ὁ ἑνικὸς ἀριθμὸς ἔχει περιληπτικὴν ἔννοιαν. Εἶχε δέ ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς κληρονομήσει τοιαύτας ἰδιοτυπίας χρήσεως. Ὅπως δηλαδὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ὁ κέραμος, ἡ πλίνθος σημαίνει οἱ κέραμοι, αἱ πλίνθοι, ἐπὶ φυτῶν δέ, ἡ ἄμπελος παρὰ Θουκυδ. 4, 90, 10 σημαίνει = αἱ ἄμπελοι, ὁ κάλαμος παρὰ Ξενοφ. Ἀνάβ. 1, 5, 1 σημαίνει οἱ κάλαμοι· καὶ ἐπὶ ζώων ἡ ἵππος παρ' Ἡροδ. 1, 80 σημαίνει τὸ ἱππικόν, ἡ κάμηλος, Ἡροδ. 1, 80 σημαίνει τὰς καμήλους, κ.ο.κ. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ πρέπει νὰ ἑρμηνευθοῦν αἱ ὡς ἄνω φυτωνυμίαι καὶ ζωωνυμίαι καθ' ἑνικὸν ἀριθμόν. Ἰδὲ Kühner-Gerth, Ausführl. Grammatik der Griech. Sprache, Hannover und Leipzig, 1898. Τόμ. Α'. σ. 13 ἑ. Ὁ καθηγητὴς Γ. Κουρμούλης, περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως Χαννιά, Ἀθῆναι, 1937, σ. 36 ἑ. παρέταξε κεφάλαιον ἀρχαίων τοπωνυμιῶν ἐξ ὀνομάτων χερσαίων καὶ θαλασσίων ζώων καθ' ἑνικὸν ἀριθμόν, ἀπαρτιζόμενον ἐκ τριάντα τοιούτων ὀνομάτων· ἕτερον δὲ κεφάλαιον τοπωνυμίων τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐξ ὀνομάτων χερσαίων ζώων, καθ' ἑνικὸν ἀριθμόν, περιλαμβάνον ἐννενήντα δύο τὸν ἀριθμὸν τοιαῦτα ὀνόματα. Τὸ δὲ κεφάλαιον τῆς νέας ἑλληνικῆς τοπωνυμίων, ἐξ ὀνομάτων θαλασσίων ζώων, καθ' ἑνικὸν ἀριθμόν, περιέλαβε τριάντα ἐξ ὀνόματα. Ὥστε ἡ γνώμη μου περὶ τῆς περιληπτικῆς σημασίας τῶν τοιούτων καθ' ἑνικὸν ἀριθμὸν φυτωνυμιῶν καὶ ζωωνυμιῶν ἐπιβεβαιοῦται οὕτω.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ***Φάσσας*** ΒΔ τῆς νήσου ἐρείπια φρουρίου μεσαιωνικοῦ. Τὸ ***Καστρὶ*** τοῦ Γαυρείου, ἄλλη βυζαντινὴ ἐσχατιά, περὶ τοῦ ὁποίου ἰδὲ κατωτ. σ. 252.

Δεύτερον τῆς Μέσης Ἄνδρου ἐσχατιαὶ βυζαντιναί, ἢ μεταβυζαντιναί. Ἐν πρώτοις, ἔξω τοῦ τετειχισμένου ***Κάτω Κάστρου***, ἢ ***Χώρας***, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται ἰδίᾳ λόγος κατωτέρω σελ. 233 ἑ., εἶνε ἡ ***Μεσαριά***. Περὶ ταύτης ἰδὲ κατωτέρω σελ. 236 ἑ. ***Οἱ Στραπουργιές***. Ὀρθότατα ὁ καθηγητὴς Ἐμμ. Πεζόπουλος τὸ τοπωνύμιον ***οἱ Στραπουργιές***, τὸ ὁποῖον δηλοῖ τὸ χωρίον τὸ βορείως τῶν Λαμύρων, περιοχῆς τῆς Χώρας, τὸ ἡρμήνευσεν ὡς Τετραπυργίαν, ἐν Ἄνδρ. Ἡμερολογ., ἔτ. 1927, σ. 155, ἀποδεχθεὶς τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ἀνωνύμου «καθημερινοῦ», ὅστις ἐν τῇ καθημερινῇ ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν Σκρίπ, τῆς 9 καὶ 12 Φεβρουαρίου 1925 ἐδημοσίευσεν ἐξερεύνησιν τῆς Τραπουργιᾶς Ἀττικῆς. Πράγματι ἡ λέξις τετραπυργία δι' ἀνομοιώσεως δύναται νὰ γίνῃ τραπυργία, ὡς τράπεζα ἀντὶ τετράπεζα, ταρτημόριον ἀντὶ τεταρτημόριον. Ἡ προφορὰ τοῦ ὕψιλον ὡς ου εἰς τὴν λέξιν Τετραπυργία-Στραπουργιὲς εἶνε ὁμαλωτάτη· ἰδὲ περὶ ταύτης, Γ. Ν. Χατζηδάκη,

Μεσαιων. καὶ Νέα Ἑλλην., Τόμ. Β', σ. 277 ἑ. Ἡ ἐτυμολογία αὕτη τοῦ ἀνωνύμου «καθημερινοῦ» καὶ τοῦ καθηγητοῦ Πεζοπούλου μᾶς προάγει εἰς τὴν λύσιν τῶν ἐξῆς συναφῶν θεμάτων. Πρῶτον τί ἦτο ἡ Τετραπυργία τῆς Ἄνδρου. Εἰς ποίους χρόνους ἡ κατασκευὴ αὐτῆς πρέπει ν' ἀναχθῇ; Τὸ βραδύτερον ἡ Τετραπυργία τῆς Ἄνδρου δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς χρόνους· διότι καὶ αἱ ἐξ περισωθεῖσαι Τετραπυργίαι μνημονεύονται ὑπὸ πηγῶν τῶν μετὰ Χριστὸν χρόνων. Πρώτη εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ ἀστρονόμου Πτολεμαίου τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος ἀναφερομένη Τετραπυργία, ἐν 5, 6, 13, πόλις τῆς Καππαδοκίας, κατὰ τὸν W. Ruge, ἥτις πιθανῶς ταυτιστέα μὲ τὸν σταθμὸν Tetra τῆς Tabula Peut. X, 2. Δευτέρα Τετραπυργία μεταξὺ Ἰκονίου καὶ Πομπηΐου—πόλεως κατὰ τὴν Tabula Peut. X, 3. Τρίτη εἶνε ἡ Τετραπυργία, ὑπὸ Προκοπίου ἀναφερομένη, Περὶ κτισμάτων 4. 1. 18. Τετάρτη Τετραπυργία εἶνε ἡ ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου ἀναφερομένη ἐν Ἐρωτήσει ς' Migne, Patrol. Graec., Τόμ. ΠΘ', στήλ. 745 «Καὶ γοῦν πρὸ ὀλίγων χρόνων παραγενόμενος εἰς τὴν Νεκρὰν θάλασσαν εἰς τὰ μέρη Ζεήρων (ἐβραϊστὶ sóar) καὶ Τετραπυργίας». Πέμπτη Τετραπυργία εἶνε τὸ φρούριον εἰς τὰ σύνορα μεταξὺ Συρίας καὶ Εὐφρατησίας· Migne Patrol. Graec., Τόμ. P.I.E., στ. 1027 ἑ. Ἕκτη εἶνε κατὰ πληθ. ἀριθμὸν αἱ Τετραπυργίαι, τόπος ἐν Παμφυλίᾳ, Annual Brit. School. Athens, Τόμ. IZ', 245, ἀριθ. 29 α, β ὅπου ἀναφέρονται «ὅροι Τετραπυργιῶν». Ἑβδόμη δὲ τέλος εἶνε ἐπίσης εἰς πληθυντικὸν ἀριθμόν, ὡς ἡ Παμφυλίας, ἡ τῆς Ἄνδρου Στραπουργιές. Ἰδὲ Pauly-Wissowa, Realencyclopädie, Zweite Reihe, Τόμ. Θ', Stuttgart, 1934, στ. 1089.

Τί δὲ ἦτο ἡ Τετραπυργία διδασκόμεθα πρῶτον μὲν ὑπὸ τοῦ Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων 4. 1, 18. «Ἐν Δαρδάνοις που τοῖς Εὐρωπαίοις . . . τοῦ φρουρίου ἄγχιστα, ὅρος Βρδεριανὰ ἐπικαλεῖται, χωρίον Ταυρήσιον ὄνομα ἦν, ἔνθεν Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ὁ τῆς οἰκουμένης οἰκιστὴς ὥρμηται. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ χωρίον ἐν βραχεῖ τειχισάμενος κατὰ τὸ τετράγωνον σχῆμα καὶ γωνίᾳ ἑκάστῃ πύργον ἐνθέμενος Τετραπυργίαν εἶναί τε καὶ καλεῖσθαι πεποίηκε.» Αὐτὴ λοιπὸν ἡ Τετραπυργία ὑπῆρξεν ἡ πατρὶς τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α'. Παρὰ τοῦ Προκοπίου τὸ πρῶτον μανθάνομεν ὅτι ἡ τετραπυργία ἦτο φρούριον ἐν σχήματι τετραγώνου, ἔχον ἀνὰ ἕνα πύργον εἰς ἑκάστην γωνίαν. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν Ἄνδρῳ οὐδὲν ἴχνος τῆς τετραπυργίας διεσώθη ἐπὶ τοῦ παρόντος, πλὴν τοῦ ὀνόματος. Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι οἱ πύργοι τοῦ φρουρίου τούτου τῆς Ἄνδρου, ἂν οἱ χρόνοι τῆς κατασκευῆς του συμπίπτουν μὲ τοὺς τοῦ Ταυρησίου, θὰ ἦσαν ὡς οἱ πύργοι τῶν ἄλλων φρουρίων τῶν ὑπὸ

τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἀνεγερθέντων, ὁποίους δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ ἴδῃ ἐν Ebersolt, Monuments de l'Architecture Byzantine. Κατὰ ταῦτα ἄλλης ἀρχιτεκτονικῆς ἦσαν οἱ πύργοι οὗτοι τῆς Τετραπυργίας καὶ ἄλλης ὁ περισωθεὶς τοῦ ἁγίου Πέτρου τῆς βορείου Ἄνδρου. Ἀλλ' ἐκ τῆς θέσεως εἰς ἣν ἀνηγέρθη ἡ Τετραπυργία Ἄνδρου δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀσφαλέστερα καὶ τὸν προορισμὸν τοῦ Πύργου Ἁγίου Πέτρου Ἄνδρου. Καὶ τοῦτο ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν Τριπυργίαν Αἰγίνης. Ἡ Τριπυργία Αἰγίνης ἦτο θέσις τῆς νήσου Αἰγίνης εἰς ἀπόστασιν περίπου τριῶν χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλέους. Ὁ Ξενοφῶν, Ἑλληνικά, 5, 1, 10 ὡς ἐξῆς περιγράφει τὴν θέσιν τῆς Τριπυργίας Αἰγίνης. «Μετὰ δὲ ταῦτα Χαβρίας ἐξέπλει (τὸ 387 π. Χ.) εἰς Κύπρον βοηθεῖν Εὐαγόρᾳ, πελταστάς τ' ἔχων ὀκτακοσίους καὶ δέκα τριήρεις. Προσλαβὼν δὲ καὶ Ἀθήνηθεν ἄλλας τε ναῦς καὶ ὁπλίτας, αὐτὸς μὲν τῆς νυκτὸς ἀποβὰς εἰς τὴν Αἴγιναν πορρωτέρω τοῦ Ἡρακλείου ἐν κοίλῳ χωρίῳ ἐνήδρευσε, ἔχων τοὺς πελταστάς. Ἅμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ, ὥσπερ συνέκειτο, ἦκον οἱ τῶν Ἀθηναίων ὁπλῖται... καὶ ἀνέβαινον τοῦ Ἡρακλείου ἐπέκεινα, ὡς ἑκκαίδεκα σταδίους, ἔνθα ἡ Τριπυργία καλεῖται.» Οἱ ὁπλῖται τῶν Ἀθηναίων κατέλαβον τότε τὴν Τριπυργίαν. Τὴν Τριπυργίαν δέον ν' ἀναζητήσωμεν ὄχι πολὺ πλησίον τῆς πόλεως Αἰγίνης· ἄλλως ἡ νυκτερινὴ ἀπόβασις τοῦ Χαβρίου δὲν θὰ παρέμενεν ἀπαρατήρητος καὶ ἡ ἐνέδρα του θ' ἀπέβαινε λίαν ἐπικίνδυνος. Ἡ ἀπόβασις, τὸ Ἡράκλειον καὶ ἡ ἐνέδρα ἔκειντο μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τῆς Τριπυργίας. Διὰ τοῦτο τὴν Τριπυργίαν Αἰγίνης πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν πρωτίστως εἰς ΒΑ ἢ Α τῆς νήσου Αἰγίνης· ἴσως τὰ σημερινὰ ὀνόματα θέσεων, τὸ ἀκρωτήριον Τοῦρλος καὶ ἀκρωτήριον Πύργος εἶνε ἐνδεικτικὰ τῆς Τριπυργίας· ἰδὲ Boblaye, Recherches, σ. 64, Bursian, Geographie von Griechenland 2, 85. Παρὰ τοῦ Ξενοφῶντος συνάγομεν ὅτι ἡ Τριπυργία Αἰγίνης ἦτο σταθμὸς παρατηρήσεως, ὡς αἱ μεσαιωνικαὶ βίγλαι, πρὸς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῆς θαλάσσης τὸ ἀπὸ τῆς πόλεως ἀόρατον· ἐπὶ πλέον δὲ ἡ Τριπυργία θὰ ἐχρησίμευεν ὡς καταφύγιον τῶν ἀγροτῶν τῶν ἐργαζομένων ἐκεῖ ἐν περιπτώσει ἀποβάσεως πειρατικῆς ἐκ θαλάσσης. Εἶχε λοιπὸν ἀμυντικὸν προορισμὸν ἡ Τριπυργία Αἰγίνης, ὡς περὶ τῶν ἀμυντικῶν πύργων Μυκόνου, Σκύρου, Θάσου καὶ ἄλλων νήσων γινώσκομεν. Κατὰ ταῦτα ἡ Τετραπυργία Ἄνδρου, ἐπέχουσα τὴν θέσιν τῶν σημερινῶν Στραπουργιῶν, ἦτο ἀμυντικὸς σταθμός· ἀλλὰ διὰ νὰ προστατεύσῃ τί; Τὴν Παλαιούπολιν τῆς Ἄνδρου; Ἂν ἡ Τετραπυργία Ἄνδρου προωρίζετο εἰς προστασίαν τῆς Παλαιουπόλεως ἔπρεπε νὰ ἱδρυθῇ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἄγει ἀπὸ τοῦ Κάτω Κάστρου διὰ Πιτροφοῦ εἰς Παλαιούπολιν. Τότε θὰ ἐ-

προστάτευε τὴν ἀρχαίαν πόλιν τῆς Ἄνδρου ἀπὸ ἀποβάσεως ἐνεργουμένης ἀπὸ τοῦ ὅρμου ὁ Νιμποριός. Ὁ γλωσσικὸς σχηματισμὸς τῆς λέξεως Τετραπυργία δὲν ἀποκλείει τοὺς κλασσικοὺς χρόνους τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλ' ἡ θέσις εἰς τὴν ὁποίαν ἱδρύθη ἡ Τετραπυργία καταδεικνύει ὅτι ὁ σταθμός οὗτος προώριστο νὰ προστατεύῃ τὴν νέον πρωτεύουσαν τῆς νήσου, ἤτοι τὴν Χώραν· καὶ θὰ τὴν ἐπροστάτευεν ἀπὸ ἐπιδρομεῖς ἀποβιβασθέντας εἴς τινα τῶν βορείων τῆς νήσου ὅρμων ἀπὸ Δ καὶ Α· ὡς τὸ Γαύρειον, Μπατσί, Μικρογιάλι, Βιτάλι, Βόρη, Ἄχλα. Ἄρα ἡ Τετραπυργία εἶνε βυζαντινή, ἱδρυθεῖσα μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς βυζαντινῆς πρωτευούσης τῆς Ἄνδρου, πρὸς προστασίαν αὐτῆς ἀπὸ βορρᾶ, ἤτοι ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τοῦ Πετάλου. Οὕτω λοιπὸν καὶ καὶ ὁ ἁπλοῦς Πύργος, ἁγίου Πέτρου Ἄνδρου, αἰῶνος πιθανώτατα τετάρτου π. Χ., κατὰ Chipiez ἐν Daremberg-Saglio, Dictionnaire des Antiquités Gr. et Romaines, Τόμ. Β', 1034, καὶ Theoph. Sauciuc, Αὐτόθ. σ. 33, πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἀμυντικὸς σταθμὸς προστατεύων τὰς μεταλλευτικὰς ἐργασίας τῆς περὶ τὸν Πύργον περιοχῆς ἀπὸ ἀποβάσεις ἐχθρικάς· συγχρόνως δὲ καὶ ὡς καταφύγιον τῶν εἰς τὰ ἔργα ἐργαζομένων Ἀνδρίων, ἐν περιπτώσει κινδύνου. Ὡς καταφύγιον τῶν ἀγροτῶν οἵτινες ἤρχοντο ἐδῶ, χάριν τῶν ἐργασιῶν των, μακρὰν τῆς περιοχῆς τῆς Παλαιουπόλεως, ἴσως ἔχοντες ἐνταῦθα καὶ καλύβας, ἢ ὡς λέγεται σήμερον κελλιά, αἴφνης δὲ ἐκ τῆς ἐμφανίσεως πειρατῶν ἠδύναντο ν' ἀποκοποῦν ἀπὸ τῆς Παλαιουπόλεως, θεωρεῖται ὁ Πύργος ὑπὸ τοῦ Philippson, Beiträge zur Kenntnis der Griech. Inselwelt, σ. 50 ἑ. τοῦ Weil ἐν Athenisch. Mitteil., Τόμ. Β', 1877, σ. 62 ἑ. καὶ Sauciuc, Αὐτόθ. σ. 34. Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν δὲ ἐποχήν, ὡς γνωστόν, ἐμαστίζετο τὸ Αἰγαῖον ὑπὸ τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν ἰδὲ Hiller von Gaertringen, ἐν Athen. Mitteil., Τόμ. Κ', 1895, σ. 395, Σβορῶνον ἐν Bullet. de Correspond. Hellen., Τόμ. ΙΖ', 1893, σ. 491. Ἂς παραθέσωμεν τώρα τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀνωνύμου περὶ τῆς Τραπουργιᾶς τῆς Ἀττικῆς.

Μεταξὺ τοῦ ὄρους Σκόρδι τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ ἀπέναντι αὐτοῦ κειμένου Κερατοβουνίου (Πανείου) εὑρίσκεται ὁ στενόμακρος κάμπος τοῦ Ἐλύμπου· χίλια πεντακόσια μέτρα ΒΔ τοῦ χωρίου ὁ Ἔλυμπος ὑψοῦται ὁ βραχώδης λόφος τῆς Κάτω Τραπουργιᾶς· ἰδὲ φωτογραφίαν ταύτης ἐν Ἐφημερίδι Σκρίπ, 29 Ἰανουαρίου 1925, σ. 1.

Ἡ Ἐπάνω Τραπουργιὰ κεῖται ἀλλαχοῦ δυτικῶς τῆς Κάτω Τραπουργιᾶς, ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Κερατοβουνίου (Πανείου). Ὁ βραχώδης λόφος τῆς Κάτω Τραπουργιᾶς εἶνε ἀπὸ τοὺς περισσότε-

τερον ἰδιοτύπους τῆς Ἀττικῆς. Ἡ νότιος πλευρὰ τοῦ λόφου ἀποτελεῖται ἐκ τεραστίων θραυσμένων ἀποκρήμνων ὀγκολίθων. Εἰς τὴν βάσιν της εὑρίσκεται ἀρχαῖον βαθὺ φρέαρ ἐξ οὗ ὑδρεύονται αἱ ποιμενίδες τῆς Ἄνω Τραπουργιᾶς. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο εὑρίσκεται τὸ ἐξωτερικὸν τεῖχος τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως συνεχιζόμενον πρὸς δυσμάς. Νοτίως δὲ καὶ νοτιανατολικῶς ἐκτείνονται τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου συνοικισμοῦ. Διακρίνονται μικραὶ κατοικίαι, ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερα κτήρια ἐξ ὀγκωδῶν τετραπέδων λίθων. Ἐπίσης διακρίνονται καὶ μεταγενέστερα ἐρείπια. Ἡ μικρὰ ἀρχαία ἀκρόπολις ἔχει ὕψος 132 μ. Αὕτη ἔχει ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν ἀρχαῖον τετράγωνον τεῖχος κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μεγάλων ἐλάχιστα λαξευμένων λίθων. Ἐπάνω εἰς τὸ κέντρον τοῦ λόφου τῆς Κάτω Τραπουργιᾶς διατηροῦνται αἱ βάσεις ἀρχαίου πύργου, ὅστις εἶχε ἀνοικοδομηθῆ καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα μὲ μικροτέρους λίθους. Καταφανὴς εἶνε ἡ ἄσβεστος ἡ χρησιμοποιηθεῖσα διὰ τὴν οἰκοδομήν. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου διακρίνονται αἱ λαξευμέναι βαθμῖδες κλίμακος. Ἡ ἀκρόπολις αὕτη μαζὶ μὲ ἄλλα ὀχυρώματα (καὶ λόφος νοτιοδυτικῶς ὕψους 105 μ. ἔχει ἴχνη ἀρχαίου τείχους) ἐξησφάλιζε τὴν δίοδον μεταξὺ τῶν ὀρέων Σκόρδι καὶ Κερατοβουνίου (Πανείου). Ἐκ τῆς ἀκροπόλεως ἡ θέα πρὸς τὰς Φλέβας τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ τὴν Αἴγιναν εἶνε ἐλευθέρα.

Ἐκ τῆς παραγραφῆς ταύτης τοῦ ἀνωνύμου βλέπομεν ὅτι ἡ Τραπουργιὰ τῶν Μεσογείων τῆς Ἀττικῆς δὲν εἶχεν ἑνότητα τόπου, ὡς αἱ ἄλλαι τετραπυργίαι, αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι. Σύστημα τεσσάρων Πύργων ἱδρυμένων εἰς τέσσαρα διάφορα καίρια σημεῖα σημαντικῆς διὰ τὰ Μεσόγεια τῆς Ἀττικῆς διαβάσεως ἀποτελοῦσαν τὴν Τετραπυργίαν τῶν Μεσογείων, ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, συντηρηθεῖσαν καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν, ἄγνωστον δὲ ἕως πότε τῶν νεωτέρων χρόνων. Οὕτω αἱ δύο Τετραπυργίαι Ἄνδρου καὶ Ἀττικῆς μαζὶ μὲ τὴν Τριπυργίαν τῆς Αἰγίνης αἱ περιγραφεῖσαι καλύτερα πάσης ἄλλης ἀπετέλεσαν σημαντικὸν κεφάλαιον τῆς ὀχυρωματικῆς τῶν ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν. Περὶ δὲ τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ τῆς ἀνδριακῆς Τετραπυργίας ἰδὲ κατωτ. σελ. 256.

Οἱ ***Μένητες***. Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου τῆς Μέσης Ἄνδρου οἱ ***Μένητες***, ἔδωκε μέχρι τοῦδε λαβὴν εἰς πολλὰς παραδοξολογίας. Εἶνε ὅμως τὸ ὄνομα γνησίως βυζαντινόν. Τὸ ἀρχαῖον ἐπίθετον ***νεώνητος*** σημαίνει τὸν νεωστὶ ἀγορασθέντα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον τὸ ἐπίθετον ἀπέβη ὅρος ἐγγείου κτήσεως, ὡς εἶνε καὶ ὁ ὅρος Ἀγρίδια. Ἐν Χίῳ σώζεται ὡς τοπωνυμία τὰ Νένητα καὶ μεθ' ὑποκοριστικῆς καταλ. τὰ Νενητούρια. Σημαίνει δὲ ἡ λ. τὰ Νένητα=κτήματα νεωστὶ ἀγορασθέντα καὶ ἰδιόκτητα. Ἐν χρυσοβούλλῳ Μιχαὴλ

Παλαιολόγου εὑρίσκομεν «μετόχιον εἰς τὸν Κάμπον τὸ εἰς τὰ Νεώνητα διακείμενον»,Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλεκτα, σ. 571.Ἀλλὰ πῶς τὸ σύμπλεγμα *εώ* ἐν μέσῳ λέξεως ἔγινε *è* ἀντὶ *ὠ*, ἤτοι διατὶ ἡ λέξις Νεώνητα- Νένητα, ἀντὶ τοῦ κανονικοῦ Νώνητα, καθὰ εἰς τὰς λέξεις Θεόδωρος-Θόδωρος, Θεοκτίστη Θοκτίστη, Θεοδόσης-Θοδόσης, Θεολόγος- Θολόγος κ.τ.τ; Κατὰ μὲν τὸν καθηγητὴν Γ. Χατζηδάκην, ἐν περιοδ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. ΚΔ΄, σ. 55 καὶ Μεσαιων. Νέα Ἑλλ., Τόμ. Β΄ σ. 403 καὶ Τόμ. Α΄, σ. 211 κατὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν φωνηέντων εο, εω πρέπει νὰ ἐκνικήσῃ ὁ ἰσχυρότερος φθόγγος ο τοῦ ἀσθενεστέρου ε, διότι ὁ μὲν ἰσχυρότερος φθόγγος ο ὀφείλει τὴν ἰσχύν του εἰς τὸ ὅτι ἐκφωνούμενος ἀπαιτεῖ μεγαλύτερον ἄνοιγμα τοῦ στόματος καὶ προκαλεῖ ἐκπομπὴν μεγαλυτέρου ποσοῦ ἀέρος. Ἑπομένως ἡ ἐκνίκησις κατὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν εο, εω, τοῦ ε εἶνε ἀνώμαλος. Ὁ Hub. Pernot, Phonétique des parlers de Chio Τόμ. Α΄, 1907, σ.124 ἑ. φρονεῖ ὅτι ὁμαλῶς τὸ Νεώνητα ἔγινε πρῶτον Νώνητα, τοῦτο δὲ ἐτράπη εἰς Νένητα χάρις εἰς τὸ παρακείμενον ἔρρινον ν (ἢ ἄλλοτε ὑγρὸν λ ἢ ρ). Ἐξ ἐπιγραφῶν ἔχομεν μαρτυρίας ἐκ τῆς συγκρούσεως τοῦ συμπλέγματος εο>ε, ὡς Θέδωρος, Θεδοσίου, Νεμήνιος κ.τ.τ. Ἰδὲ καὶ Dietetich, Umtersuch. σ. 53, Thumb, Amorgos II, 31, Κ. Ἄμαντον ἐν περιοδ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. ΚΔ΄, σ. 33 παραρτήμ. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁμαλὴ εἶνε ἡ ἐκνίκησις τοῦ φθόγγου ἑ, Νεώνητα-Νένητα. Εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς Μέσης Ἄνδρου καὶ τὸ ν ἐτράπη εἰς μ ὁμαλῶς, δι' ἀνομοίωσιν τῶν δύο ἐπαλλήλων ν. Τοῦτο ὅπως δὲν ἔγινεν εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς Χίου, ὅπου διέμεινε τὸ γράμμα ν. Τὸ δὲ θηλυκὸν γένος τοῦ ἐπιθέτου νεώνητος ἐν Ἄνδρῳ ἐξυπακουομένου τοῦ οὐσιαστικοῦ ἡ ἀγορασία, ἢ τινος τοιούτου οὐσιαστικοῦ γένους θηλυκοῦ, ὡς ἡ ἰδιοκτησία, ἡ νεώνητη ἀγορασία=ἡ νένητη, μένητη ἀγορασία. Ὁ δὲ πληθυντικὸς ἀριθμὸς τοῦ θηλυκοῦ γένους οἱ ***μένητες*** ἀγορασίες, δεικνύει ὁμάδα κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην τοιούτων πολλαπλῶν ἰδιοκτησιῶν. Ἰδὲ καὶ κατωτ. ἐν σ. 150. Πρὸς τὴν γνησίως, ὡς ἄνω, βυζαντινὴν ταύτην τοπωνυμίαν πρέπει νὰ σχετίσωμεν καὶ τὴν τοπωνυμίαν τῆς Ἄνδρου ἡ ***Πουλημένη***, ἥτις εἶνε ταυτόσημος πρὸς τὴν λέξιν νεώνητος. Εἶνε δὲ ἡ ***Πουλημένη*** περιοχῆς τοῦ χωρίου Ἀπροβάτου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνευρέθησαν ἀρχαῖα λείψανα.

Ὁ ***Πιτροφός***. Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου τῆς Μέσης Ἄνδρου ὁ ***Πιτροφὸς*** μέχρι τοῦδε ἦτο δυσερμήνευτον. Ἂς ἔχωμεν ὅμως ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ χωρίου εἶνε ἡ μόνη τῆς Μέσης Ἄνδρου ἡ ἐγκλείουσα πέτρωμα *ἀσβεστολίθου*, δι' ὀπτήσεως τοῦ ὁποίου παράγεται

ὁ κοινὸς ἀσβέστης. Μόνον τὰ λευκὰ μάρμαρα πράγματι παράγουν σχεδὸν καθαρὰν ἄσβεστον, ἅπαντες δὲ οἱ ἄλλοι ἀσβεστόλιθοι καὶ τιτανόλιθοι παράγουν ἄσβεστον ἀναμεμιγμένην μετὰ ξένων οὐσιῶν. Οἱ κάτοικοι λοιπὸν τοῦ χωρίου τοῦτο ὁ ***Πιτροφὸς*** εἶνε οἱ ἀποκλειστικῶς κατασκευάζοντες ἀσβεστοκαμίνους, εἰς τὰς ὁποίας καίουν τὸν ἀσβεστόλιθον, παράγουν ἀσβέστην καὶ ἐμπορεύονται τὸν ἀσβέστην, τοῦ ὁποίου ἡ χρησιμότης εἰς κατασκευὴν κονιομάτων τῆς οἰκοδομικῆς καὶ γαλακτώματος ἀσβέστου πρὸς ἐπίχρισιν τῶν τοίχων, εἶνε μεγίστη εἰς τὴν Ἄνδρον. Διότι οἱ Ἄνδριοι, ὡς καὶ ἄλλοι Κυκλαδῖται ἐξαιρετικῶς ἐπιμελοῦνται τῆς καθαριότητος τῶν ἐσωτερικῶν ἢ ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων τῆς οἰκίας.

Ἡ βυζαντινὴ λέξις, πετροφόρος (=πετρώδης), σύνθετος ἐκ τοῦ οὐσ. ἡ πέτρα καὶ τοῦ ρήμ. φέρω, ἐξ οὗ ἡ λέξις ***Πιτροφός***, ἀντιστοιχεῖ σημασιολογικῶς πρὸς τὸ Πετρούχι, ὄνομα ὄρους τῶν Καλαβρύτων τῆς Πελοποννήσου, τὰ Πιτρουτὰ τοπωνυμίαν Θάσου, τὰ Πετρωτὰ τοπωνυμίαν Ἀττικῆς, τὴν Πετροῦσα=ὁλόκληρον τὸ νότιον τμῆμα τῆς νήσου Κέας λόγῳ τοῦ πετρώδους ἐδάφους τῆς περιοχῆς ταύτης. Καὶ ἐν Ἄνδρῳ δὲ σημασιολογικῶς συγγενεῖς τοπωνυμίαι εἶναι ἡ ***Πετρουλιὰ*** ΒΔ τῶν Μενήτων καὶ ὁ ***Πετριᾶς*** κάτω τῆς μονῆς Παναχράντου. Ὁμαλὴ δὲ εἶνε ἐξ ἄλλου ἡ γένεσις τοῦ ***Πιτροφὸς*** ἐκ τῆς λέξεως Πετροφόρος. Διότι περὶ μὲν τῆς τροπῆς τοῦ ε>ι διὰ μακρῶν διέλαβεν ὁ καθηγητὴς Ν. Ἀνδριώτης, De quelques faits phonétiques du dialecte moderne de Samothrace ἐν Ἀρχείῳ τοῦ Θρακικοῦ θησαυροῦ, Τόμ. Ϛ΄ ἐν Ἀθήναις, 1939-40, σ. 153 ἑ. ὅθεν παραλαμβάνομεν παραδείγματά τινα τῆς κοινῆς γλώσσης, παραλείποντες τὰ ἰδιωματικὰ καὶ τὰ ἀρχαῖα ἐπιγραφικὰ τεκμήρια, ὡς γραῖα-γριά, κρέας-κρῆάς, ρεάλια-ρῖάλια, ἄγετε-ἄϊντε, ἀετὸς-ἀΐτός, μακρέα-μακρῖά, κ.τ.τ. ἄνευ συνιζήσεως προφερόμενα. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ, -φόρος>φός, προσθέτομεν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ φαινομένου τῆς ἀνομοιώσεως, ὡς εἰς τὰς λέξεις, ἀστραποπελέκι-ἀστροπελέκι, νεραγωγὸς-νεραγός, Διδυμότοιχον-Δεμότοιχον, κ.τ.τ. Γ.Ν. Χατζηδάκη, Μεσαιων. καὶ Νέα Ἑλληνικά, Τόμ. Α΄, σ. 323 ἑ. ἤτοι-(τ)ροφό-ρο(ς)=—τροφός, ὅπου ἡ δευτέρα ὁμοία συλλαβὴ -ρο παραλείπεται. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν παλαιοῖς ἐγγράφοις τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου ἀναγράφεται ***Πετροφός***, ὡς παρὰ Ἀντ. Μηλιαράκῃ, Ἄνδρος, Κέως, ἐν Ἀθήναις, 1880, σελ. 15 ἑ.

Ὁ ***Στρόφιλας*** εἶνε ἀκρωτήριον τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς νήσου νοτίως τοῦ Χαρκολιμνιώνα, τέταρτον περίπου τῆς ὥρας ἀπέχον τῶν Ἀποθηκῶν. Εἰς κώδικα τῆς μονῆς Παναχράντου αἰῶνος ΙΖ΄ εὗρον τὴν τοπωνυμίαν ὁ ***Στρόφιλας*** καὶ ὑπὲ τὸν τύπον ὁ ***Στρόβιλας***. Ἡ λέξις

εἶνε ἡ ἀρχαία ὁ στρόβιλος, παρὰ τὸ ρῆμα στρέφω-στρόβος=πρᾶγμα συνεστραμμένον, ὡς εἶνε καὶ ὁ κῶνος τῆς πίτυος, ἡ κουκουνάρα· ἔτι δὲ σημαίνεται καὶ αὐτὸ τὸ δένδρον ἡ πίτυς, ἡ κουκουναρέα. Ὅτι ἡ λέξις στρόβιλος μετεσχηματίσθη ἐκ δευτεροκλίτου εἰς -ος εἰς πρωτόκλιτον εἰς -ας ἰδέ Γ. Ν. Χατζηδάκη. Μεσαιων. καὶ Νέα Ἑλλην., Τόμ. Β΄, σ. 14. Περὶ δὲ τῆς τροπῆς τοῦ β εἰς φ, ὡς βαλανιδιὲς-φαλανιδιὲς, καραβᾶς-καραφᾶς, ἰδὲ Γ. Ν. Χατζηδάκη, Αὐτόθ. Τόμ. Β΄, σ. 421. Ὡς τοπωνυμία κατ' οὐδέτερον γένος, τὸ Στροφίλι ἀπαντᾶται ἐν Ἀττικῇ, Ἰκαρίᾳ, τὸ Στροβίλι ἐν Χίῳ, τὰ Στροβίλια ἐν Σύρῳ. Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τοῦ Διοσκουρίδου Ε΄, κεφ. μδ΄ περὶ στροβιλίτου οἴνου, καθ' ὃν «στροβιλίτης (οἶνος) σκευάζεται ἐναποβρεχομένων τῇ γλεύκει στροβίλων προσφάτων καὶ τεθλασμένων», καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν σκευασιῶν τοῦ οἴνου, τῶν ὁποίων ὁ Διοσκουρίδης ἀπαριθμεῖ σαρανταοκτὼ εἴδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, νομίζομεν ὅτι καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ ***Στρόφιλα*** τῆς Ἄνδρου πρὸς τὰ μεσόγεια=δάσος πιτύων, ἐκαλλιεργεῖτο μὲ τὸν σκοπὸν κατασκευῆς στροβιλίτου οἴνου ὑπό τινος παρακειμένης ἐσχατιᾶς. Ἰδὲ καὶ Σελινίτης ποταμὸς Ἄνδρου, ὡς καὶ πάντα τὰ λήμματα τοῦ παρόντος γλωσσαρίου τ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀμπελοκαλλιέργειαν τῆς Ἄνδρου, ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἐντεῦθεν, ὡς εἶνε τὰ Ληνός, Καμπανός, Τράπη κ.λ. Περὶ δὲ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ὀνόματος ἐκ τῶν μεσογειοτέρων εἰς τὰ παράλια ἰδὲ ὅσα ἐν σ. ἔγραψα.

Ὁ ***Διακόφτης*** εἶνε τὸ ἕτερον τῶν δύο ἀκρωτηρίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐλαφρῶς διανοίγεται ὁ ὅρμος τῆς Παλαιουπόλεως. Ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Ἄνδρου ἐξετείνετο ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους ἡ Κουβάρα, αἵτινες ἐκβάλλουν εἰς τὸν ὅρμον τοῦτον ὁριζόμενον ὑπὸ τῶν ἀκρωτηρίων, τοῦ Διακόφτη καὶ τοῦ Κατέργου. Καὶ ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς νέας πόλεως ἡ Χώρα, ἡ Παλαιούπολις ἀποτελοῦσε πλέον ἐσχατιὰν τῆς νήσου. Ἐκ τοῦ ὑποθηκοφυλακείου Ἄνδρου Χώρας βεβαιοῦται τὸ ἀρσεν. γένος τῆς τοπωνυμίας ὁ ***Διακόφτης***. Φέρεται ὅμως καὶ κατ' οὐδέτερον γένος, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπλάσθη ἐκ τῆς φράσεως *'ς τὸ Διακόφτη*· ἐκ ταύτης ἐκλαμβάνεται ἡ τοπωνυμία ὡς οὐδετέρου γένους. Κατ' ἄρσεν. γένος ἀπαντᾶται καὶ ἐν Καρπάθῳ, σημαίνων πορθμὸν τῆς νήσου· ἐν Σύμῃ, ἐν Μυκόνῳ, ὅπου καὶ κατ' οὐδέτερον δὲ γένος σημαίνων μικρὰν χερσόνησον· ἐν Σύρῳ σημαίνων ἀκρωτήριον καὶ χερσόνησον. Κατ' οὐδέτερον γένος τὸ Διακόφτι ἀπαντᾶται ἐν Κυθήροις, σημαῖνον ἕνα τῶν λιμένων τῆς νήσου ὡς καὶ νησῖδα τῶν Κυθήρων· ἐν Λακωνικῇ σημαῖνον λιμένα, ἐν δὲ Καρπάθῳ σημαῖνον ὁρμίσκον καὶ νησῖδα. Ἡ λέξις θὰ ἐπλάσθη κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ τὸ ἐπίθετον διακοπτός, μαρτυρούμενον ὑπὸ

Κωνστ. τοῦ Πορφυρογεννήτου, de Cerim. 171 d. Ἡ λέξις κυρίως σημαίνει προεξοχὴν τῆς ξηρᾶς, εἰσδύουσαν εἰς τὴν θάλασσαν δι' ἧς διακόπτεται ἡ συνέχεια ἑκατέρωθεν τῆς θαλάσσης. Αἱ λοιπαὶ σημασίαι παράγονται ἐκ τῆς κυρίας σημασίας εὐκόλως ὡς αἱ σημασίαι χερσόνησος, πορθμός· ἔτι δὲ καὶ διὰ σημασιολογικῆς ἐπεκτάσεως περὶ τῆς ὁποίας ἔγραψα ἐν σελ. 239 εἰς λιμένα, ὁρμίσκον καὶ νησῖδα· Ἀξία παρατηρήσεως εἶνε ἡ πνευματικὴ εὐκινησία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐν γένει, μεθ' ἧς ἔπλασε πάσας τὰς ἑπτὰ ταύτας τῆς λέξεως σημασίας.

Τὸ ***Θουρί***. Ἐσφαλμένως ἀναγράφεται κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν οἱ ***Θουροὶ*** παρὰ Δημ. Πασχάλῃ, Ἄνδρος, Τόμ. Α', σ. 72 καὶ 117, καὶ ἐν τῷ Τοπωνυμικὸν τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν Ἀθήναις, 1933, σ. 32· ἡ τοπωνυμία εἶνε οὐδετέρου γένους τὸ ***Θουρί***, ἐν Ἄνδρῳ δηλοῦσα τὸ ἀκρωτήριον, ὡς καὶ τὸν ὑπ' αὐτὸ μικρὸν ὅρμον τῆς Δυτ. παραλίας τῆς νήσου, παρὰ τὸν Κάβο-Ἀρμένη. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε ὅτι καὶ ἄλλο ἀκρωτήριον βορειότερα πλησίον τοῦ Χαρκολιμεώνα ὀνομάζεται ***Κάβο-Θουρίδα***. Εἶνε προφανὲς ὅτι καὶ τὸ ἀκρωτήριον τὸ ***Θουρὶ*** καὶ τὸ ἀκρωτήριον ἡ ***Θουρίδα*** πρέπει νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὸ αὐτὸ ἔτυμον. Ἐκ τῆς λέξεως ἡ θύρα, τὸ ὑποκοριστικὸν τὸ θύριον σημαίνει μικρὰν θύραν, ὡς καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν ἡ θυρίς. Παρ' Ἀριστοτέλ. Ἱστ. Ζῷα 9, 41, 7 ἡ λ. θυρὶς σημαίνει κυψέλην σφηκῶν. Τὸ ***Θυρὶ*** σήμερον ἐν Ρόδῳ σημαίνει 1)=λιθίνη κυψέλη· διότι αἱ ἀρχέγονοι κυψέλαι ἐκαλύπτοντο μὲ λίθους καὶ ἄφηναν νὰ φαίνεται τὸ πρόσθιον αὐτῶν μέρος ἐν εἴδει θυρίδος. 2)=μελισσοτόπι. Οὐδεμία ἀπομένει ἀμφιβολία ὅτι τὸ Θυρὶ τῆς Ἄνδρου καὶ τὸ Θυρὶ τῆς Ρόδου ταυτίζονται. Ἡ ὀνομασία τοῦ μελισσῶνος τὸ ***Θυρὶ*** κατὰ τὸν νόμον τῆς γλωσσικῆς ἐπεκτάσεως ἐπεξετάθη ἐκ τῶν μεσογειοτέρων ἐσχατιᾶς τινος μέχρι τῆς θαλάσσης, εἰς τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον καὶ τὸν ὅρμον τὸ ***Θυρί***. Ἡ ἐξακρίβωσις τῆς ἐτυμολογίας ταύτης μᾶς προσπορίζει τὴν γνῶσιν περὶ τῆς μελισσοκομίας ἐν Ἄνδρῳ, ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων· διότι ἡ λέξις θύριον ἐπλάσθη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τῆς Ἄνδρου καὶ διεσώθη εἰς τοὺς βυζαντινοὺς καὶ νεωτέρους. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ συνάψωμεν τὴν τοπωνυμίαν ἡ ***Κακὴ μέλισσα***, τῆς Ἄνδρου, ἤτοι μία ἐν Πιτροφῷ καὶ ἑτέρα ἐν Βορείῳ Ἄνδρῳ περιοχῆς τῆς Λεύκας, ἡ ὁποία ἀναμφιβόλως σημαίνει περιοχὴν ἀκατάλληλον ὅλως πρὸς μελισσοκομίαν. Ἔτι δὲ τὴν τοπωνυμίαν ἡ ***Ἀγριομέλισσα*** παρὰ τὴν Μελίδαν, ἡ ***Μέλισσα***, ὁρμίσκος παρὰ τὸ ἀκρωτήριον ὁ Βλυχός, ***Μελισσότοπος*** καὶ ὁ ***Μελισσώνας*** Κορθίου. Ἡ δὲ μελισσοκομία καὶ μέχρι σήμερον, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀκμάζει ἐν Ἄνδρῳ, δὲν ἔπαυσεν ὅμως νὰ καλλιερ-

γῆται. Περὶ τῆς ἀρχαίας μελισσοκομίας ἰδὲ Pauly-Wissow. Real Encycl. λ. Biene.

Τὸ ***Πέταλο***. Τὸ ὑψηλότερον ὄρος τῆς Ἄνδρου καλεῖται Πέταλο. Τοιαύτη τοπωνυμία ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὴν νῆσον Χίον. Ἐν δὲ τῇ Ἄνδρῳ ἐκ τοῦ ὑποθηκοφυλακείου εὑρῆκα τοπωνυμίαν Κορθίου «Τὰ Πέταλα τῆς Ράχης». Ἡ λέξις τὸ πέταλον διεσώθη εἰς τὰ λεξικὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ μὲ τὴν γνωστὴν σημασίαν=φύλλον, πλὰξ λεπτή. Εἰς τὴν Ἄνδρον ὅμως ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ ληνοῦ, ὅπου ἐκθλίβονται αἱ σταφυλαί. Οὕτω τὸ προσηγορικὸν τὸ πέταλο ἐν Ἰκαρίᾳ=ληνός. Ἐν Σύμῃ=μεγάλη πέτρα ἐπὶ τῆς ὁποίας παλαιότερα ἐπάτουν σταφυλὰς πρὸς ἔκθλιψιν οἴνου. Κατὰ ταῦτα ἡ περιοχὴ τοῦ Πετάλου εἶχε πολλοὺς ληνοὺς ἀνήκοντας εἰς παρακειμένας ἐσχατιὰς καὶ ἔχει τοῦτο σχέσιν μέ τὴν μεγάλην ἐν Ἄνδρῳ ἀμπελοκαλλιέργειαν. Περὶ τοῦ θέματος ὅμως τούτου πραγματεύομαι εἰς τὰ οἰκεῖα ἄρθρα τοῦ γλωσσαρίου, ὡς Ληνός, Τράπη, Τραπηθέλλα, Κοχίλου.

Μία, ὡς ἐθεωρεῖτο μέχρι τοῦδε, τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους Πετάλου ὀνομάζεται ἡ ***Κουβάρα***. Αὕτη ὅμως εἶνε ἀμφίβολον ἂν πρέπῃ νὰ θεωρῆται ὡς χωριστὸν ὄρος, ἐξ οὗ πηγάζει ἡ μεγαλυτέρα τῆς νήσου πηγή, ἥτις διακλαδίζεται πρὸς Πιτροφόν, Μένητες, Στραπουργιές, Λάμυρα, Ὑψηλοῦ καὶ Στενειές. Τοιαύτην τοπωνυμίαν εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὴν Σαμοθράκην, κατὰ πληθυντικὸν δὲ ἀριθμὸν εἰς τὴν νῆσον Λῆμνον. Τὸ προσηγορικὸν ὄνομα ἡ ***κουβάρα*** εἶνε ὄρος γεωργικόν· διότι σημαίνει σωρόν, θημωνιάν, οἷον εἰς Κυδωνίας (ἄλλοτε) Μ. Ἀσίας, Θάσον (ἐπὶ δημητριακῶν ἑτοίμων εἰς ἀλώνισμα), Θράκ., Λέσβον, Βέροιαν (ἐπὶ σησάμου). Καὶ ἐπὶ τοῦ Πετάλου περιοχὴ καλλιεργείας δημητριακῶν παρακειμένης ἐσχατιᾶς ἔδωκε τὸ ὄνομα τῆς Κουβάρας. Παράγεται δὲ ἡ λέξις ἐκ τοῦ κόβαρος=«τὸ περὶ τὰ τῶν ὑδάτων ἀγγεῖα πολύπους ζῷον καὶ συστρεφόμενον ὡς κύαμος», ἄλλως ἴουλος, ἢ ὄνος, καθ' Ἡσύχιον ἐν λ. κόβαρος. Ἰδὲ Φ. Κουκουλέν, ἐν περιοδ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. Λ', παραρτήμ. σ. 34. Ἐν ἐλλείψει ἄλλων πηγῶν πρὸς μελέτην τῆς οἰκονομικῆς Ἱστορίας τῆς νήσου χρησιμοποιοῦμεν τὰς τοιαύτας τοπωνυμίας, ὅσαι εἶνε δηλωτικαὶ πάσης φύσεως παραγωγῆς, κατὰ τὸν μεσαίωνα, τῶν ἐσχατιῶν τῆς νήσου. Τ' ***Ἀποίκια***, χωρίον ΒΑ τῆς Χώρας κείμενον. Ἡ βυζαντινὴ λέξις ***ἐποίκιον*** σημαίνει= ἔπαυλιν, ἀγροτικὴν οἰκίαν. Κατὰ ταῦτα ἄρχοντες τῆς ***Χώρας***, εὔποροι, ἔκτιζαν ἐπαύλεις εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὡς θέρετρα. Ἀναμφιβόλως δὲ προσειλκύοντο ἐδῶ διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ μεταλλικοῦ ὕδατος τῆς Σαρίζης. Εὗρον δὲ τὸν τύπον ***Ἐποίκια*** ἀντὶ Ἀποίκια καὶ εἰς ἔγγραφα Ἄνδρου. Περὶ δὲ τῆς παρετυμολογίας τῆς προθέσεως ἀπὸ ἀντὶ τῆς ἐπί, ἰδὲ Ἰ. Κ. Βογιατζίδην, ἐν Λεξικογρ. Ἀρ-

χείῳ, Τόμ. Ε', σ. 167 ἑ. Περὶ δὲ τοῦ ἐποικίου, Βασιλικά, 19, 8, 7. Ἡ ***Βουρκωτὴ*** ἐν Ἄνδρῳ χωρίον κείμενον πρὸς Β τῶν Ἀποικίων ὠνομάσθη ὡς ἐκ τοῦ ἐδάφους της, τὸ ὁποῖον ἔχει ὀρύγματα, βοθύνους. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς τοιαύτης ἐδαφικῆς τοῦ χωρίου καταστάσεως εἶνε τὸ ὄνομα ἐν Βουρκωτῇ θέσεως ἡ ***Ῥαχαμάδα*** ἤτοι ἡ Χαραμάδα, Χαραμίδα, ἐν Μυκόνῳ ἡ Ῥεχαμίδα, ἐν Καρπάθῳ ἡ Χαραμάα=χαράδρα γῆς. Ἰδὲ περὶ τῆς λέξεως Κοραῆ, Γραμματικὴ τῆς κοινῆς ἑλλην. γλώσσης, σ. 82.

Τῷ ὄντι ἐν Ῥόδῳ ἡ λέξις ὁ βόρκος πλὴν τῆς κοινῆς σημασίας=ἰλύς, τέλμα (ἄλλως ὁ βοῦρκος), σημαίνει καὶ βόθυνον, βόθρον. Ἐν δὲ Σίφνῳ τὸ ἐπίθ. βρουκωτὸς σημαίνει τόπον πλήρη βοθύνων, βόθρων. Τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Μέσης Ἄνδρου ἂν καὶ κατελήφθη ἀπὸ τοῦ ις' αἰῶνος ὑπὸ ἐποίκων Ἀλβανῶν διετήρησε τὸ ἑλληνικόν του ὄνομα, ὡς τόσα ἄλλα χωρία τῆς Βορείου Ἄνδρου, ἥτις γλωσσικῶς εἶχεν ἀπὸ ις' αἰῶνος ἐξαλβανισθῆ. Περὶ δὲ τῆς παραγωγικῆς καταλήξεως-ωτὸς ἂς σημειωθοῦν τὰ ἑξῆς. Διὰ τῆς καταλήξ.-ωτὸς ἐσχηματίσθησαν πολυάριθμα τοπωνύμια τῆς νέας ἑλληνικῆς. Ἀλλ' ἤδη παρὰ Στράβωνι, 10, 2, 21 ἀπαντῶμεν τὴν τοπωνυμίαν ἡ Κριθωτή. Ἔχει δὲ ἡ κατάληξις αὕτη σημασίαν περιεκτικήν. Οὕτω ἐπλάσθησαν αἱ τοπωνυμίαι ἡ Πετρωτή, τὸ Ἀμμωτό, ἡ Ἀμμωτή, τὸ Λακκωτό, τὸ Πλακωτό, ἡ Καλαμωτὴ Χίου, ἡ Καρωτὴ Κρήτης ἡ Κεραμωτὴ Νάξου κ.ο.κ. Ἰδὲ Κ. Ἀμαντον, ἐν περιοδ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. ΚΒ'. σ. 202 ἑ., Λεξικογραφ. Ἀρχ. 2, 48, Psaltis, Byzant. Grammat. σ. 300, Balkan.-Archiv, 4, 162.

Τέλος τῆς Νοτίου Ἄνδρου ἐσχατιαὶ βυζαντιναί, ἢ μεταβυζαντιναὶ εἶνε αἱ ἑξῆς. Πρὸς βορρᾶν τοῦ Γιαλοῦ τοῦ Κορθίου ὑψοῦται εἰς ὕψος 600 περίπου μέτρων τὸ κάστρον τὸ φέρον τό ὄνομα ***Παλαιόκαστρο***. Τοῦτο λόγῳ τῆς ὀχυρότητος τῆς θέσεως ἐχρησιμοποιήθη ὡς φρούριον, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἀνδρίων, ἀποτελοῦν τὴν ἀξιολογωτέραν ἐσχατιὰν τῆς Νοτίου Ἄνδρου καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καὶ Τούρκων. Τὸ ὄνομά του, ὡς καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ λείψανα, πιστοποιοῦν τὴν ἀρχαιότητά του. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς χρόνους προσέλαβε τὸ ὄνομα Ἀπάνω Κάστρο κατ' ἀντίθεσιν τῆς ***Χώρας***, ἡ ὁποία διὰ τοῦτο προσωνομάζετο Κάτω Κάστρο. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ἐν ἔτει 1828, ὡς κατωτ. ἐν σελ. 240 διαλαμβάνω, ἤρχισαν καὶ οἱ Ἄνδριοι νὰ ἐξέρχωνται τῶν ὠχυρωμένων αὐτῶν κάστρων, ἱδρύοντες, ἀνεξαρτήτως ἄλλων προϋπαρξασῶν ἐσχατιῶν, χάριν τῶν γεωργικῶν των ἀσχολιῶν εἰς τὴν ὕπαιθρον, ἀγροκατοικίας ἐντὸς τῶν ἀγρῶν των, ἐξ αὐτῶν δὲ χωρία. Κατὰ τὴν γνώμην μου ἐξῆλθον τότε τοῦ Ἀπάνω Κάστρου ἄρχοντες καλούμενοι ὁ Γιαννίσης,

ὁ Καμπάνης, ὁ Μωράκης ἱδρυταὶ ἦτοι οἰκισταί, ὡς ἐκαλοῦντο εἰς τὴν ἀρχαιότητα, γενόμενοι τῶν χωρίων τῆς νοτίου Ἄνδρου τὰ ὁποῖα φέρουν τὰ ὀνόματά των. Ἀντὶ δηλαδὴ τῆς τιμῆς, ἧς ἀπήλαυαν μετὰ θάνατον οἱ ἀρχαῖοι οἰκισταὶ λατρευόμενοι ὡς ἥρωες, τιμὴ ὀφειλομένη εἰς τοὺς νεωτέρους οἰκιστὰς ἐθεωρεῖτο, ὅτι ἐκ τοῦ ὀνόματός των ἐπωνυμοῦντο τὰ συνοικιζόμενα χωρία. Οὕτω ἱδρύθη τὸ χωρίον ***Γιαννισαῖο***, ἦτοι τῶν Γιαννισαίων, τῆς οἰκογενείας τοῦ ἄρχοντος Γιαννίση· τὸ χωρίον τὸ ***Μωρατσαῖο***, ἦτοι τῶν Μωρακαίων, τῆς οἰκογενείας τοῦ ἄρχοντος Μωράκη· ἡ συνοικία τοῦ χωρίου τὸ ***Κόρθι*** ἡ λεγομένη τῶν ***Καμπαναίων***, ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν τοῦ Κορθίου· Ἀντ. Μηλιαράκη, Ἄνδρος—Κέως, ἐν Ἀθήναις, 1880, σ. 77. Παλαιότερος τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος οἰκιστὴς ὑπῆρξεν ὁ Ἀλαμάννος, ὡς κατωτ. γράφω ἐν σελ. 167, ὁμοίως δέ, ὡς νομίζω καὶ ὁ Ἀηδόνης, ὁ Λαρδζάς. Οὗτοι κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδον τῆς Ἄνδρου, ἦτοι ἐπὶ φραγκοκρατίας, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1207 καὶ ἑξῆς καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας μέχρι τοῦ ἔτους τῆς ἀπελευθερώσεως 1828, ἐλλείψει ἀσφαλείας, λόγῳ τῆς ξενοκρατίας καὶ τῆς ἀπὸ θαλάσσης πειρατείας ἔκτιζαν μόνον κελλιὰ εἰς τοὺς ἀγρούς των πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν γεωργικῶν αὐτῶν ἀναγκῶν, διενυκτέρευαν ὅμως ἐπανερχόμενοι ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Ἀπάνω Κάστρου· ἴδε κατωτ. σελ. 240 ἑ. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως περὶ τὰ κελλιὰ τούτων συνῳκίσθησαν τὰ φερώνυμα χωρία, ἡ ***Ἀλαμανγά, ἡ Δαρδζά, τὰ Ἀηδόνια*** τῆς Νοτίου Ἄνδρου.

Τοιοῦτοι οἰκισταὶ καὶ εἰς τὴν Μέσην Ἄνδρον ὑπῆρξαν ὁ Βραχνός, ὁ Ὑψηλὸς (ἐπωνυμούμενοι ἀπὸ σωματικὰς ἰδιότητας), ὁ Ζαγανιάρης, ὁ Τρικώλης, ὁ Κατάκαλος, ὁ Σασᾶς, ὁ Κουρέλης, ὁ Ἀλαδηνός, ὁ καταγόμενος ἐκ τῆς ἐσχατιᾶς ***τ' Ἀλάδου***. ὁ Μποῦφος, ἐπώνυμοι τῶν χωρίων, ἢ συνοικισμῶν, ***τοῦ Βραχνοῦ***, ***τ' Ἀψηλοῦ***, ***τοῦ Ζαγανιάρη***, ***τοῦ Σασᾶ***, ***τοῦ Ἀλαδηνοῦ*** εἰς πτῶσιν γενικὴν τοῦ ἑνικοῦ ἀριθμοῦ. Τὸ ***Τρικώλι***, τὸ ***Κουρέλι***, εἰς οὐδέτερον γένος. Ἡ συνοικία τῶν Ἀποικίων τὸ ***Τρικώλι*** ἐξ ὀνόματος τοῦ οἰκιστοῦ ὁ ***Τρικώλης***. Τρικώλης δὲ μὲ τὴν κατάληξιν -ης εἶνε μετασχηματισμὸς ἀντὶ τοῦ Τρίκωλος μὲ τὴν κατάληξιν -ος, ὡς τῶν Θεολόγος-Θεολόγης, Ἰσίδωρος-Σιδέρης,, Μανοῦσος-Μανούσης, Μαρῖνος-Μαρίνης, Γ. Ν. Χατζηδάκη, Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα, ἐν Ἀθήναις, Τόμ. Β΄, σ. 401, Δικ. Βαγιανάκου ἐν Περιοδ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. ΝΓ΄ ἐν Ἀθήναις, 1949, σ. 151—156. ***Τρίκωλος*** δὲ κυριολεκτικῶς μὲν σημαίνει=ὁ ἔχων τρεῖς κώλους, ἰδιότης ἀνύπαρκτος ἐν τῇ φύσει· κατὰ φραστικὴν ὅμως παιδιὰν δικαιολογεῖται τοῦτο. Οὕτω ὁ σπανός, ἦτοι ὁ ἀγένειος, ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ τοῦ Σπανοῦ, Biblioth. Gr. Vulgaire, τοῦ Em. Legrand Τόμ. Β΄,

σ. 29 ἐμπαικτικῶς λέγεται «ὁ σπανός, ὁ παράσημος, ὁ τριγένης, ὁ τρίκωλος». Ὅπως δηλ. ὁ σπανὸς καλεῖται τριγένης, οὕτω καὶ τρίκωλος. Εἰς καθαρογλωσσήματα ἐπίσης νεοελληνικὰ ἀπαντᾶται ἡ λ. τρίκωλος. Οὕτω· ἡ ὄρνιθά μας, δίκωλη, τρίκωλη, τρικοκοκκινόκωλη | κάν' ἀβγὰ δίκωλα, τρίκωλα. . . Οὕτω πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ τοπωνυμία Ἀποικίων τὸ Τρικώλι. Ἐν Ῥόδῳ ἐπίσης τοπωνυμία τοῦ Τρίκωλου. Ἐξ ἰατρικοῦ δὲ χειρογράφου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐγνώσθη ἐπώνυμον Τρικωλάκης. Ἴδε Περιοδ. Νέος Ἑλληνομν. Τόμ. ΙΔ', σελ. 69. Οἱ ***Κατακιλαῖοι*** (συνοικία τῶν Ἀποικίων) εἰς ὀνομαστικὴν τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ, κατὰ τὴν ἑρμηνείαν, ἣν κατωτ. ἀναγράφω ἐν σελ. 150. Τὸ ***Μπουφαῖο***, ἤτοι συνοικία τῆς Παλαιουπόλεως=τῶν Μπουφαίων. Πάντες οὗτοι ἦσαν κάτοικοι τοῦ Κάτω Κάστρου, ἢ τῆς Χώρας.

Τοιοῦτοι ἐπίσης οἰκισταὶ εἰς τὴν Βόρειον Ἄνδρον ὑπῆρξαν ὁ Φρούσης, ὁ Μπάλας, ὁ Μαρούσης, κάτοικοι τῶν Μεσαιωνικῶν κάστρων τῆς Βορείου Ἄνδρου, τῶν ἀναγραφομένων κατωτ. ἐν σελ. 242. Οὗτοι ἔγιναν ἐπώνυμοι τῶν χωρίων, ἢ συνοικισμῶν, οἱ ***Φρουσαῖοι***, ἐγγὺς τοῦ χωρίου τὸ Βιτάλι, οἱ ***Μπαλαῖοι***, συνοικία τοῦ χωρίου τοῦ ***Ἀρνᾶ***, οἱ ***Μαρουσαῖοι***, μικρὸν χωρίον παρὰ τὸ Μπατσί, εἰς πτῶσιν ὀνομαστικὴν τοῦ πληθυντικοῦ.

Μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔτους 1828 ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, τοιοῦτοι συνοικισμοὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν καθ' ὅλην τὴν νῆσον Ἄνδρον καὶ ἀπὸ ἀνωνύμους οἰκιστὰς ἐξελθόντας ἐκ τῶν κάστρων τῆς νήσου, ἢ ἐξ ἄλλων ἐσχατιῶν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Βόρειον Ἄνδρον τὸ Μακροτάνταλον περιλαμβάνει ἐξ συνοικίας· αὗται εἶνε, οἱ ***Χάριες***, ἡ ***Ψωρεχάριζα***, οἱ ***Μυρμηγκιές***, ὁ ***Κάλαμος***, ὁ ***Μυργαλᾶς*** καὶ ὁ ***Σιδόντας***. Τὸ χωρίον τὸ Βιτάλι ἔχει δύο συνοικίας, τὸ ***Καλοκαιρινὸ*** καὶ ***τὴ Δειβάδιζα***. Ταύτης τῆς τελευταίας καθὼς καὶ τῆς συνοικίας ἡ ***Ψωρειάριζα***, εἶνε χαρακτηριστικὸν ὅτι τὰ ὀνόματα, μετὰ τὴν ἐποίκησιν δι' Ἀλβανῶν τῆς Βορείου Ἄνδρου μόνον κατάληξιν ἀλβανικὴν προσέλαβαν πρὸς σχηματισμόν, ἐνῷ ἡ ρίζα παραμένει ἑλληνική. Τόση ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶνε ἡ ζωτικότης τοῦ προγενεστέρου στρώματος τῶν ὀλιγαρίθμων ὅμως ἑλλήνων κατοίκων τῆς Βορείου Ἄνδρου ἔναντι τῶν νέων Ἀλβανῶν ἐποίκων. Τὸ χωρίον οἱ ***Γίδες*** διαιρεῖται εἰς ***Ἀπάνω Γίδες*** καὶ ***Κάτω Γίδες***, ὡς καὶ ὁ ***Φελλός***. Τὸ χωρίον τ' ***Ἀπροβάτου*** ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰς συνοικίας. ***Τοῦ Ἀρνᾶ*** ὁμοίως ἀπὸ τρεῖς συνοικίας, ὁ ***Ἀρνᾶς***, οἱ ***Μπαλαῖοι***, περὶ τῶν ὁποίων ἴδε ἀνωτέρω, καὶ τὰ ***Ρέματα***.

Εἰς τὴν Μέσην Ἄνδρον ἐπίσης παρατηροῦμεν πολλαπλοῦς συνοικισμοὺς τῶν χωρίων. Ὡς τὰ ***Λάμυρα*** ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὰ ***Πίσω***

Λάμυρα, ***Ἀπάνω Λάμυρα*** ἢ ἁπλῶς ***Λάμυρα*** καὶ τὰ ***Κάτω Λάμυρα***. Τὰ ***Λειβάδεια***, κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμόν, οἱ ***Στραπουργιές***, οἱ ***Στενειές***, οἱ ***Μένητες***. Τ' ***Ἀποίκια*** περιλαμβάνουν τὴν ***Κατασυρτή***, τὸ ***Τρικώλι***, τοὺς ***Κατακαλαίους***, περὶ τῶν ὁποίων ἰδὲ ἀνωτέρω, καὶ τὰ ἁπλῶς ***Ἀποίκια*** λεγόμενα.

Εἰς τὴν Νότιον Ἄνδρον ὡσαύτως. Τὸ χωρίον τὸ ***Κόρθι*** κείμενον δυτικῶς τοῦ ***Γιαλοῦ*** ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο συνοικίας, τῶν ***Καμπαναίων***, περὶ τῆς ὁποίας ἰδὲ ἀνωτέρω, καὶ τὸν ***Ἄι-Γιάννη***. Ὁ ***Μουστσώνας*** διαιρεῖται εἰς δύο, ***Ἀπάνω Μουστσώνας*** καὶ ***Κάτω Μουστσώνας***. Τ' ***Ἀηδόνια*** ἐπίσης εἰς ***Ἀηδόνια*** ἁπλῶς καὶ ***Πέρ' Ἀηδόνια***. ***Τοῦ Ἀμονακλσοῦ*** διαιρεῖται εἰς δύο συνοικίας, αἵτινες χωρίζονται δι' ἐλαιοφύτου ρεματιᾶς. Τὸ σημερινὸν χωρίον τὸ ***Ῥοὸ*** τῆς κοιλάδος τοῦ Κορθίου ὡς λέξις σημαίνει σιτοβολῶνα, ἀποθήκην σίτου. Διὰ τοῦτο πρέπει ἡ τοπωνυμία αὕτη νὰ συνδυασθῇ μὲ τὴν σιτοπαραγωγὴν τῆς νήσου κατὰ τὸν μεσαίωνα. Ἰδίᾳ πρέπει νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν τοπωνυμίαν τοῦ Κορθίου τὸ ***Στάξι*** ὑποδεικνύουσαν τὴν ἀκμὴν τῆς σιτοπαραγωγῆς εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Κορθίου. Κατὰ Πολυδεύκη 9, 45, «ταμιεῖα ἵνα τὰ χρήματα καὶ οἱ πυροί· ἐν δὲ Μενάνδρου Εὐνούχῳ καὶ σιτοβόλια ταῦτα δὲ ῥογοὺς Σικελιῶται ὠνόμαζον.» Ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἐφέρετο κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμόν, οἱ ῥογοί, τίθεται τὸ ἐρώτημα ἂν καὶ ἡ τοπωνυμία Κορθίου εἶνε ἀριθμοῦ πληθυντικοῦ, τῶν ῥογῶν=τὸ χωρίον τῶν ***ῥοῶ***, ὁπότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὴν θέσιν τῆς τοπωνυμίας ὑπῆρχαν πολλαὶ σιταποθῆκαι· ἢ σύμφωνα μὲ τὴν σημερινὴν ἔξω τῆς Ἄνδρου χρῆσιν εἶνε ἀριθμοῦ ἑνικοῦ, τὸ Ῥοό, οὐδετέρου ἢ ἀρσενικοῦ γένους ὁ ***ῥοός***. Σήμερον ὁ ροὸς πολλαχοῦ εἶνε ἀποθήκη δημητριακῶν ἐν γένει ἢ καὶ ἐλαίου. Ἐν Κύπρῳ ὁ ῥοὸς κατασκευάζεται ἐντὸς δωματίου οἰκίας· εἰς τὴν σχηματιζομένην ὀρθὴν γωνίαν δύο τοίχων ὑψώνουν περίφραγμα ἡμικυκλικὸν μετὰ στέγης, εἰς τὸ ἥμισυ περίπου ὕψος τῶν τοίχων κάτω δὲ πρὸς τὸ ἔδαφος ἀφίνεται ὁπὴ δι' ἧς ἐκρέει ὁ σῖτος. Ἡ δὲ τοιαύτη κατασκευὴ τοῦ ῥοοῦ δὲν διαφέρει σχεδὸν ἀπὸ τὴν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Ἐν Πάρῳ, Νάξῳ ὁ ῥοὸς κτίζεται εἰς τὸ ὑπόγειον τῆς οἰκίας. Ἐν Αἰτωλίᾳ, Πελοποννήσῳ ὁ ῥοὸς ἔχει σχῆμα κυλινδρικὸν ἢ κωνικόν. Ἐν Ζακύνθῳ καὶ Νάξῳ ὁ ῥοὸς εἶναι ἀποθήκη ἐλαίου, ἐλαιῶν. Ὡς τοπωνυμία τὸ Ῥογὸ ἐν Βοvα τῆς νοτίου Ἰταλίας, ὁ Ῥογὸς ἐν Κύθνῳ· κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν οἱ Ῥογοὶ ἐν Κερπινῇ Καλαβρύτων· γνωστὴ δὲ εἶνε ἡ Βυζαντινὴ πόλις τῆς Ἠπείρου οἱ Ῥογοί. Ἀλλ' ἐν Σερίφῳ ὁλόκληρον ἀγροτικὸν κελλί, ὅπου ἀποθηκεύονται οἱ δημητριακοὶ καρποί, καλεῖται ὁ ῥογός· καὶ ἡ ἔννοια τούτου ὑπόκειται εἰς τὴν τοπωνυμίαν τῆς

Ἄνδρου. Ἰδὲ καὶ Karl Foy ἐν Bezzemb. Beitr. 14, 41-44 καὶ Karl Krumbacher, Byzant. Sprichwört., σ. 691.

Τελευταίας βυζαντινάς ἡ μεταβυζαντινὰς ἐσχατιὰς σημειώνω τὸ χωρίον τὸ ***Κόρθι***, περὶ τοῦ ὁποίου ἰδὲ κατωτέρω καὶ τὰ ***Φλετρά*** τῆς νοτίου Ἄνδρου ὅπου ἡ μεταβυζαντινὴ Μονὴ τῶν Φλετρῶν, ἐσχατιὰ τῆς νήσου, κεῖνται εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους ***Ῥάχη*** ὅπου ὑπάρχουν ἱκαναὶ πηγαὶ ὑδάτων. Ἡ λέξις τὰ ***Φλετρὰ*** ὡς τοπωνύμιον ἀπαντᾶται πλὴν τῆς Ἄνδρου καὶ εἰς τὰς νήσους Μεγίστην καὶ Ῥόδον. Κατὰ τὸν Σ. Καψωμένον, Λεξικογρ. Δελτ., ἔτος Α', 1939 ἐν Ἀθήναις, σ. 40 ἑ. ἡ λέξις τὰ Φλετρὰ ἀνήχθη εἰς τὴν ἀρχαίαν λέξιν τὸ φρέαρ. Ἡ λέξις τὸ Φρέαρ διαδεδομένη πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔπαυσε νὰ εἶνε εἰς χρῆσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὡς καὶ τοῦ ἀνδριακοῦ, διότι ἦτο συνδεδεμένη μὲ τόπους εἰς τοὺς ὁποίους ὑπῆρχαν φρέατα. Ὡς εἶνε δὲ γνωστὸν λέξεις αἱ ὁποῖαι ἔγιναν τοπωνυμίαι, διεσώθησαν εἰς τὴν τοιαύτην χρῆσιν, ἀφοῦ ἀπώλεσαν τὰς ἄλλαις των χρήσεις, ἰδὲ Γ. Ν. Χατζηδάκην, Ἐπιστημον. Ἐπετηρ. 1, 122. Διὰ νὰ διασωθῇ δ' ἡ λέξις φρέαρ, λόγῳ τῆς δυσχεροῦς μορφολογίας της, τὸ φρέαρ—τοῦ φρέρτος, ὑπέστη μορφολογικοὺς μεταπλασμούς. Οὕτω ἐκ τοῦ τύπου τὸ φρέαρ, κατ' ἀνομοίωσιν δὲ τῶν ὑγρῶν τὸ φλέαρ, διὰ μεταπλασμοῦ κατὰ τὰ δευτερόκλιτα, ἔγινε τὸ φρητρόφλετρό. Πότε συνετελέσθη ὁ μεταπλασμὸς οὗτος τῆς ἀρχαίας λέξεως τὸ φρέαρ δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν. Εἶνε ἄραγε βυζαντινὸς ὁ μεταπλασμὸς οὗτος, ἢ μεταβυζαντινός;

Τὸ ***Βρυόκαστρο*** τῆς Ἄνδρου καὶ τὰ πολαχοῦ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν καθηγητὴν Φαίδ. Κουκουλέν, ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. Τόμ. Ϛ', σ. 318 ἑ. σημαίνει φρούριον ἐγκαταλειμμένον, ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ὁποίου ὑπὸ τοῦ χρόνου ἀνεπτύχθησαν βρύα, ἄλλως λεγόμενα ἐβρυὰ ἢ ὀβρυά. Διὰ τοῦτο εὐκόλως ἡ λέξις ἠδύνατο νὰ παρασυσχετισθῇ μὲ τοὺς Ἑβραίους. Ἰδὲ Ν. Πολίτου, Παραδόσεις, Τόμ. Β', σ. 720. Δύο δὲ Βρυόκαστρα ὑπάρχουν εἰς τὴν Βόρειον Ἄνδρον· τὸ μὲν παρὰ τὸ Λύκειο, τὸ δὲ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου Βαρίδι.

Τὸ χωρίον ὁ ***Πισκοπειὸς*** τῆς κοιλάδος τοῦ Κορθίου κεῖται ἐπὶ προβούνου τοῦ Λευκόποδα· ἀσφαλῶς δ' ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο διότι ἄλλοτε αὐτοῦ ἦτο ἡ θερινὴ διαμονὴ τοῦ ἐπισκόπου. Οὕτω ὁ Πισκοπειὸς Σύρου. Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὸ οἴκημα τοῦ ἐπισκόπου καλεῖται ἡ Ἐπισκοπή. Διὰ τοῦτο ἡ τοπωνυμία ἡ Πισκοπὴ ὄνομα χωρίου Κρήτης, Ἠπείρου, Μακεδονίας, Κύπρου, λιμὴν Κύθνου, νησὶς παρὰ τὴν Ἀντίπαρον. Ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Κορθίου ὁδὸς κλιμακωτή, λιθόστρωτος ἄγει εἰς Πισκοπειόν. Ἡ ὁδὸς καλεῖται ὁ ***Μάκρωνας***. Εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τὸ ἐπίθ. μάκρων σημαίνει= μακροκέφαλον, ἐν

ἐν δὲ Καρπ.=ἀνηφορικὸς καὶ ἀνάντης ἀγρός.

Περὶ τοῦ βορείου ἰδιώματος Κορθίου

Οἱ Ἀπανωκαστριανοὶ ἔχουν συνείδησιν τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν φυλετικῆς ἰδιοσυστασίας. Οἱ δὲ Κατωκαστριανοὶ πράγματι χαρακτηρίζουν αὐτοὺς ὡς φιλοπονωτέρους των, γενναιοτέρους καὶ φιλοξενωτέρους. Τῷ ὄντι δέ, ὅτι οἱ Κορθιανοὶ εἶνε διαφόρου καταγωγῆς τῶν Κατωκαστριανῶν, γίνεται προφανὲς ἐκ τῆς γλώσσης αὐτῶν. Διότι οἱ μὲν Κορθιανοὶ ὁμιλοῦν βόρειον ἑλληνικὴν διάλεκτον, οἱ δὲ Κατωκαστριανοὶ νότιον. Ὁ Ἀ. Μηλιαράκης πρῶτος εἶχε παρατηρήσει αὐτόθ. σ. 46 ὅτι «οἱ κάτοικοι τῶν κοιλάδων Ἄνδρου καὶ Κορθίου διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν προφοράν, ὡς ἐὰν ἔμειναν κεχωρισμένοι ἐπὶ πολὺ ἐντὸς τῶν μικρῶν αὐτῶν λεκανοπεδίων». Δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἐξετάσῃ περαιτέρω τὴν διαλεκτικὴν διαφορὰν τῶν δύο πληθυσμῶν καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὴν εἰς ἱστορικὴν ἔρευναν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο καὶ εὔκολον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νὰ γίνῃ· σήμερον ὅμως ἔχομεν ὅλα τὰ μέσα διὰ νὰ καθορίσωμεν ἐπακριβῶς ποία εἶνε ἡ διάλεκτος τῶν Κορθιανῶν.

Εἰς τὴν βόρειον δηλαδὴ Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς 38ης περίπου βορείου πλάτους καὶ ἄνω αἱ τονούμεναι συλλαβαὶ τῶν λέξεων ἐκφωνοῦνται δυνατὰ τόσον, ὥστε αἱ ἄτονοι νὰ ἐξασθενήσουν πολύ, εἰς τρόπον ὥστε οἱ μὲν ἄτονοι φθόγγοι ***ε*** καὶ ***ο*** νὰ πάθουν κώφωσιν καὶ νὰ τραποῦν εἰς ***ι*** καὶ ***ου*** ὡς, ***ἰλιαά***, ***κουμμάτ***', τὰ δὲ ἄτονα ***ι*** καὶ ***ου*** ν' ἀποβληθοῦν, πολλαχοῦ δὲ οὐδὲ ἴχνος αὐτῶν νὰ ἀκούεται πλέον ὡς, ***χουράφ***', ***ἔχνε***. Γ. Χατζηδάκη, Μεσαιων. κ. Νέα Ἑλλην. Τόμ. 1, 250 ἑ. Ἐνῷ εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς 38ης βορείου πλάτους καὶ κάτω διατηροῦνται κατὰ τὴν ἐκφώνησιν ὅλα τὰ φωνήεντα, εἴτε τονούμενα εἴτε ἄτονα ἀπαθῆ ὡς ***ἐλαιά***, ***κομμάτι***, ***χωράφι***, ***ἔχουνε***. Διὰ τοῦτο ὅπου ἀπαντῶνται πρὸς νότον τῆς 38ης ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ βορειόφωνοι, συνάγομεν ὅτι ἐκεῖ ὑπόκειται μετανάστευσις ἐκ τῆς βορείου Ἑλλάδος, κατὰ τὸν μεσαίωνα ἢ τοὺς νεωτέρους χρόνους γενομένη, τὸ ἀντίθετον δέ, ὅπου ἀπαντῶνται πρὸς βορρᾶν τῆς 38ης ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ νοτιόφωνοι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξηγήθη διατὶ οἱ σημερινοὶ Σάμιοι εἶνε βορειόφωνοι ἐνῷ ἔπρεπε νὰ ἦσαν νοτιόφωνοι. Ὁμοίως δὲ θέλω νὰ ἐξηγήσω τώρα τὴν ὕπαρξιν βορειοφώνων Ἑλλήνων εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀπάνω Κάστρου τῆς Ἄνδρου, ἐνῷ εἰς ἀπόστασιν δύο μόλις ὡρῶν ἡ κοιλὰς τοῦ Κάτω Κάστρου κατοικεῖται ὑπὸ νοτιοφώνων. Ἐξαιρετέοι εἶνε, ὡς ἀλβανόφωνοι, οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἡ

Βουρκωτή. Κατὰ ταῦτα θὰ δείξω ὅτι οἱ Ἀπανωκαστριανοὶ εἶνε ἔποικοι ἐκ τῆς βορείου Ἑλλάδος καὶ θὰ προσπαθήσω ἱστορικῶς νὰ καθορίσω τοὺς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ ἐποικισμὸς αὐτῶν εἰς Ἄνδρον ἔλαβε χώραν. Ἀλλὰ πρὸ τούτου πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τοὺς κυριωτέρους χαρακτῆρας τῆς διαλέκτου τῶν Ἀπανωκαστριανῶν.

Γενικῶς μὲν ὅπως εἰς ὅλας τὰς βορείους διαλέκτους παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν διάλεκτον τῶν Ἀπανωκαστριανῶν κώφωσις τῶν ἀτόνων φωνηέντων ***ε*** καὶ ***ο*** εἰς ***ι*** καὶ ***ου*** ἀλλ' ὑπό τινας περιορισμούς. Ἡ κώφωσις δηλαδὴ δὲν ἔχει τὴν ἰδίαν δύναμιν εἰς ὅλας τὰς ἀτόνους συλλαβὰς τῶν λέξεων ἀδιακρίτως. Αἱ προσκείμεναι συλλαβαὶ εἰς τὴν τονιζομένην συλλαβὴν τῆς λέξεως ἐξασθενοῦν περισσότερον, ὥστε νὰκούεται τέλειον ***ι*** ἀντὶ τοῦ ***ε***, καὶ τέλειον ***ου*** ἀντὶ τοῦ ***ο***, αἱ δὲ ἀπομεμακρυσμέναι συλλαβαὶ τῆς τονιζομένης διατηροῦν μέρος τῆς δυνάμεώς των, ὥστε τὸ ***ε*** νὰ μὴν ἀκούεται καθαρὰ ὡς ***ι***, ἀλλ' ὡς διάμεσος φθόγγος μεταξὺ ***ε*** καὶ ***ι***, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ***ο*** μεταξὺ ***ο*** καὶ ***ου***. Παραδείγματος χάριν εἰς τὴν λέξιν ***εἴχινι***, ***ἤρθινι*** τὸ μὲν τελικὸν ***ι*** προφέρεται μεταξὺ ***ε*** καὶ ***ι***, τὸ δὲ τῆς παραληγούσης προφέρεται ὡς καθαρὸν ι· ἐπίσης ἀναλόγως εἰς τὴν λέξιν ***ἰντιλῶς***. Τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ ***ο***, ὡς εἰς τὰς λέξεις ***θὰ πουθάνς***, ***οὐ σμπέθερος***, τῆς ὁποίας τὸ τελικὸν ***ο*** ἀκούεται μᾶλλον ὡς ***ου***.

Ἡ ἰδία παρατήρησις ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὰ ἄτονα φωνήεντα ***ι*** καὶ ***ου***, τὰ ὁποῖα ὅταν εἶνε μακρὰν τῆς τονιζομένης συλλαβῆς τῆς λέξεως διατηροῦν ὑπόλειμμα μικρόν, ἐνῷ πλησίον τῆς τονιζομένης συλλαβῆς ἀποβάλλονται καθολοκληρίαν, ὡς ***τσμᾶτι*** (=κοιμᾶται), ***γύρσα***, ***ἔχνε***, ἀλλὰ τοῦ ***κακότρουπου ἀθρώστ'***.

Ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἀξία ἡ παρατήρησις ὅτι οἱ τονιζόμενοι φθόγγοι τῶν λέξεων ἐπιμηκύνονται τόσον πολύ, ὥστε ἀπαιτοῦν διπλάσιον χρόνον ἀπὸ τοὺς ἀτόνους κατὰ τὴν ἐκφώνησιν. Προφέρουν λοιπὸν ***ὄοχ'***, ***κάαμπ'***, ***φουνάαζ'***, ὅπου σχηματίζονται πραγματικῶς μακρὰ φωνήεντα, ὅπως καὶ εἰς τὴν Χαλκιδικήν, τὴν Αἶνον καὶ τὴν Τῆνον.

Τὴν αὔξησιν τῶν ἀπὸ συμφώνου ἀρχομένων ῥημάτων χαρακτηριστικὸν εἶνε ὅτι τὴν εὑρίσκομεν διὰ τοῦ ***ο*** ἢ ***ου*** σχηματιζομένην, ὡς μᾶς ***οὔλιενι*** (=ἔλεγεν), ***μᾶς ὄγραφ'νι***, καθ' ἃ καὶ ἐν Τήνῳ, Σάμῳ, Σκοπέλῳ. G. Kretschmer, die Lesbische Dialekt σ. 142.

Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὸ ἀρσενικὸν ἄρθρον ***ὁ*** τὸ ὁποῖον εἰς πολλὰς βορείους διαλέκτους ἔχει ἀντικατασταθῆ ὑπὸ τοῦ ***ἡ***, εἰς τὴν διάλεκτον τῶν Ἀπανωκαστριανῶν παρατηροῦμεν ὅτι ὑπόκειται μόνον εἰς τὸν νόμον τῆς κωφώσεως ὅπως καὶ ἐν Τήνῳ. Ἐν τέλει, διὰ νὰ μὴν εἰσέλθωμεν καὶ εἰς μορφολογικὸν χαρακτηρισμὸν τῆς διαλέκτου,

σημειώνομεν περὶ τῶν συμφώνων ὅτι δὲν ὑπάρχουν εἰς αὐτὴν τὰ ἔρρινα συμπλέγματα, ***μβ, μπ, νδ, ντ, γγ, γκ***, τὰ ὁποῖα ἀνεξαιρέτως ἐτράπησαν ὅλα εἰς μέσα, ὥστε προφέρουν ***καbόσα ἐρχούdι***. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν αὐτῶν ἐρρίνων συμπλεγμάτων τῶν Κατωκαστριανῶν. Ὁ δὲ τσιτακισμός, ἡ προφορὰ δηλαδὴ τοῦ ***κε, κι*** ὡς ***τσε, τσι*** καὶ τοῦ ***γκε, γκι*** ὡς ***τζε, τζι***, λόγου χάριν ***κότσνος, ἀνάτζ'***, ὁ ὁποῖος δὲν εἶνε ὅλων τῶν βορείων διαλέκτων χαρακτηριστικόν, παρὰ πολὺ ὀλίγων, ὡς τῆς Σκύρου, Εὐβοίας, Λέσβου, ἀπαντᾶται εἰς τὴν διάλεκτον τῶν Ἀπανωκαστριανῶν ὡς καὶ τῆς Τήνου. Ὁ αὐτὸς τσιτακισμὸς καὶ εἰς τὴν διάλεκτον τῶν Κατωκαστριανῶν.

Δεῖγμα διαλόγου ἐκ τῆς διαλέκτου Ἀπάνω Κάστρου

Οὐ Βασίλς δὲν ἔπρεπι νὰ τὸ κακκαρίξ' πῶς θὰ πάω νὰ κάμω δάνειο 'ς 'ν Ἀθήνα· δὲν τ' οὔθελα τσαὶ γὼ νὰ πάω 'ς 'ν Ἀθήνα. Τώρα τὸ περσσότερο σκῶ γιὰ τὸ ταξείδ' νὰ πά' νὰ χολομοχῶ μέσ' 'ς τ' θάλασσα! Τσαὶ ξέρς πόσ' θινά 'μαστε 'ς τὸ καῖτσ';

Ἐποίκισις τῆς Ἄνδρου ἐκ Χαλκιδικῆς

Ἀποδειχθέντος ὅτι ἡ διάλεκτος ἡ ὁμιλουμένη ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Ἀπάνω Κάστρου, εἰς τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τοῦ Ζαγανιάρη, τὸ ὁποῖον ἂν καὶ χωρογραφικῶς καὶ διοικητικῶς ἀνήκει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Κάτω Κάστρου ἐν τούτοις προφανῶς εἶνε ἐποικισμένον ἐκ Καππαριᾶς ἢ καὶ Βουνιοῦ, χωρίων τοῦ Ἀπάνω Κάστρου, ἀποδειχθέντος, λέγω, ὅτι ἀνήκει εἰς τὰ βόρεια ἑλληνικὰ ἰδιώματα, ἃς ἐξετάσωμεν τώρα τοὺς χρόνους καθ' οὓς οἱ βορειόφωνοι οὗτοι Ἕλληνες ἐποικίσθησαν εἰς Ἄνδρον.

Ἐν ἐλλείψει οἱασδήποτε γραπτῆς πηγῆς ἢ παραδόσεως ἀπομνημονευούσης τὸν ἐποικισμὸν τοῦτον, διὰ νὰ τὸν καθορίσωμεν χρονολογικῶς, πρέπει νὰ ἔχωμεν τοὐλάχιστον πηγὰς περὶ ἐρημώσεως τῆς νήσου, εἴτε ἐκ νόσων λοιμωδῶν εἴτ' ἐκ τῶν πολέμων, ἥτις θὰ ἐπροκάλεσε τὸν ἀνοικισμὸν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἔχομεν πράγματι μαρτυρίας ῥητὰς περὶ ἐρημώσεως πολλῶν ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, τὸν δέκατον ἕκτον καὶ δέκατον ἕβδομον, διαρκούσης τῆς φραγκοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας αὐτῶν, ὁπότε ὑπέστησαν ἐπιδρομὰς ἐχθρικῶν στόλων ἢ πειρατῶν, λαφυραγωγήσεις, αἰχμαλωτισμοὺς τῶν κατοίκων· τοιουτοτρόπως μαρτυρεῖται ὅτι κατὰ τὸν δέκα-

τον ἕκτον αἰῶνα ἠρημωμέναι ἦσαν αἱ νῆσοι Σκόπελος, Αἴγινα, Κέα, Μύκονος, Πάρος, Νάξος, Κίμωλος, Ἴος, Ἀνάφη, Ἀντιπάλαια, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ἡ Ἄνδρος, χωρίς, ἐννοεῖται, διὰ τῆς λέξεως ἐρήμωσις νὰ πρέπῃ νὰ νοηθῇ τελεία κατοίκων ἐρήμωσις· Hasluck, αὐτόθ. 17, 159 ἑ.· διὰ τοῦτο φυσικὸν ἦτο εἰς τούτους τοὺς χρόνους νὰναγάγωμεν καὶ τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ἀνοικισμόν τῆς Ἄνδρου, ἂν δὲν ὑπῆρχαν ἄλλα κωλύματα ἱστορικά.

Παρετήρησα δηλαδὴ ὅτι ἡ ἀμέσως πρός νότον παρακειμένη νῆσος Τῆνος κατοικεῖται ἀπὸ βορειοφώνους Ἕλληνας καθὼς καὶ ἡ νοτιοδυτικῶς τῆς Τήνου παρακειμένη νῆσος Σῦρος (ἐξαιρουμένων τῶν Ἑρμουπολιτῶν), καὶ ἡ πρὸς νότον τῆς Τήνου κειμένη Μύκονος, ὅπερ περὶ τῶν δύο τελευταίων τούτων νήσων δὲν εἶχε μέχρι τοῦδε παρατηρηθῆ. Ἀκριβέστερον δὲ ἡ μὲν διάλεκτος τῆς Τήνου ἔχει τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ ὅσα ἀνωτέρω περὶ τῆς διαλέκτου τοῦ Ἀπάνω Κάστρου εἴπαμεν. Ἡ δὲ τῆς Σύρου ἐλάχιστα μὲν ἴχνη διατηρεῖ τῆς τροπῆς τῶν ἀτόνων ***ε*** καὶ ***ο*** εἰς ***ι*** καὶ ***ου***, ἀλλ' ἔχει τὴν ἀποβολὴν τῶν ἀτόνων ***ι*** καὶ ***ου***, συνάπτεται δὲ πρὸς τὴν διάλεκτον τῆς Τήνου καὶ μορφολογικῶς καὶ λεξικολογικῶς. Ἡ διάλεκτος τῆς Μυκόνου ἔχει ἐπίσης τὴν ἀποβολὴν τῶν ἀτόνων ***ι*** καὶ ***ου***, συνάπτετοι δὲ μορφολογικῶς πρὸς τὴν διάλεκτον τῆς Σύρου.

Ἡ ἐμφάνισις λοιπὸν βορειοφώνων Ἑλλήνων, ἀποτελούντων ἓν σύνολον, εἰς νήσους τῶν Κυκλάδων παρακειμένας, ἰδίᾳ εἰς τὰς νήσους Ἄνδρον καὶ Τῆνον, δεικνύει ὅτι ἡ μετανάστευσις ἐκ τῆς βορείου Ἑλλάδος θὰ ἔγινεν ἐνιαία καὶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους. Ἀλλ' ὁ ἐποικισμὸς τῆς Τήνου δὲν εἰμπορεῖ ν' ἀναχθῇ εἰς τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, ἀλλ' εἶνε ἀρχαιότερος τοῦ αἰῶνος τούτου, ὡς θὰ δείξωμεν κατωτέρω.

Τῷ 1536 δηλαδὴ ἡ Γαλλία συνωμολόγησε μετὰ τοῦ σουλτάνου τῶν Τούρκων συνθήκην ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῶν Βενετῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Τῷ 1537 ἐξερράγη οὕτω ὁ πόλεμος μεταξὺ Τουρκίας καὶ Βενετίας. Στόλος ἰσχυρὸς ὑπὸ τὸν ναύαρχον Χαΐρεδὶν Βαρβαρόσαν ἐνεφανίσθη εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἐστράφη κατ' ἀρχὰς κατὰ τῶν νήσων αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο εἰς τὴν Βενετικὴν πολιτείαν, τῶν Κυθήρων καὶ τῆς Αἰγίνης, ἔπειτα ὅμως ἐπῆλθε καὶ κατὰ τῶν Κυκλάδων τὰς ὁποίας, ὡς ὑπερβολικὰ διηγεῖται ἡ Ἔκθεσις χρονική, «ἠχμαλώτισε πάσας .... ἄνευ τῆς Ἀξίας». Σ. Λάμπρου, Ecthesis chronica σ. 80 ἑ. Τῷ 1538 ἐπεκτείνων ὁ Βαρβαρόσας τὴν κατάκτησιν ὑπέταξε τὴν Μύκονον, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ὅσοι δὲν ἀπῆχθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν, κατέφυγαν εἰς τὴν Τῆνον. Ἀλλὰ καὶ ἡ Τῆνος ἀνήκουσα μετὰ

τῆς Μυκόνου εἰς τὴν Βενετίαν προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Βαρβαρόσα. Ποία δὲ ὑπῆρξεν ἡ τύχη τότε τῆς Τήνου ; Αἱ πηγαὶ περὶ τούτου δὲν εἶνε σύμφωνοι· εὑρίσκω ὅμως ὀρθὴν τὴν γνώμην μεταγενεστέρου περιηγητοῦ, τοῦ Tournefort, Τόμ. 1.362 ἐκδ. 1717, ἐπὶ τοῦ προκειμένου λέγοντος ὅτι «*παρ' ὀλίγον νὰ καταληφθῇ τότε ὑπὸ τοῦ Βαρβαρόσα ἡ Τῆνος*». Ἀλλὰ πῶς κατωρθώθη ἡ σωτηρία τῆς Τήνου ; Διὰ νὰ κατανοήσωμεν τοῦτο πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὴν ἔκθεσιν τοῦ Βενετοῦ συνδίκου ἔτους 1563, Κ. Σάθα, Μνημεῖα ἑλλην. ἱστορίας 4, 236 ἑ. Κατὰ ταύτην ἡ Τῆνος τότε ἦτο πλουσιωτάτη καὶ πολυανθρωποτάτη ὅλων τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, πλὴν τῆς Χίου, ἀνερχομένου τοῦ πληθυσμοῦ της εἰς ἐννέα χιλιάδας ψυχῶν· τὸ κάστρον αὐτῆς Ξώμπουργο δυσπόρθητον· ὑπερήσπιζαν δὲ τὴν νῆσον καλῶς ἠσκημένοι δισχίλιοι ῥωμαλέοι Τήνιοι. Ἡ Τῆνος ἂν καὶ τρὶς μεταγενεστέρως τοῦ Βαρβαρόσα ὑπέστη ἐπίθεσιν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, καθ' ὅλην τὴν βενετοκρατίαν αὐτῆς, ἀπέκρουσε πάντοτε ἐρρωμένως αὐτήν, μέχρις ὅτου τῷ 1715 ὑπετάχθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, χάριν εἰς τὴν ἀνανδρίαν τοῦ τότε Βενετοῦ προνοητοῦ. Ἡ σωτηρία λοιπὸν τῆς Τήνου ὀφείλετο εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτῆς ἀκμήν. Καὶ τῷ 1700 ἀκόμη, ἂν καὶ ἡ Βενετία δὲν διετήρει τακτικὸν στρατὸν ἐπὶ τῆς νήσου, ἐν περιπτώσει κινδύνου ἠδύναντο νὰ συγκεντρωθῶσι ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους καλῶς ὡπλισμένοι καὶ καλῶς ἠσκημένοι ἄνδρες ἐκ τῶν χωρίων, Tournefort αὐτόθ.

Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ αἰτία, καθ' ἡμᾶς, τῆς καταφυγῆς τῷ 1538 τῶν διασωθέντων Μυκονίων εἰς Τῆνον. Καθ' ὅλον λοιπὸν τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Βαρβαρόσα εὑρίσκομεν τὴν Τῆνον ἐν ἀκμῇ καὶ κατὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ κατὰ τὴν παραγωγήν· ὥστε περὶ ἀνοικισμοῦ ἐρήμου τῆς Τήνου δὲν εἰμπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα. Δι' αὐτὸν δὲ ἀκριβῶς τὸν λόγον ἀποκλείεται καὶ ἡ μετανάστευσις τοῦ Ἀπάνω Κάστρου τῆς Ἄνδρου κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα.

Ὁ σουλτάνος τῶν Τούρκων Μωάμεθ ὁ κατακτητής, ἀφοῦ κατώρθωσε ἀπὸ τοῦ 1458-9 νὰ καθυποτάξῃ καὶ τὴν Πελοπόννησον, ὅση ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Παλαιολόγους, ἡτοιμάζετο νὰ καταλάβῃ καὶ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις τῶν Βενετῶν. Ἡ Βενετία τότε ἀνέλαβε μακρὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1463-1479. Διαρκοῦντος τοῦ πολέμου τούτου τῷ 1468 τέσσαρα τουρκικὰ πειρατικὰ πλοῖα ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας προσέβαλον τὸ Κάτω Κάστρον τῆς Ἄνδρου. Ὁ τότε δυνάστης τῆς Ἄνδρου Ἰωάννης Σομμαρίπας ἐξελθὼν κατὰ τῶν Τούρκων πειρατῶν ἔπεσε μαχόμενος μετὰ δεκα-

τριῶν ἄλλων· οἱ δὲ πειραταὶ δηώσαντες τὴν νῆσον ἀπήγαγον ἑβδομήντα αἰχμαλώτους καὶ λάφυρα ἀξίας δεκαπεντακισχιλίων δουκάτων, Hopf, αὐτόθ. 16. 100 ἑ. Μετὰ δύο δὲ ἔτη ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Χαλκίδα, ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἴδια, ἐπῆλθον πάλιν κατὰ τῆς Ἄνδρου, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπήγαγον τόσον πολλοὺς αἰχμαλώτους, ὥστε ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου περιωρίσθη εἰς δισχιλίας μόνον ψυχάς. Hopf αὐτόθ. Ἡ τοιαύτη τῆς Ἄνδρου ἐρήμωσις γνωρίζομεν ὅτι διήρκεσε μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ 1528, διότι ὑπὸ τοῦ Bordoni λέγεται ὅτι ἡ νῆσος ἦτο τότε «ὡσεὶ ἔρημος». Οὐδὲ πρέπει καὶ τώρα νὰ σχετίσωμεν ἀνοικισμὸν ἐρήμου τῆς Ἄνδρου πρὸς τὴν μετανάστευσιν τοῦ Ἀπάνω Κάστρου, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν Ἀλβανῶν, περὶ τῆς ὁποίας κατωτέρω θὰ ὁμιλήσωμεν.

Ἡ πολυανθρωπία τῆς Τήνου πιστοποιεῖται καὶ κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα. Διότι τῷ 1413 ὁ δυνάστης τῆς Ἀστυπαλαίας Ἰωάννης Κουϊρίνης, ὅστις ἐκυβέρνα καὶ τὴν Τῆνον μετὰ τῆς Μυκόνου ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Βενετίας, ἀπεφάσισε τὸν ἀνοικισμὸν τῆς Ἀστυπαλαίας διὰ μετοικίσεως Τηνίων καὶ Μυκονίων. Τόσον πολὺ ἤκμαζε τότε ἐπὶ πολυανθρωπίᾳ ἡ Τῆνος. Ἡ μετοίκησις ἤρχισε πράγματι τῇ 30 Μαρτίου 1413, ἀλλ' ἡ Βενετία ἀντέστη εἰς τὴν ἐρήμωσιν τῶν ἰδίων αὐτῆς κτήσεων καὶ διέταξε τὸν Κουϊρίνην νὰ ἐπαναφέρῃ ὅλον τὸν μετοικισθέντα πληθυσμόν. Μίλλερ - Λάμπρου, Ἱστορία τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι 2,373. Κατὰ ταῦτα ἀποκλείεται καὶ κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα ἐποικισμὸς βορείων Ἑλλήνων εἰς τὰς ἡμετέρας νήσους.

Περὶ δὲ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἔχομεν εἰδήσεις, αἵτινες θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν εἰς αὐτὸν νὰναγάγωμεν τὸν ἀνοικισμὸν τοῦ Ἀπάνω Κάστρου. Ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος Ὁμὰρ μπέης, ὁ ἡγεμὼν τῶν Τούρκων τοῦ Ἀϊδὶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐλαφυραγώγησε τὰς πλείστας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, θαλασσοκράτωρ γενόμενος ἐν αὐτῷ. Καὶ ἐνικήθη μὲν παρὰ τὴν Σμύρνην τῷ 1346 ὑπὸ τῶν φράγκων ἡνωμένων, ἤτοι τῆς Βενετίας, τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου, τῶν Ἰωαννιτῶν τῆς Ῥόδου καὶ τῶν ἡμετέρων δυναστῶν τοῦ Αἰγαίου, ὅτ' ἐφονεύθη καὶ ὁ Ὁμὰρ μπέης· ἀλλὰ πανώλης τότε μεταδοθεῖσα ἐξ Εὐρώπης ἐθανάτωσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ ὀκτὼ ἕνατα τοῦ πληθυσμοῦ της, εἰσέβαλε δὲ καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὅπου μεγάλην φθορὰν τῶν ἀνθρώπων ἐπροξένησεν. Οἱ πληθυσμοὶ τότε τῶν νήσων ἤδη ἐκ τῶν ἐχθρικῶν λεηλασιῶν καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἐφθαρμένοι ἐκ νέου ἀπεδεκατίσθησαν. Τόση δὲ ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ἐρήμωσις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ἐλάττωσις τῆς παραγωγῆς τῆς Ἄνδρου, ὥστε ἐνῷ μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἡ νῆσος

ἐξῆγε σῖτον εἰς Εὔβοιαν, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1364 ἡ Βενετία ἐπέτρεψε νὰ γίνεται κατ' ἔτος ἐξαγωγὴ ἐκ τῆς Εὐβοίας ἑκατὸν κιλῶν ἐνετικῶν σίτου πρὸς διατροφὴν των κατοίκων τῆς Ἄνδρου, ἔνθα ὑπῆρχε παντελὴς ἔλλειψις σίτου. Hopf, αὐτόθ. 16, 25 ἑ. Ἰδοὺ λοιπὸν οἱ χρόνοι καθ' οὓς θὰ ἐπραγματοποιήθη ὁ ἀνοικισμὸς τῶν βορείων Ἑλλήνων τῶν νήσων Ἄνδρου, Τήνου, Μυκόνου καὶ Σύρου. Οἱ χρόνοι οὗτοι κατὰ τάνωτέρω πρέπει νὰ τεθῶσι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1364—1413. Τὴν δὲ τοιαύτην χρονολόγησιν δὲν ἐμποδίζει ἡ ἐπικρατήσασα γνώμη ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν βορείων διαλεκτικῶν φαινομένων κατάγεται ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου περίπου αἰῶνος, διότι ἀπεδείχθη τελευταῖον ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου τοὐλάχιστον αἰῶνος, κατὰ δὲ τὴν γνώμην μου, ἀπὸ ἔτι παλαιοτέραν ἐποχήν, ὑπῆρχεν ἡ διάκρισις τῶν Ἑλλήνων εἰς βορειοφώνους καὶ νοτιοφώνους. Περιοδ. Ἀθηνᾶ 35, 246. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν νέων ἑλλην. διαλέἐν Ἐπετηρ. Βυζαντ. Σπουδῶν 1,101 ἑ.

Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἔδειξα ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀπάνω Κάστρου τῆς Ἄνδρου ἀνήκουν εἰς τοὺς βορείους Ἕλληνας καὶ ὅτι ἐρημωθείσης τῆς νήσου μετενάστευσαν πρὸς ἐποικισμὸν αὐτῆς, κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα, ἐκ τῆς βορείου Ἑλλάδος. Εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀπάνω Κάστρου ἔκτοτε ζῶντες ἐν πλήρει συνειδήσει τῆς φυλετικῆς των καὶ γλωσσικῆς ἑνότητος ἀπετέλεσαν κόσμον ἰδιαίτερον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς ἄλλης μεγάλης κοιλάδος τοῦ Κάτω Κάστρου. Τοῦτο δὲν σημαίνει βέβαια ὅτι οἱ Κορθιανοὶ δὲν ἔρχονται εἰς οἱανδήποτε κοινωνικὴν ἢ οἰκονομικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν Κατωκαστριανῶν. Ἡ μεγάλη μάλιστα φιλαποδημία των, ἥτις δὲν ὑπολείπεται τῆς τῶν ἄλλων ἐν γένει νησιωτῶν, εἰς τὴν ἄλλοτε ἀκμάζουσαν ἐπὶ ἑλληνισμῷ Σμύρνην καὶ τὴν Ἀμερικήν, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ ἐπικοινωνία αὐτῶν πρὸς τὸ μέγα κοινωνικόν, διοικητικὸν καὶ πολιτικὸν κέντρον τῆς πρωτευούσης, τὰς Ἀθήνας, ὅπου ὁμιλεῖται ἡ νέα, νεοελληνικὴ κοινὴ γλῶσσα, συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τῆς πατρίου διαλέκτου τῶν Κορθιανῶν, καθ' ὃν τρόπον καὶ ὅλα τὰ ἐπαρχιακὰ τῆς Ἑλλάδος ἰδιώματα ἀλλοιοῦνται καθημερινῶς ὑπὸ τῆς νέας κοινῆς. Ἐξ ἄλλης αἰτίας ὅμως προέκυψεν ἡ παραφθορὰ τοῦ βορείου ἰδιώματος, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω καθώρισα αὐτήν, τοῦ ἰδιώματος, λέγω, τὸ ὁποῖον ὡμίλουν οἱ βόρειοι Ἕλληνες, οἱ κατελθόντες τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα εἰς τὴν Μύκονον καὶ τὴν Σῦρον· ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς διαλέκτου τῶν Μυκονίων καὶ Συριανῶν ἀπὸ τῆς διαλέκτου τῶν Τηνίων καὶ Κορθιανῶν πάντως πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν μῖξιν νοτιοφώνων Ἑλλήνων ἐποικισθέντων μετὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα εἰς τὰς νήσους Μύκονον καὶ Σῦρον.

Ὑπολείπεται ὅμως νὰ καθορίσωμεν καὶ τὴν χώραν τῆς βορείου Ἑλλάδος, ἐξ ἧς ἐποικίσθησαν αἱ ἡμέτεραι νῆσοι κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Πιστεύεται μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν μεγαλυτέρων ἐρευνητῶν, Χατζηδάκης ἐν Ἀθηνᾷ 24, 380, H. Pernot ἐν Ἀφιέρ. Χατζιδάκη σ. 126 ἑ. πβ. K. Diederich Südlich. Sporad. 13, ὅτι ὅταν κατορθωθῇ νὰ μελετηθοῦν ὅλα τὰ ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος ὁμιλούμενα σήμερον, ἑκασταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐπαρχιακὰ ἰδιώματα, θὰ δυνηθῶμεν, διὰ τῆς συγκρίσεως αὐτῶν, νὰ ὁρίσωμεν ποίαν ὁδὸν ἠκολούθησεν ἡ μεταναστευτικὴ κίνησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς μέσους καὶ νεωτέρους χρόνους ἐντὸς τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Εἶμαι ὅμως σήμερον ὑποχρεωμένος νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἔπαυσα νὰ πιστεύω εἰς τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ τούτου διδάγματος. Ἔχω πλέον τὴν γνώμην ὅτι ἂν δὲν βοηθηθῇ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος διαλεκτικὴ μελέτη ὑπὸ πηγῆς τινος, οἱασδήποτε, ἱστορικῆς, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ καταλήξῃ εἰς πορίσματα σαφῆ. Ι. Κ. Βογιατζίδου, Κίμωλος, ἐν Ἀθηνᾷ 35, 76. Τοιουτοτρόπως συγκρίνων τὴν διάλεκτον τῶν Κορθιανῶν πρὸς ἄλλας βορείους διαλέκτους, παρατηρῶν πῶς διασταυροῦνται τὰ χαρακτηριστικὰ τούτων μεταξύ των, ἔχων δὲ ὑπ' ὄψει μου τὴν ἐξέλιξιν, ἣν ἐνδεχομένως λαμβάνουν ἐν τῇ ἀποικίᾳ αἱ διάλεκτοι τῶν ἀποικιζομένων μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς μητροπόλεως αὐτῶν ἀπόσχισιν, ἕνεκα ποικίλων λόγων ἱστορικῶν, ὁμολογῶ ὅτι εἶνε ἀδύνατον, ἄνευ τῆς βοηθείας ἱστορικῆς τινος πηγῆς, νὰ ὁρισθῇ ἡ χώρα τῆς βορείου Ἑλλάδος ἐκ τῆς ὁποίας ὡρμήθησαν οἱ Κορθιανοί. Ἂν δέ, ὡς ἡ διαλεκτικὴ συγγένεια τῶν Κορθιανῶν πρὸς τοὺς ἐν τῇ Χαλκιδικῇ Μακεδόνας ὑποδεικνύει, πρέπῃ πιθανῶς τὴν χώραν ταύτην τῆς Χαλκιδικῆς ὡς κοιτίδα τῶν μεταναστευσάντων εἰς Ἀπάνω Κάστρον νὰ δεχθῶμεν, δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν καὶ τὰ γενικώτερα πολιτικὰ αἴτια τῆς τοιαύτης μεταναστεύσεως.

Τῷ 1360 ὁ νέος Σουλτάνος τῶν Τούρκων Μουρὰτ Α' διαπεραιωθεὶς διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν πρώτην ἔφοδον κατὰ τοῦ ἡμετέρου βυζαντινοῦ κράτους ἐπεχείρησε. Τῷ 1361 ἐκυρίευσεν εἰς τὴν Θράκην τὰ σπουδαῖα φρούρια τοῦ Τζουρουλοῦ καὶ Δυδιμοτείχου, τὴν Ἀδριανούπολιν, τὴν δευτέραν πόλιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν τῷ 1365 ἔκαμε πρωτεύουσάν του, τῷ δὲ 1363 τὰς Σέρρας. Ὁ κίνδυνος λοιπὸν ὅστις ἐπεκρεμάσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐκ τῆς προελάσεως τῶν Τούρκων καθ' ὃν χρόνον ἐν Κ)πόλει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης Ε' ὁ Παλαιολόγος εἰς σπασμωδικὰς προέβαινεν ἐνεργείας, προέτρεψε τοὺς Μακεδόνας τῆς Χαλκιδικῆς εἰς μετανάστευσιν πρὸς νότον, ὅπου ἀσφαλέστερον ὑπέφωσκε τὸ μέλλον.

Τὸ μεσαιωνικὸν Κόρθι

Ἡ ὅλη κοιλὰς τῆς Ἄνδρου ὅπου ἐγκατεστάθησαν οἱ βορειόφωνοι Ἕλληνες καλεῖται σήμερον Ἀπάνω Κάστρο, ἐκ τοῦ φραγκικοῦ φρουρίου, νῦν κατεδαφισμένου, τὸ ὁποῖον ἀνηγείρετο ἄλλοτε ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς λεγομένης Παλαιόκαστρο πρὸς Β. τοῦ χωρίου Κοχύλου. Ὀνομάζεται ἀκόμη καὶ Κόρθι, ἐξελληνισθὲν ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ τῆς διοικήσεως εἰς Κόρθιον, ἀπὸ τῆς κώμης ***τὸ Κόρθι***, ἐπὶ προβούνου τοῦ ὄρους Ῥάχη κειμένη. Πόθεν δὲ προῆλθε τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ τί σημαίνει ;

Ἐπειδὴ ἄπειροι τοπωνυμίαι ἐσχηματίσθησαν ἐν Ἑλλάδι ἐξ ὀνομάτων φυτῶν, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἀρχαίων, ἐν Ζακύνθῳ δὲ καὶ Σύρῳ ἀπαντᾶται ἡ τοπωνυμία τὸ Κορίθι, τὸ ὁποῖον σημαίνει «κορινθίαν ἄπιον», ἐνομίσθη ὅτι καὶ τὸ ἡμέτερον Κόρθι τὸ ἴδιον πρᾶγμα σημαίνει. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν. K. Amantos, die Suffixe neugr. Ortsnam σ. 64. Πρῶτον διότι ἐκ τῆς κορινθίας ἀπίου μόνον Κορίθι τοπωνυμία ἐδύνατο νὰ σχηματισθῇ, ὄχι δὲ Κόρθι· καὶ δεύτερον διότι ἐν μεσαιωνικῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1421 ἀναγράφεται ἡ τοπωνυμία αὕτη ὡς Κόρτη, Hopf, αὐτόθ. 16, 70 le Corte, καὶ ὄχι Κόρθι, τοῦτο δὲ εἶνε ἔνδειξις πρὸς εὕρεσιν τῆς ὀρθῆς ἑρμηνείας τῆς λέξεως.

Ἡ λατινικὴ λέξις cohors ἢ cors ἡ σημαίνουσα τὴν ἔπαυλιν, τὸν ὀρνιθῶνα, ἡ ὁποία εἰσῆλθεν εἰς τὸν βυζαντιακὸν ἑλληνισμὸν ὡς ***κόρτη*** =αὐλή, ὅθεν τὸ βυζαντιακὸν στρατιωτικὸν ἄξίωμα «κόμης κόρτης», καὶ τὸ πολιτικὸν «ἄρχων τῆς κόρτης», περιεσώθη μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τοῦ λατινισμοῦ. Παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ ἐσχάτου λατινισμοῦ ὡς cortis ἢ curtis ἢ curte (γεν. θηλ.) ἀσήμαινε τὴν ἔπαυλιν, ἤτοι ἀγροτικὴν κατοικίαν ἀπαρτιζομένην ἐξ ὅλων τῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν ἀγροτικὴν ζωήν, τὴν colonia λεγομένην, μετ' ἀγροῦ ἐπαρκοῦς νὰ θρέψῃ τὸ γεωργὸν ἢ τὴν ἀγροτικὴν οἰκογένειαν. Τοιαύτην σημασίαν ἔχει καὶ ἡ ἰταλικὴ λέξις corte. Εἰς δὲ τὴν νέαν ἑλληνικὴν περισωθεῖσα ἐκ τῆς φραγκοκρατίας ὡς ***κούρτα*** σημαίνει τὴν μάνδραν, ὅθεν τὸ ῥῆμα ***κουρτίζω*** ἐν Κρήτῃ δηλοῖ τὸ μανδρίζειν. Ἐκ τούτου ἐσχηματίσθη ἡ τοπωνυμία ἐν Μεσαρᾷ τῆς Κρήτης ***Κοῦρτες***=κώμης ὄνομα ὡς ἐν Ἄνδρῳ. Ἐκ τούτων λοιπὸν συνάγω ὅτι ἔκ τινος ἀγροτικῆς κατοικίας ἐν τῇ θέσει, ὅπου σήμερον τὸ χωρίον Κόρθι ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς φραγκοκρατίας ὅλη ἡ περιοχὴ ἐκλήθη ***Κόρτη***. Πῶς ὅμως θέλει ἑρμηνευθῆ ἡ ἐμφάνισις τοῦ ***θ*** ἀντὶ τοῦ ***τ*** εἰς τὸ σημερινὸν ὄνομα Κόρθι ;

Ὅτι τὸ ἁπλοῦν ὀδοντικὸν *τ* πρὸ τῆς καταλήξεως *ιά* τρέπεται εἰς *θ* ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ ἡμιφώνου φθόγγου j εἶνε ἤδη γνωστὸν ἐκ τῶν νησιωτικῶν διαλέκτων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. K. Dieterich, αὐτόθ. σ. 60. Τοιουτοτρόπως ἐν Κῷ λέγεται αὐθιά, δίχθυα, ἐν Θήρᾳ γεραθειά, ἐν Νάξῳ σκοθιά, ἐν τῷ Κάτω Κάστρῳ τῆς Ἄνδρου μάθια, σπίθια, φωθιὰ κ. τ. τ. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Ἀπάνω Κάστρῳ τοπωνυμία τις λέγεται Τῶν Πλαθειῶ. Ἀλλ' ὅπερ μέχρι τοῦδε δὲν εἶχε παρατηρηθῆ, οὐδὲ ἀναγραφῆ, εἶνε ὅτι τὸ ὀδοντικὸν *τ* ἀκόμη καὶ ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ *ρ*, ἐν τῷ συμπλέγματι *ρτ*, ἐὰν μετὰ τοῦτο ἐπιδράσῃ ἡμίφωνον j, τρέπεται εἰς *ρθ*. Τοῦτο παρετήρησα ἐν τῇ Κρητικῇ διαλέκτῳ ὅπου τὸ φυτὸν μύρτον λέγεται ***μυρθεά***, ἐξ οὗ καὶ τοπωνυμία ἐν Κρήτῃ ἡ ***Μύρθιο***· τὸ σπάρτον ἐν Βιθυνίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ λέγεται ***ἀσπαρθεά***, κ. τ. λ. Κατὰ ταῦτα οἱ κάτοικοι τῆς Κόρτης οἱ ***Κορτιανοί***, νοεῖται τώρα εὐκόλως πῶς ἔγιναν ***Κορθιανοί***. Ἐκ τούτου δὲ τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος οἱ Κορθιανοὶ ἀναλογικῶς ἔγινε καὶ ἡ ***Κόρτη-Κόρθη*** Ἡ δὲ μεταβολὴ τοῦ γένους ἐκ θηλυκοῦ εἰς οὐδέτερον, τὸ ***Κόρθι***, ἐξηγεῖται εὐκόλως, ὅταν ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι πρὸ τῶν ὀνομάτων τῶν κωμῶν ἐξυπακούεται πάντοτε ἡ λέξις τὸ χωριό, ὡς ἐξῆς, τὸ χωριὸ ἡ Κόρθη —τὸ Κόρθι.

Τὸ τουρμαχᾶτον Ἄνδρου.

Ἡ ἀνωτέρω ἑρμηνεία περὶ τῆς μεσαιωνικῆς τῆς Ἄνδρου τοπωνυμίας τὸ Κόρθι μὲ φέρει εἰς ἄλλην πηγὴν ἱστορικήν, τὴν ὁποίαν ἐγκλείει ἡ μεσαιωνικὴ τοπωνυμία τοῦ Ἀπάνω Κάστρου τὰ ***Τρομάρχηα***. Ἡ μεγαλυτέρα δηλαδὴ τοῦ Ἀπάνω Κάστρου μονή, τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, ἀπὸ τοῦ 1868 διαλελυμένη, εἶνε τὰ Τρομάρχηα. Αὕτη κεῖται δυτικῶς τοῦ χωρίου ἡ Πίσω Μερεὰ ἐπὶ ἀποτόμου κατωφερείας, ἡ ὁποία κλίνει πρὸς τὴν θάλασσαν· ἀφιερωμένη εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου ἀναμφιβόλως ἐπωνομάσθη Τρομάρχηα ἐκ τῆς θέσεως ὅπου ἱδρύθη. Σημαίνει δὲ ἡ λέξις=κτῆμα Τουρμάρχου, στρατιωτικοῦ δηλαδὴ βαθμούχου, τοῦ λεγομένου Τουρμάρχου. Διότι ὡς γνωστὸν πολλαὶ τοπωνυμίαι προῆλθον ἐξ ἀνδρωνυμικῶν, σχηματιζόμεναι εἰς γενικὴν πτῶσιν ἑνικοῦ ἢ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ, ὡς τοῦ Κολοκυθᾶ, τοῦ Κυνηγοῦ, τοῦ Γραμματικοῦ, τοῦ Βραχνοῦ, τοῦ Λαρδεᾶ ἢ καὶ εἰς ὀνομαστικὴν ἑνικοῦ, ὡς ὁ Γαλατᾶς, ὁ Δαμαλᾶς, ὁ Καραβᾶς· ἢ καὶ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ, ἂν εἶχεν ἐπέλθει διανομὴ εἰς πολλοὺς κλήρους τοῦ ἐν ἀρχῇ ἑνιαίου κτήματος, Γ. Χατζηδάκη, Γλωσ. μελέται 1, 197 ἑ. Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. 8, 39 ἑ. Οὕτω ἐπλάσθησαν αἱ τοπω-

νυμίαι τὰ Χρύσαφα, τὰ Χροῦσα, τὰ Μούσουρα, τὰ Κόμνηνα, τὰ Ὀρφανά, τὰ Μαλάκια (ἐξ ἐπωνύμου ὁ Μαλάκης), καθ' ἃ καὶ τὰ Τρομάρχηα, ἐξ ἐπωνύμου ὁ Τουρμάρχης. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἑρμηνείας διδασκόμεθα ὅτι ἡ ἀγροτικὴ αὕτη περιοχὴ τὰ Τρομάρχηα ἀνῆκέ ποτε ὡς δημόσιον κτῆμα εἰς στρατιωτικὸν βαθμοῦχον τὸν λεγόμενον τουρμάρχην. Διότι, ὡς εἶνε γνωστόν, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὄχι μόνον δημόσια κτήματα παρεχωροῦντο εἰς στρατιώτας καὶ ναύτας, τὰ λεγόμενα στρατιωτοτόπια, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπηρετῶσι στρατιωτικῶς τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀξιωματικούς, οἵτινες ἀπετέλουν μέρος τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας· Zachar. von Lingenthal, Geschichte des Griech. Röm Rechts ἔκδ. γ' σ. 271. Τί ἦτο δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ τουρμάρχου, ἵνα νοηθῇ, πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν σχετικῶς περὶ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος τῶν Βυζαντινῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐνδόξου βυζαντινοῦ βασίλεως Ἡρακλείου (610—641 μ. Χρ.) καὶ τῶν διαδόχων του αἱ πολεμικαὶ ἀνάγκαι τοῦ βυζαντινοῦ κράτους εἶχαν προκαλέσει τὴν εἰσαγωγὴν νέου διοικητικοῦ συστήματος, τοῦ λεγομένου τῶν θεμάτων· κατὰ τοῦτο δὲν ἐχωρίζετο πλέον ἡ στρατιωτικὴ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλ' ἡ πᾶσα διοίκησις συνεκεντρώνετο εἰς χεῖρας ἑνὸς στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τοῦ λεγομένου στρατηγοῦ. Τὸ σύστημα τοῦτο συνεπληρώθη βραδύτερον ἐπὶ τῆς βασιλικῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων. Εἰς τὴν ἀρχὴν δὲ τοῦ δεκάτου αἰῶτος ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, τῆς μεγάλης Μακεδονικῆς δυναστείας, εἰς τὸ βιβλίον του «περὶ θεμάτων» ἀναγράφει πέμπτον κατὰ σειρὰν θέμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τμήματος τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τὸ καλούμενον «Ἑλλάς», ὅπερ περιελάμβανε τὴν λεγομένην σήμερον ἀνατολικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Εὐβοίας, καὶ «τὰς καλουμένας νήσους Κυκλάδας». Ἀλλὰ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου Κυκλάδες δὲν πρέπει νὰ νοηθῶσιν ὅλαι αἱ Κυκλάδες σήμερον λεγόμεναι νῆσοι, διότι ἐκ τούτων ἡ Μῆλος, Ἀμοργός, Θήρα, Θηρασία καὶ Ῥήνεια ἀνῆκον εἰς τὸ δέκατον ἕβδομον θέμα Ἀσίας τὸ γνωστὸν «Αἰγαῖον Πέλαγος». Αἱ λοιπαὶ καὶ περισσότεραι Κυκλάδες μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ Ἄνδρος ἀνῆκον εἰς τὸ θέμα Ἑλλάδος. Πολλαὶ ἀνακρίβειαι ἐδημοσιεύθησαν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου μέχρι τοῦδε, ὡς ἐν Διεθν. ἐφημ. νομισματ. ἀρχαιολ. 1, 357, 447, Byz. Zeits. 9,307, Herzberg, Geschichte Griechenl. seit dem Absterben des antik. Lebens, μεταφρ. Π. Καρολίδου 1,254 πβ. Ζερλέντου, Ἱστορικαὶ ἔρευναι κ. λ. 1, 4 ἑ.

Τὸ θέμα τὸ ὁποῖον ἐλέγετο καὶ ***στρατηγὶς*** διοικεῖτο ὑπὸ ***στρατηγοῦ***· ὑποδιηρεῖτο δὲ τὸ θέμα εἰς μικροτέρας διοικητικὰς περιφερείας

τὰς λεγομένας **τούρμας**, ὧν ἑκάστη διοικεῖτο ὑπό τουρμάρχου. «Οἱ λεγόμενοι τουρμάρχαι εἰς ὑπουργίαν τῶν στρατηγῶν ἐτάχθησαν· σημαίνει δὲ τὸ τοιοῦτον ἀξίωμα τὸν ἔχοντα ὑφ' ἑαυτὸν στρατιώτας τοξοφόρους πεντακοσίους καὶ πελταστὰς τριακοσίους καὶ δεξιολάβους ἑκατόν», γράφει ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ θεμάτων βιβλίῳ του. G. Schlumberger, Sigillographie 371 ἑ.

Ἦτο λοιπὸν ἡ Ἄνδρος τουρμαρχᾶτον ἐπὶ Βυζαντινῶν, ἤτοι ἕδρα τουρμάρχου ἐδρεύοντος εἰς τὴν πρωτεύουσαν Χώραν; Θεωρῶ τοῦτο βέβαιον. Ἀποκλείεται δηλαδὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ περιοχὴ τῶν Τρομαρχήων ἦτο δυνατὸν νἀνῆκεν εἰς ἰδιώτην, διατελέσαντα ἀλλαχοῦ τουρμάρχην, ἐγκατασταθέντα δὲ μετὰ ταῦτα εἰς Ἄνδρον. Διότι 1) παρὰ τὰ σημερινὰ Τρομάρχηα ὑπάρχει ἡ ἐπίσης Βυζαντινὴ τοπωνυμία τὸ «Ἀρμενιακό», ἥτις δηλοῖ ὁμοίως κτῆμα δημόσιον ἀνῆκον εἰς στρατιωτικὸν (ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς ποῖον) βαθμοῦχον, ὑπερετήσαντα πρότερον ἐν τῷ θέματι Ἀσίας, τῷ λεγομένῳ τῶν Ἀρμενιακῶν, περιλαμβάνοντι δὲ μέρος τοῦ σημερινοῦ Πόντου. Εἰς τοῦτον δηλαδή, μετατεθέντα ἐκ τοῦ Ἀρμενιακοῦ θέματος εἰς τὸ θέμα Ἑλλάδος, εἰς τὴν τούρμαν Ἄνδρου, παρεχωρήθη δημόσιον κτῆμα ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς ὅπου καὶ τὰ (προγενέστερα ἢ μεταγενέστερα) Τρομάρχηα. Ἡ ὅλη δυτικὴ περιοχὴ τοῦ Ἀπάνω Κάστρου ἀπετελεῖτο ἀπὸ δημοσίας γαίας παραχωρουμένας ἑκάστοτε εἰς βαθμούχους στρατιωτικοὺς ὑπὸ τοῦ κράτους. Τοῦτο ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι μέχρι τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, ὁπότε ἱδρύθη ἡ μονή, ἐθεωρεῖτο ὡς δημοσία γῆ. 2) Διότι καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ θέματος Ἑλλάδος σώζονται τοιαῦται βυζαντιναὶ τοπωνυμίαι, μὴ παρατηρηθεῖσαι μέχρι τοῦδε, κτημάτων στρατιωτικῶν βαθμοφόρων. Οὕτως ἐν Σερίφῳ ὁ πρὸς ἀνατολὰς ὅρμος λέγεται «τοῦ Κεντάρκου», ὡς καὶ περιξ ἀγροτικὴ περιοχή, ὅπου τὸ χωρίον ὁ Γκαλίτσος. Ἔχομεν λοιπὸν καὶ ἐδῶ κτῆμα δημόσιον παραχωρημένον εἰς κένταρχον τοῦ θέματος Ἑλλάδος ἐδρεύοντα ἐν Σερίφῳ.

Ἐκ τῆς ἑρμηνείας ταύτης διδασκόμεθα ὅτι ἡ Ἄνδρος διετέλεσεν ἕδρα τούρμας βυζαντινῆς, ἀλλ' ἀκριβῶς πότε δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν· πάντως ὅμως ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος μέχρι τοῦ ἔτους 1204 τῆς καταλύσεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τῶν σταυροφόρων Φράγκων. Ἐπίσης δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ποῖαι ἐκ τῶν παρακειμένων νήσων τῶν Κυκλάδων συνανῆκον εἰς τὴν αὐτὴν τούρμαν. Ἐκ τῶν μνημείων πολὺ ὀλίγα ἐγνωρίζαμεν μέχρι τοῦδε τουρμαρχᾶτα καὶ τουρμάρχους, ὡς τὰ τουρμαχᾶτα Βιζύης, Μαρμαριτζίου, Σικελίας, Ἐφέσου, Ἀτραμυτίου. Τώρα δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ

τὸν «Τουρμάρχην Ἄνδρου». G. Schlumberger, αὐτόθ. 372, Κ. Κωνσταντοπούλλου, Τὰ βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα ἀριθ. 31, 71.

Ἕτερον δίδαγμα συνάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἡ ἀκμὴ τῆς νήσου κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐκείνην περίοδον, ἀφοῦ διετέλεσεν ἕδρα τούρμας, τῆς ἀμέσως μετὰ τὸ θέμα μικροτέρας διοικητικῆς περιφερείας. Θέλω δὲ ἐνισχύσει τὴν περὶ τῆς ἀκμῆς τῆς νήσου ταύτην γνώμην μου καὶ διὰ νέων τεκμηρίων. Τὸ πρῶτον τούτων εἶνε γνωστόν, ἀπὸ ἐτῶν δημοσιευόμενον, μολυβδόβουλλον, αἴωνος ὀγδόου ἢ ἐνάτου, ἀνήκοντος «***διοικητῇ τῆς Ἄνδρου***». Δ. Πασχάλη, Νομισματική, αὐτόθ. 355. Κ. Κωνσταντοπούλλου αὐτόθ. ἀριθ. 101. Ἦτο δὲ ὁ διοικητὴς ὑπάλληλος «ἐπὶ συλλογὴν τῶν δημοσίων φόρων», οἰκονομικὸς δηλαδὴ ὑπάλληλος πρὸς εἴσπραξιν τῶν δημοσίων φόρων. Δέν γνωρίζομεν μὲν ἂν ἡ οἰκονομικὴ διοίκησις Ἄνδρου περιελάμβανε καί ἄλλας νήσους ἢ μόνην τὴν νῆσον Ἄνδρον. Ὅτι οἱ διοικηταὶ ἦσαν διαφόρων βαθμίδων συνάγεται ἐκ τῶν εὑρεθέντων μολυβδοβούλλων· διότι ἔχομεν ἀφ' ἑνὸς ***Διοικητὴν Πελοποννήσου***, ***Διοικητὴν Ἑλλάδος***, ἐξ ἄλλου ***Διοικητὴν Ἄνδρου***, κατὰ τρίτον δὲ λόγον ***Διοικητὴν ἐπαρχιῶν***, πβ. ***Διοικητὴν τῶν Ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν***. Τὰ δὲ διασωθέντα σιγίλλια τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τῶν προηγηθέντων τῆς καταλύσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν φράγκων ἐν οἷς μνημονεύεται «ἀναγραφεὺς τῆς Ρόδου καὶ τῆς περὶ αὐτὴν οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ***Κυκλάδων νήσων***« μὲ προάγουσιν εἰς τὴν εἰκασίαν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ διοίκησις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους δὲν ἠκολούθησε τὴν εἰς θέματα νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν αὐτοῦ· ἀλλὰ παρέμεινε προσηρμοσμένη εἰς τὴν παλαιὰν διαίρεσιν τὴν κατ' ἐπαρχίας, κατὰ τὴν ὁποίαν συνυφασμένη ἦτο καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις. Δύναμαι ἄλλως νὰ συνοψίσω τὴν περὶ τούτου γνώμην μου ὡς ἑξῆς· ὅτι ἐν τῇ σπουδῇ τοῦ κράτους νὰ ἐγκαινίσῃ νέον διοικητικὸν σύστημα δὲν ἐνομίζετο φρόνιμον νὰ εἰσέρχωνται ἀμέσως εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις οὔτε ἡ ἐκκλησία οὔτε ὁ ὀργανισμὸς τοῦ δημοσίου θησαυροῦ. Φρονῶ μάλιστα ὅτι κατὰ τήν γνώμην τῶν Βυζαντινῶν ἡ οἰκονομικὴ διοίκησις τοῦ δημοσίου θησαυροῦ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ περιήρχετο ὁπωσδήποτε εἰς τὰς χεῖρας τῶν στρατηγῶν τῶν θεμάτων, ἀνδρῶν ἐχόντων ὅλην τὴν ἐπαγγελματικήν των ἀκαμψίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πορφυρογέννητος ἐκδ. Bonn. 1,719,14 λέγει γενικῶς ὅτι οἱ «***διοικηταὶ***» ὑπήγοντο τῷ λογοθέτῃ τοῦ γενικοῦ, τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ ὑπὸ Π. Ζερλέντη ἐν 'Ιστορικ. Ἐρευν. 1, 6 ἑ. ἀπορούμενον διατὶ οἱ ἀναγραφεῖς δὲν ἀνῆκον εἰς τὰ νεοσύστατα θέματα τοῦ κράτους. Ἴδε καὶ Schlumberger ἔνθ' ἀνωτ. 496 ἑ. Ὅπως ὅμως καὶ ἂν νοηθῇ, τό, ὡς ἄνω, μολυβδόβουλλον, συνάγω τὴν οἰκονομικὴν εὐρωστίαν τῆς νήσου κατὰ

τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον καὶ τὴν ἀκμαίαν αὐτῆς παραγωγήν. Πρὸς κατανόησιν δὲ τῆς ἀκμαίας τῆς νήσου παραγωγῆς πρέπει νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει καὶ τὰ ἑξῆς. Ὡς ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, ἐπὶ φραγκοκρατίας, ἡ Ἄνδρος ἐξῆγε σῖτον εἰς Εὔβοιαν. ***Στάρι*** δὲ σώζεται σήμερον τοπωνυμία τοῦ Ἀπάνω Κάστρου, δηλοῦσα προφανῶς γεωργικὴν περιφέρειαν τῆς ἄλλοτε τόσον ἀκμαζούσης σιτοπαραγωγῆς τῆς νήσου. Σώζεται δὲ καὶ τὸ χωρίον ***Ῥοό***.

Ὁ Sauger ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἄνδρον κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἀναφέρει τὴν μεγάλην παραγωγὴν μετάξης, τὴν ὁποίαν νὰ εἰκάσωμεν ἠδυνάμεθα ὡς ἐκ τῆς μεγάλης πληθύος μορεοδένδρων, τὰ ὁποῖα μόλις πρὸ πεντήκοντα ετίας ἤρχισαν νὰ καταστρέφωνται, διεσπαρμένων εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Ἀπάνω καὶ Κάτω Κάστρου· ἀλλὰ πιθανώτατα ἡ μορεοφυτεία αὕτη πρέπει νὰναχθῇ εἰς πολὺ ἀρχαιοτέρους τῆς τουρκοκρατίας χρόνους.

Ἡ σημερινὴ ἔλλειψις δασικῶν ἐπὶ τῆς νήσου περιοχῶν εἰκάζω ὅτι χρονολογεῖται ὄχι ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν. Τοῦτο τουλάχιστον ὑποδεικνύουσιν αἱ σωζόμεναι τοπωνυμίαι «τοῦ Δάσου», «τὰ Κουφόδασα» ἐν Ἀπάνω Κάστρῳ καὶ «Δάσος» ἐν Κάτω Κάστρῳ, «Ρουμανάκι» δὲ σώζεται τοπωνυμία παρὰ τὸ χωρίον Ἀποίκια τοῦ Κάτω Κάστρου, δηλοῦσα τὸ δάσος ὁμοίως. Δασώδεις ἐκτάσεις νοητέαι καὶ αἱ τοπωνυμίαι ὁ Καρεῶνας, τὰ Πρινάρια, ὁ Μοσκεῶνας ἤτοι δάσος ἐκ μοσκεῶν = ἀγριοτριανταφυλλεῶν, σήμερον δὲ χωρίον ὁ ***Μουσκεῶνας***.

Τὴν παλαιοτέραν βιοτεχνίαν τῆς νήσου διὰ βάμβακος καὶ λίνου ἀλλὰ σήμερον ὅλως ἐκλιποῦσαν, συνάγω ἐκ τῶν σωζομένων τοπωνυμιῶν ἡ «Μβαμβακεὰ» καὶ ἡ «Λιναρίστρα» ἐν Ἀπάνω Κάστρῳ. Ἐπίσης ἡ τοπωνυμία «τὰ Βουκολειὰ» διδάσκει ἡμᾶς τὴν μεγάλην κτηνοτροφίαν βοῶν, ἥτις μέχρι σήμερον καλλιεργεῖται ἐν τῇ βορείῳ κυρίως Ἄνδρῳ.

Ἐποίκισις τῆς Ἄνδρου δι' Ἀλβανῶν

Ὑπολείπεται ἀκόμη νὰ διαλάβωμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς ἐποικίσεως εἰς τὴν βόρειον Ἄνδρον τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ ἐρήμωσις τῆς Ἄνδρου κατὰ τὸ ἔτος 1470 ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὡς εἴπαμεν ἀνωτέρω, ἕνεκα τῆς ὁποίας εἰς δισχιλίας μόνον ψυχὰς περιωρίσθη ὁ πληθησμός της, ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ ἔτους 1528 τοὐλάχιστον. Γενικῶς περὶ τῆς ἐποικίσεως τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου

παρετήρησεν ἤδη ὁ ἄγγλος ἀρχαιολόγος F. W. Hasluck Αὐτόθ. 17, 174. ὅτι τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ἔλαβε χώραν. Διὰ τοῦτο τὴν ἐποίκισιν εἰς Ἄνδρον τῶν Ἀλβανῶν ἀνάγω εἰς τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, πρὸς ἀνοικισμὸν τῆς νήσου γενομένην, κατόπιν ἐρημώσεων τοῦ 1470. Οἱ δὲ ἀλβανοὶ ἐλθόντες εἰς τὴν βόρειον Ἄνδρον, ὡς μὲν αὐτοὶ σήμερον λέγουσιν ἐκ Καρύστου, ὡς δὲ ὁ Sauger παραδίδει ἐκ Πελοποννήσου, δὲν εὗρον τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς νήσου ἀκατοίκητον ὅλως. Ἀπόδειξις εἶνε αἱ ἑλληνικαὶ τοπωνυμίαι τῆς βορείου Ἄνδρου, ὡς τοῦτο παρετήρησεν ὁ Ἀντ. Μηλιαράκης, Αὐτόθ. 40, αἵτινες δὲν θὰ ἐσώζοντο ἂν δὲν ὑπῆρχε συνεχὴς ἐπιτόπιος παράδοσις δι' ὅλων τῶν αἰώνων. Τοιαύτας ἀναγράφω τὸν ***Ἀμόλοχον***, ***τ' Ἀπροβάτου***, ***τ' Ἀρνᾶ***, τὴν ***Κατάκοιλο***, τὸν ***Σ.δόντα κ.ἄ***. Ἔπειτα δὲ τὰ ἐπώνυμα πολλῶν σήμερον ἀλβανοφώνων, ἅτινα εἶνε ἢ ἑλληνικὰ ἢ φραγκικά, ὡς ***Ἑξαδάκτυλος***, ***Ψωμᾶς***, ***Γκαλονόμος***, ***Ψαρός***, ***Μαλατάντες***, ***Μαντζόρος***, ***Δεκαβάλλας κλπ***. Συνοικήσαντες οὗτοι μετὰ τῶν ἐποικισθέντων Ἀλβανῶν ἐξηλβανίσθησαν σὺν τῷ χρόνῳ. Ὁ δ' ἐποικισμὸς οὗτος τῶν Ἀλβανῶν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξαίρετον διοικητικὸν μέτρον τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἥτις λήγοντος τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ἠκολούθησε τοιαύτην συνετὴν ἐποικιστικὴν πολιτικήν. Ἡ διήγησις ὑπὸ τσοῦ Blancard ὅτι «ὁ σουλτάνος τότε ἐπώκισε Σκλαβούνους, Ἀλβανοὺς καὶ Σέρβους ὑποτάξας αὐτούς· εἰς πλείστας ἐπαρχίας ἔπραξε τοῦτο εἰς μνήμην τῶν νικῶν του καὶ πρὸς μῖξιν τῶν γλωσσῶν», πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἁπλῶς ὡς ἀφελὴς ἀπήχησις τῆς δεξιᾶς πολιτικῆς τοῦ σουλτάνου τῶν Τούρκων Σελὶμ τοῦ Β'· Hasluck, αὐτόθ. 15, 227, Βογιατζίδου, Ἀμοργὸς σ. 145.

Τὸ τρίτον κεφάλαιον τῆς παρούσης Εἰσαγωγῆς περὶ βορειοφωνίας καὶ νοτιοφωνίας τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης θέλει περιληθῇ εἰς τὸν δεύτερον τόμον τοῦ παρόντος ἔργου. Ἐπίσης δὲ εἰς τὸν αὐτὸν τόμον θέλει περιληφθῇ ὁ χάρτης τῆς νήσου καί τινες εἰκόνες.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Σελ. 5, στίχ. 28 Pernot, 6, 8 λαλουμένης, 7, 2 πεντηκονταετίας, 7, 21 Χαλανδριανῆς, 10, 9 ἐ-ιχειρήση, 14, 1 θησαυρόν, 16, 20 πλεῖσται, 16, 33 Neugr, 17, 18 διὰ τῆς, 20, 39 ἀργυρούχου, 25, 40 ἰδιοκτήτρια, 30, 20 Personen—, 32, 4 ἀναδιπλώσεις, 37, 5 νέαν, 38, 21 περιγραφῆς, 40, 7 κονιαμάτων, 40, 28 καὶ Ἀθηνᾶ ΛΖ', 109, 41, 11 τῷ γλεύκει, 41, 21 σ. 32, 48, 24 πολλαχοῦ, 48, 24 Ἡ παράγρ. περὶ Βρυοκάστρου μεταθετ. εἰς σ 21 στ. 19, 68, 12 φράσις ἀντὶ παροιμία, 69, 1 νὰ ἀντὶ θά, 69, 25 ἡμολλάρανε, 74, 5 δέκατον ἕνατον, 78, 40 ποτὶ, 80, 29 δημώδους, 81, 1 ποῦ, 81, 22 — 2 μεταθετέοι εἰς στίχ. 15, 81, 37 Μιχαῆλος, 84, 8 ἀριθμὸς, 86, 6 ἀτζελοστσάζομαι, 86, 8 — 11 γραπτέον ἤστσος (ἤσκιος), 88, 30 ἀγγουροξύπνησένε, 88, 37—40 μεταθετέοι εἰς σελ. 128 στίχ. 12, 91, 16 τὸν εὔθυμον, 95, 38 ὑπάτων, 97, 19 ἁγίας Μονῆς ἀντὶ Κατασυρτῆς, 101, 7 ἠπλυθήκαμε τσαὶ, 102, 13 δύναμις, 103, 23 ἑορτῆς, 112, 31 potestates, 113, 20 Lexikon Τόμ. Α', 1, 118, 34 Ἀγνούλλα, 119, 22 προϊούσης, 123, 3 ὠνοῦμαι, 125, 1 Pernot, 126, 1 ἀγριόστυλλος, 126, 8 μεταθετέον εἰς στ. 10, 127, 34 ξυπνᾷ τὸν, 128, 4 κάνει τὸν, 129, 20 ὡς σύ, 131, 2 ἀδερφοποιτοί, 135, 25 εἰς ὑμᾶς, 137, 36 ἀφικνεῖσθαι. 142, 25 μάννα, 149, 17 ἐπιπαθεῖς, 149, 30 γενήκανε, 150, 31 ἠπόμεινένε, 154, 3 ἀθρώπεψένε, 158, 4 στερητ. 168, 9 ἡμὲν, 168, 15 ἀπαγαγὼν, 170, 22 ἀλαφροήστσωτος, 175, 6 μιὰ μεγάλη, 177, 8 στσύλλ', 180, 19 πάσχοντος, 181, 19 φορβάδος, 182, ἐ ὁ Ἀλόγατους, 183, 6 παραστσευγή, 184, 5 agaricus, 184. 8 μανιτάρι, 188, 11 πολλὴ ἀμ. 189, 2 μπαρρώνω, 189, 13 κατωτ. 189, 27 (περὶ τῆς μεγ-, 189, 32 Ἀμπελοκόπι, 190, 11 μπογιαντίζω, 190, 33 Ἀμυγδαλόπετρ-, 203, 2 Τύχης ἀντὶ Τέχνης, 203, 25 Handwört., 203, 28 ποῦ ὀφείλ., 204, 33 προκαλῆ, 209, 1 ἥτις κεῖται. 212, 18 μὲν ῥητῶς, 212, 38 ἀναδοθέντα, 21 , 15 Γεωργίου, 214, 17 ναυτιλλόμενοι, 221, 1 εἰς τὰς, 224, 25 μετεβιβάσθη, 227, 34 τὰς νέας, 227, 36 παραλείπω, 232, 40 ἀντιμέτωποι, 233, 26 ἐμφιλοχωρήσει, 234, 32 πόλεως, 234, 38 προεκτείνεται, 235, 1 φρουριακός, 235, 16 τὸν αὐτὸν, 235, 30 σχεδιογράφημα, 245, 7 ἀγγείων, 248, 1 εἰς, 251, 1 δρους Πλούσκα, 252, 12 Σελινίτου, 252, 23 Kühner, 253, 30 ἐπεχωρίαζεν, 253, 32 Λιχὰς, 254, 8 ἀνωτ.